

Кучеренко В.Р., Андрейченко А.В., Грінченко Р.В.

**МОНІТОРИНГ СВІТОВИХ РИНКІВ ХАРЧОВОЇ СИРОВИНИ І
ПРОДУКЦІЇ АПК**

(НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК)

Одеса
2013

Автори:

Кучеренко Віктор Романович, доктор економічних наук, професор;
Андрейченко Андрій Вадимович, кандидат економічних наук, доцент;
Грінченко Раїса Володимирівна, кандидат економічних наук, викладач.

Розглянуті теоретичні й практичні питання моніторингу світових ринків харчової сировини та продукції АПК, викладені основні принципи дослідження сучасних ринків, методики аналізу й прогнозу кон'юнктури ринків з урахуванням особливостей економіки України. Позначено конкретні напрямки вдосконалювання кон'юнктурної роботи в умовах підприємництва. Навчальний посібник призначений для фахівців в області маркетингу, підприємців, студентів, аспірантів і викладачів вищих навчальних закладів.

ПЕРЕДМОВА

Становлення та розвиток ринкових відносин в Україні вимагає підготовки фахівців більш високого рівня, фахівців, які будуть здатні якісно та всебічно проводити оцінку світових ринків.

Моніторинг світових ринків харчової сировини і продукції АПК – це одна із головних складових частин, теоретичній інструментарій, який здатен допомогти підприємцю, інвестору або споживачу під час дослідження сучасних тенденцій ринку харчової сировини і продукції АПК. Моніторинг світових ринків харчової сировини і продукції АПК дозволяє отримати якнайповнішу інформацію про тенденції, можливості та перспективи розвитку сучасного ринку харчової сировини і продукції АПК, надає можливість оцінити ефективність його функціонування. У результаті комплексного та ґрунтовного підходу до моніторингу світових ринків харчової сировини і продукції АПК визначається реальний стан об'єкту дослідження.

Запропонований навчальний посібник висвітлює фундаментальні основи моніторингу світових ринків харчової сировини і продукції АПК. У ньому представлені теоретичні та практичні питання кон'юнктурного аналізу; розібрані підходи та методи кон'юнктурного аналізу; наведені практичні приклади, що полегшують засвоєння теоретичного матеріалу.

Даний посібник підготовлено для студентів економічних спеціальностей вищих начальних закладів з метою надання їм методичної допомоги в удосконаленому вивченні навчальної дисципліни «Моніторинг світових ринків харчової сировини і продукції АПК». Він спрямований на формування у читачів теоретичних, методичних та практичних навиків до здійснення моніторингу світових ринків харчової сировини і продукції АПК. Посібник допоможе студентам у підготовці до практичних, семінарських занять, а також буде сприяти більш ефективному проведенню лекційних занять у формі прямого діалогу зі студентами, більш глибокому розумінню сутності проблем, що вивчаються, розширенню теоретико-пізнавального рівня майбутніх економістів. Видання містить питання для самоперевірки та тестові завдання у кінці кожної тем, що дозволить успішно засвоїти матеріал та перевірити отриманні знання.

Особливу увагу в посібнику приділено практичним завданням, а також самостійній роботі студентів, метою яких є закріплення пройденого матеріалу і формування комплексного бачення дисципліни.

ТЕМА 1. КОН'ЮНКТУРНА СКЛАДОВА ДИНАМІЧНОЇ РІВНОВАГИ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Питання для теоретичної підготовки:

1. Кон'юнктура як галузь економічної теорії і практики.
2. Теоретичні аспекти динамічної рівноваги в економіці.

Ключові поняття й терміни: кон'юнктура, потреба, загальногосподарська кон'юнктура, кон'юнктура окремих ринків, регулярні та нерегулярні коливання в економіці, рівновага, економічний цикл, циклічні коливання.

Після вивчення теми студенти повинні:

- знати:** сутність та необхідність дослідження кон'юнктури ринку, визначення та види потреб, види кон'юнктури ринку, види коливань в економіці, передумови динамічної рівноваги та циклічних коливань.
- уміти:** розуміти сутність використання аналізу кон'юнктури, розрізняти об'єкти дослідження.

1.1. Кон'юнктура як галузь економічної теорії і практики

Господарська діяльність будь-якого виробника приречена на провал, якщо він не має необхідні відомості про перспективи руху товару, місткості ринку, активності на ньому конкурентів, стану попиту та пропозиції, змінах у потребах покупців і т.п. Інформація про стан національної економіки й рух ринкових механізмів - конкуренції, ціноутворенні, попиту та пропозиції, податках, грошах, валюті й інших - багато в чому змінює порядок функціонування господарських систем. Такі відомості дозволяють прогнозувати динаміку попиту та пропозиції, встановлювати зв'язок між виникаючими потребами й споживчими властивостями товарів, підвищити якість і ефективність управлінських дій. Тому важливо мати мобільну систему вивчення ринку, що дозволяє оперативно й адекватно реагувати на постійно мінливі обставини, які спричиняються ступінь напруги економічного життя й, в остаточному підсумку, успіх господарської діяльності.

Особливість сучасного етапу суспільного розвитку полягає в тому, що кожний виробник повинен будувати свою господарську політику, ґрунтуючись не на своїх виробничих можливостях, а на потребах потенційних покупців.

Потреба як соціальне явище означає здатність до споживання й носить об'єктивний характер. Платоспроможна потреба являє собою попит. Інакше кажучи, попит - це грошова форма потреби, а пропозиція - сума ринкових цін на товари. Потреба - це внутрішній стан споживаючого суб'єкта. Потреба - категорія не статична, а динамічна, що відрізняється відносною стабільністю, і тому прогнозована з достатньою точністю. Зовнішнім проявом стану споживаючого суб'єкта виступає попит. Він виражається в потребі придбати

товар у певній кількості, мати фіксований обсяг конкретних благ, що задовольняють якусь потребу. Попит являє собою не всю потребу, а тільки ту, котра забезпечена коштами. Тільки в тому випадку, якщо на ринку з'являються товари, що відповідають попиту, відбувається обмін і споживання. Попит піддається сильним коливанням, тому постійний його контроль і дослідження - необхідна умова комерційного успіху.

Таким чином, ринок повинен бути об'єктом регулярного спостереження. Самі по собі ринкові дослідження значення не мають, якщо вони не пов'язані із прийняттям управлінських рішень. Тому результатом спостережень ринку виступає інформація, що відповідає на питання, що цікавлять суб'єктів ринку. Ринок, як відомо, - це сфера обміну. Звичайно ринки ділять на товарні й фінансові, внутрішні й світові. Сукупність ринків країни утворює національний ринок, а миру - світовий. Виходячи зі складного співвідношення між попитом та пропозицією, перевищення першого над другим утворює ринок продавця, а другого над першим - ринок покупця.

Якщо сформувався ринок продавця, то можна думати, що негайну реалізацію може знайти будь-який товар. На такому ринку головного значення набуває кількість, а не якість товару. Питання про сервіс реалізованих товарів не ставиться, а конкуренція відсутня. На ринку покупця з'являється реальна можливість вибору товару. Вирішального значення набувають споживчі властивості реалізованого товару і його сервісне обслуговування.

Для підприємця важливо вибрати саме той ринок, що дозволить йому найбільше повно реалізувати свої потреби. Ринок повинен бути досить ємним, щоб окупити витрати по його освоєнню. Саме на виявлення підходящих ринків, облік складних на них обставин і спрямовані їхні дослідження. Сукупність складних на ринку обставин прийнято називати кон'юнктурою. При аналізі ринку важливо правильно виділити й визначити фактори, що формують сприятливий або несприятливий збіг обставин для суб'єктів ринку.

Кон'юнктура - важлива галузь економічної науки, її динамічний напрям. Вона розглядає господарські процеси в постійній зміні й розвитку. Кон'юнктурні дослідження становлять невід'ємний елемент господарської програми. Без них неможливо домогтися успіху. Кон'юнктура вказує на сукупність факторів і умов, що впливають на розвиток ринкового процесу.

У ринкових дослідженнях звичайно виділяють загальногосподарську або економічну кон'юнктуру й кон'юнктуру окремих ринків. Загальногосподарська кон'юнктура характеризує стан усього ринкового процесу національного господарства на той або інший період. Кон'юнктура товарних ринків вивчає зміни й коливання в сфері виробництва й реалізації окремих видів товару. Функціонування ринку, його розширення або скорочення, попит та пропозиція, залежить від складних на ньому умов, тобто кон'юнктури.

Уперше термін «кон'юнктура» застосував Ф.Лассаль, ототожнюючи його з поданнями про зв'язану сукупність всіх існуючих обставин, що оточують людини меркантильного миру. З'ясовуючи зміст кон'юнктури, необхідно мати на увазі, що ринок з його важелями впливу на виробництво виступає як сполучна ланка між окремими господарюючими одиницями. Тільки ринок

визначає ступінь успіху або неуспіху комерційної діяльності. Неважко помітити, що бувають періоди, коли «збіг обставин» сприяє господарської діяльності, розширенню виробництва, одержанню прибутку. Такі сприятливі періоди характерні не тільки для окремих виробництв, але й для національного господарства в цілому. Бувають і такі періоди, коли господарська діяльність попадає в смугу несприятливого розвитку, доходи знижуються, реалізація товарів ускладнюється. Господарське життя піддається періодичним коливанням, підйомам і спадам, називаними економічними циклами.

Циклічні коливання в економіці становлять об'єктивний процес. Вони виникають під впливом різноманітних факторів і зв'язків. В економіці виділяють регулярні й нерегулярні коливання. Нерегулярні коливання виникають випадково, часто по невстановлених причинах або циклам, що мають складну структуру. Регулярні коливання в економіці підрозділяються на сезонні й циклічні. Сезонні коливання обумовлені природно-кліматичними факторами й по своєму змісті є також циклічними, похідними від сонячних і місячних циклів. Циклічні коливання в економіці сполучають наступні один за одним фази підйомів і спадів. Вони підрозділяються на малі й більші цикли. Малі цикли охоплюють період в 7-11 років. Їхньою матеріальною основою виступає середній термін служби встаткування. Більші цикли або довгострокові періодичні коливання охоплюють більше тривалий період - 50-60 років. Більші цикли пов'язані із глобальними змінами в суспільстві (зміна техніки, війни, революції, перебудови й т.п.). Періодичні кризи малого циклу як би нанизуються на відповідні фази великого циклу. Незважаючи на загальні для всіх циклів фази, окремі економічні цикли істотно відрізняються друг від друга по тривалості й інтенсивності. Циклічні закономірності розвитку економіки є першопричиною всіх кон'юнктурних змін.

Економічний зміст кон'юнктури характеризується тією сукупністю обставин, що вказує на ймовірність підйому або занепаду господарської активності в окремих виробництвах або в економіці в цілому тому відносно завдання кон'юнктурних спостережень полягає в тім, щоб як можна точніше вказати ці обставини й у який період часу буде їх сприятливе або несприятливе стікання.

Дослідження кон'юнктури ринку охоплює широке коло найрізноманітніших питань виробничого, комерційного, технічного й економічного характеру, що дозволяє виявити основні напрямки господарського розвитку кожного суб'єкта ринкових відносин і ситуацію, що склалася в певний момент часу в результаті взаємодії різноманітних кон'юнктуростворюючих факторів. Завдання дослідження кон'юнктури зводиться до постановки й рішення проблеми прогнозу її зміни. Стан кон'юнктури ринку характеризує виробництво й реалізацію товару за певний період часу або положення на ринку в цей момент. Кон'юнктурні дослідження дозволяють установити можливість і доцільність виходу з конкретним товаром на конкретний ринок у відповідності зі сформованою ситуацією. Кон'юнктурна ситуація на ринку визначається економічними характеристиками досліджуваного об'єкта й суб'єкта ринкових відносин і залежить від складної

обстановки на ринку. Кон'юнктурна обстановка може мінятися слідом за зміною економічних характеристик виробництва й реалізації товару, завдяки технологічним змінам або внаслідок конкуренції. Конкуренція в цьому випадку - основне поняття кон'юнктурних досліджень, що означає тип установалення цін і обсягів пропозиції або попиту на основі боротьби між виробниками й споживачами.

Таким чином, кон'юнктура ринку - це сформована на ринку економічна ситуація, що характеризує співвідношення між попитом та пропозицією, рівень цін, товарні запаси й інші економічні показники. Результати кон'юнктурних спостережень ринку призначені для забезпечення успішної підприємницької діяльності й ґрунтуються на зборі інформації, її систематизації й реєстрації, аналізі всіх відомостей, пов'язаних з ринком конкретного товару. Вони спрямовані на визначення дійсних і майбутніх споживачів і їхньої купівельної спроможності. За результатами проведення кон'юнктурних досліджень складаються кон'юнктурні прогнози. Кон'юнктурні прогнози озброюють необхідними знаннями поводження на ринку, умінням раціонально маневрувати наявними ресурсами, здатністю купувати й продавати товар за вигідними цінами, розширювати або скорочувати виробництво товару відповідно до очікуваного стану ринку.

У ряді джерел кон'юнктурні дослідження розглядаються як частина маркетингових досліджень. Дійсно, при проведенні маркетингових досліджень конкретних видів товарних ринків використовуються методи й прийоми кон'юнктурного аналізу. Однак кон'юнктурні дослідження не обмежуються товарними ринками. На фінансових ринках методи вивчення динаміки кон'юнктури повністю заміщають маркетингові дослідження (для цих ринків існує власна термінологія пошуку успіху на ринку). Кон'юнктурні спостереження проводяться й на макроекономічному рівні (циклічність світової й регіональної економік, коливання галузевої кон'юнктури й т.п.). Таким чином, можна затверджувати, що кон'юнктурні дослідження (у широкому змісті) формують самостійний розділ економічної теорії.

Дійсний навчальний посібник розкриває найбільш важливі питання дослідження кон'юнктури різноманітних ринків. Автори сподіваються, що він стане корисним посібником для підприємців, студентів, аспірантів і викладачів економічних навчальних закладів, а також для всіх зацікавлених бізнесом.

1.2. Теоретичні аспекти динамічної рівноваги в економіці

Світова економіка й економіка будь-якої країни являє собою систему зі складними зв'язками й взаємодіями. Як будь-яка система економіка перебуває в постійному русі. Окремо взятий суб'єкт господарської діяльності являє собою самостійний елемент економічних взаємин, для якого важливо мати певні подання про функціонування цієї системи й напрямках її розвитку.

У цей час ми маємо наступну основну концепцію теорії рівноваги й динамічного розвитку економічних систем: рівновага в економіці є визначальним моментом її існування, розвиток економіки розвивається

хвилеподібно навколо деякого центра рівноваги. Відхилення від центра рівноваги становлять деяку хвилю динаміки процесу. Динаміка хвилі розвитку, крім гармонійної складової, може мати деякий загальний тренд. Цей висновок наводить на думку, що в загальній динаміці присутні кілька складових (1.1):

$$y = f(x) + S(x) + \varepsilon, \quad (1.1)$$

де y – результативний показник динаміки процесу; $f(x)$ – тренд, який представляє динаміку рівноваги процесу; $S(x)$ – циклічна складова процесу; ε – крапка відліку.

У загальному виді динаміка розвитку - це деяке відхилення від крапки (або крапок) рівноваги. На думку багатьох авторів [2; 8], відхилення від крапок рівноваги відбувається внаслідок впливу зовнішніх сил, які дають деякий імпульс прискорення або вповільнення процесів, однак внутрішні сили повертають його у вихідний рівноважний стан. Тобто хвиля розвитку це всього лише повторюваний процес коливань навколо крапки рівноваги. Але деякі автори [7; 11; 10; 13] помітили, що після більш сильних збурювань система не вертається у вихідну рівновагу. У наявності явне протиріччя концепцій рівноваги. Однак, на нашу думку, це здається тільки на перший погляд.

Подивимося на проблему з іншої сторони. Фізична теорія розвитку матерії говорить про те, що її рух хвилеподібно й основна причина цього складається в дискретності поширення матерії. Якщо виходити з матеріалістичного погляду на матерію, то вона може існувати у двох іпостасях: або вона є, або її немає (матерія - абсолютна порожнеча). Ці дві крайності й визначають хвильовий рух. Пояснимо це на прикладі поширення світла. Як відомо, світло поширюється в просторі викидами фотонів, що чергуються: є фотон, немає фотона. Людина не бачить дискретності світлового потоку, однак зміни спектра (частоти викидів) впливає на колірне сприйняття світла. Саме хвильове поширення світла й визначає його сприйняття людиною як рівного пучка світла. Чим не концепція рівноваги пучка світла!

Перейдемо від світла до поширення хвиль по водній поверхні. При відсутності вітру поверхня води гладка й на ній відсутні видимі хвилі.

Це перша властивість води, що складає в тім, що молекули води при відсутності зовнішніх збурювань намагаються створити мінімальний обсяг.

При наявності вітру хвиля повітря давить на поверхню води, створюючи певний тиск, що передається хвилеподібно на всю її поверхню внаслідок тих же хвильових внутрішньомолекулярних зв'язків.

Це друга властивість води - передача хвилеподібних збурювань.

Разом з тим, висота хвилі не може бути більше деякого граничного значення, обумовленого обсягом води й ця третя властивість води.

Таким чином, поняття стану спокою (рівноваги) води можна зіставити тільки щодо вітру, оскільки на молекулярному рівні вода перебуває в постійному хвильовому русі. Якщо вітру немає, то вода перебуває в стані рівноваги й визначає першу властивість води, у так званій внутрішній рівновазі. Якщо подув вітер, вода виходить із рівноважного стану щодо своєї поверхні, і якщо вітер дує постійно, то в наявності новий стан рівноваги, що

визначається механізмом взаємодії води й повітря, тобто взаємодією двох хвильових процесів щодо третьої - погоди, що визначає інтенсивність повітряного потоку. Якщо вітер дує нерівномірно, то на перший погляд поверхня води хаотична, у ній немає рівноваги, однак статистику хвилеподібності можна виявити, знайшовши певні гармоніки в поривах вітру. Крім того, висота хвилі не може бути більше, ніж глибина водойми. Якщо вітер «здуває» водойма, тобто висота хвилі більше його глибини, то водойма перетікає в нове поглиблення (новий стан рівноваги). Погода - це складне поняття, що включає безліч динамічних процесів, сумарний вплив яких і забезпечує хвилеподібну динаміку вітру.

Із цих фізичних аналогій можна зробити деякі певні висновки:

- 1) рух - це і є хвиля;
- 2) хвилеподібний рух - це зіставлення протилежних станів матерії;
- 3) стан рівноваги визначається внутрішніми хвильовими процесами;
- 4) стан нерівноваги проявляється тільки стосовно зовнішніх сил;
- 5) вихід зі стану рівноваги можливий, якщо зовнішній вплив перевищує внутрішні взаємодії;
- 6) динаміка взаємодій різних сил проявляється в зіставленні протилежних станів матерії через механізм передачі хвильових процесів, тобто через динаміку багаторівневої рівноваги.

Дану аналогію можна перенести й на економіку. При аналізі економічних явищ варто виявити внутрішні й зовнішні хвильові процеси. Їхня взаємодія й забезпечує знаходження поворотної крапки динаміки.

Внутрішні хвильові процеси в економіці, описувані деяким результируючим показником, на наш погляд, і являють собою деяку сумарну динаміку багатофакторного процесу, у якому сполучається дія різноманітних механізмів, що генерують і поширюють циклічні імпульси. Проблема циклічності розвитку фокусує у собі різноманіття господарських зв'язків. Періодичні підйоми й спади, що констатують циклічну форму руху, спостерігаються у динаміці практично всіх економічних показників, а сам феномен циклічності пов'язаний не із зовнішніми поверхневими характеристиками відтворення, а з його найглибшими основними рисами.

Хвилі у фізичних середовищах мають більш чітко виражену класичну форму з набором чисельних характеристик, що вказують на гармонійну складову хвилі. Хвилеподібні коливання в економіці являють собою більше складне явище. Як показує дійсність, економічний ріст не буває рівномірним. Періоди швидкого росту економіки переміняються кризами й застоями, причому процес періодично хвилеподібно повторюється. Однак повторюваність економічного росту дуже віддалено нагадує класичну хвилю циклу. Хвиля економічного росту насправді має складну структуру різних по довжині хвиль. Саме із цієї причини для оцінки економічного росту застосовується термін економічний цикл, а не економічна хвиля. Економічний цикл означає наступні один за іншим підйоми й спади рівнів ділової активності протягом певного часу. Економічні цикли істотно відрізняються друг від друга по тривалості й інтенсивності. Проте, вони мають ті самі фази, властивим

хвилеподібним процесам. Розглянемо так званий ідеалізований цикл. Оцінка динаміки економічного процесу можлива на основі зіставлення окремих моментів динаміки розвитку економічних процесів (тренда кон'юнктури). Найбільш точні значення параметрів коливання дають кількісні виміри кон'юнктури. Динаміку того або іншого економічного процесу можна описати цілим рядом економічних показників на основі деякої результативної функції (1.2):

$$y = f(x_1, x_2, \dots, x_n), \quad (1.2)$$

де y – значення результативного показника, що описує динаміку економічного процесу або системи; x_n ($n = 1n$) – показники-фактори, що впливають на динаміку процесу.

Функція (1.2) є багатомірною функцією, тому вона малопридатна для формального аналізу. Для простоти аналізу циклічності економічних процесів можна використати двовимірну модель залежності результативного економічного показника y від фактора часу t (1.3):

$$y = f(t). \quad (1.3)$$

Геометричне подання послідовного порівняння динаміки кон'юнктурних моментів процесу прийнято називати кривої динаміки. У загальному виді періодичну криву динаміки можна представити як гармоніки Фур'є. Так періодична функція з періодом T на інтервалі $-T \leq t \leq T$ розкладається в ряд Фур'є [5, с. 32] (1.4):

$$\bar{y} = a_0 + \sum_k^m (a_k \times \cos kt + b_k \times \sin kt), \quad (1.4)$$

де величина t визначає номер гармоніки ряду Фур'є; a_0 і a_k, b_k – параметри кривої; k – число гармонік.

Розглянемо так званий ідеалізований тренд ділового циклу, представлений на рис. 1.1. Відрізок хвилі ділового циклу від т.1 до т.2 характеризується поживавленням ділової активності, від т.2 до т.4 відбувається зниження ділової активності, що переходить у кризу в мінімальній точці активності (т.4) з наступним підйомом економіки до т.5 – яка характеризує новий етап розвитку економіки (повторення хвилі економічного росту).

Однак інтенсивність напруги й спаду економічної активності не однакова на різних ділянках. На рис. 1.1 представлена ідеальна хвиля кон'юнктури. На практиці, вплив безлічі факторів істотно «розмиває» чітку картину хвилі внаслідок накладення один на одного хвиль різної довжини, розбіжності їхніх фаз і перекручування форми хвилі.

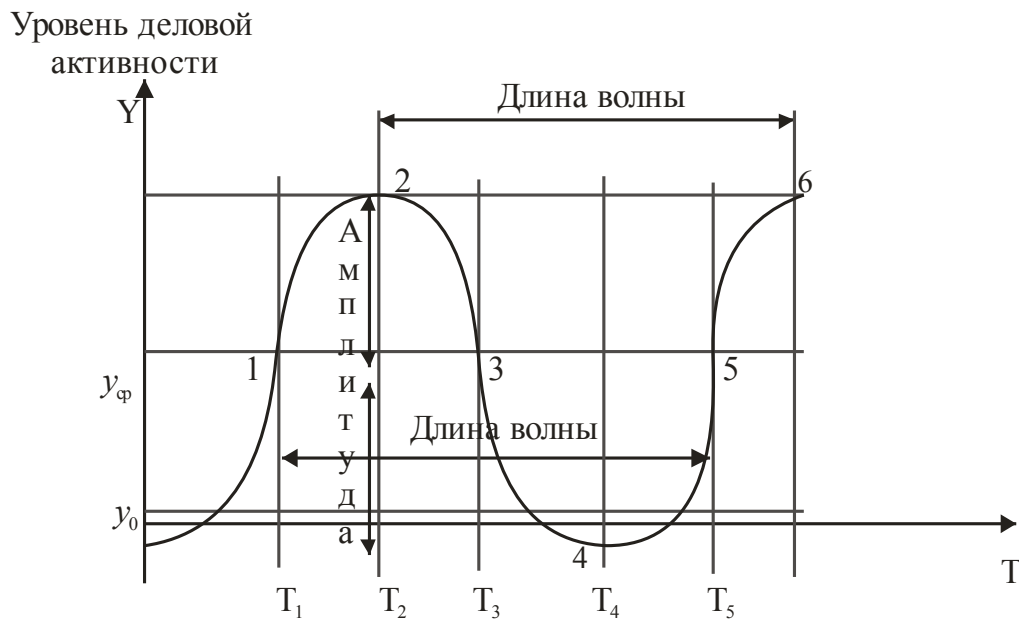

Рис. 1.1. Динаміка ділового циклу

Підсумкова крива розвитку може бути представлена у вигляді суми коливальних процесів з різною частотою щодо деякої усереднюючої лінії (тренда). У більшє сильному формулюванні цієї гіпотези передбачається, що підсумкова крива являє собою суперпозицію хвиль кратних довжин. Кожному етапу й кожній фазі довгої хвилі відповідає хвиля (або цикл) меншої довжини (рис. 1.2).

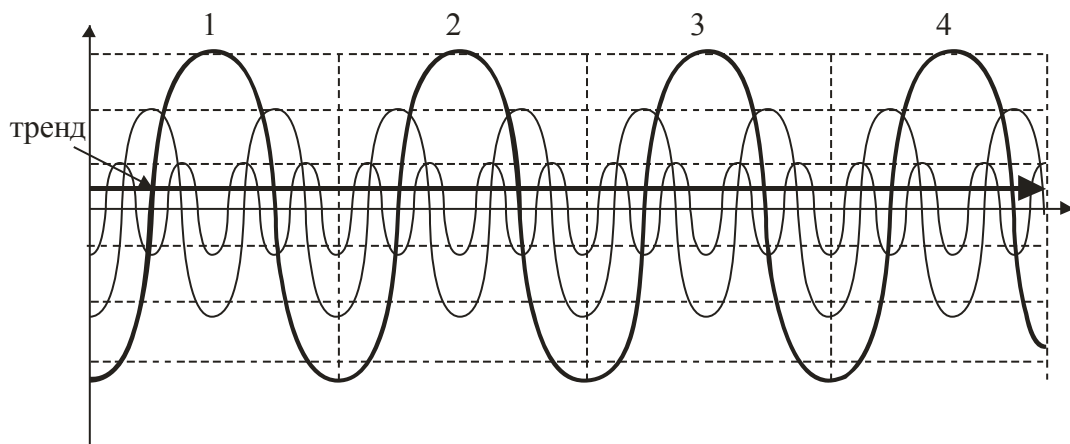

Рис. 1.2. Суперпозиція економічних коливань
(відхилення від тренда)

У результаті накладення хвиль різної довжини в силу наявності окремих імпульсів і перехідних процесів підсумковий тренд стає розмитим, і варто говорити не стільки про визначення довжини, скільки про діапазони хвиль.

Таким чином, якщо розглядати якийсь економічний процес, те внутрішні хвилі, описувані деяким загальним результуючим показником, взаємодіють між собою шляхом накладення однієї хвилі на іншу. Це явище викликає ефект

інтерференції - зміна параметрів хвилеподібного процесу, як правило, убик їхнього збільшення.

Розглянемо основні показники, що характеризують форму хвилі ділового циклу, що оцінюють напруженість і напрямок кон'юнктури. Узагальнюючими показниками виду економічного циклу є показники довжини хвилі, її частоти й амплітуди.

Довжина хвилі L характеризує ділянку зміни факторного показника x від початку циклу x_0 до його повного завершення x_k (1.5):

$$L = x_k - x_0, \quad (1.5)$$

Для ділового циклу (оскільки факторним показником є час T , за яке відбувається повторюваність процесу) формула 2.5 буде мати такий вигляд (див. рис. 1.2) (1.6):

$$L = T_5 - T_1. \quad (1.6)$$

Залежно від довжини хвилі в теорії кон'юнктури прийнято виділяти наступні види коливань:

- довгі хвилі;
- цикли середньої довжини (малі цикли ділової активності);
- короткі хвилі;
- над короткі хвилі.

Довгі хвилі тривалістю 40-60 років (цикли Кондратьєва) в економіці зв'язують із коливальними тенденціями на макроекономічному рівні, з періодами, що перевищують обрій пізнання одного покоління. Коливання такого роду слабо помітні на тлі швидко змінної економічної дійсності.

Відповідно до розглянутого вище концепцією, рівновага довгої хвилі визначається внутрішніми взаємодіями у світовій економіці. Причому, як нам представляються, чим сильніше внутрішні взаємодії між національними економіками, тим вище «поверхневий натяг» у світовій економіці, а значить усе більше пологими стають довгі хвилі й потрібно набагато більш сильний зовнішній вплив для виведення економіки з рівноваги. Але, якщо така взаємодія буде мати місце, це може привести до всесвітньої економічної катастрофи.

Визнано, що основною зовнішньою причиною, що викликає довгі хвилі в економіці, є розвиток НТП. Однак ніхто з авторів не відповідає на основне запитання – чому довжина хвилі 40-60 років? Якщо виходити з фізичної аналогії, то довжина хвилі визначається взаємодіями коливальних контурів взаємовпливових систем. Ми припускаємо, що в основі розвитку як економіки, так і НТП лежить один «контур» – життєдіяльність людини. *А активна фаза людського життя саме й відповідає періоду 50-60 років.*

Н.Д. Кондратьєв показав, що до початку 1920 року світова економіка пережила дві з половиною хвилі. Дотримуючись «кондратьєвського» емпіричного підходу до оцінки динаміки світової економіки, можна виділити п'ять довгих хвиль економічного розвитку сучасної економіки (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Періодизація довгих хвиль по методу Кондратьєва

Хвиля	Підйом		Спад	
	Роки	Тривалість	Роки	Тривалість
1	1789-1814	25 років	1814-1849	35 років
2	1849-1873	24 роки	1873-1896	23 року
3	1896-1920	24 роки	1920-1945	25 років
4	1945-1975	30 років	1975-2000/ 2002	25/27 років
5	2000/2002-н/ч			

Кінець четвертої, початок п'ятої хвилі в цей час достатньо важко виділити, оскільки більше чітка картина глобальної динаміки виявиться тільки в майбутньому. Крім того, економічний спад останньої чверті ХХ століття збігся із кризами середньої довжини в більшості розвинених країн, що внаслідок накладення хвиль ще більше спотворилася картину глобальної циклічності світової економіки.

Цикли середньої довжини, які прийнято ще називати малими циклами ділової активності, мають довжину хвилі в 7-11 років («цикли Жугляра»).

Короткі хвилі від 3 до 5 років («цикли Кітчена») характерні для галузевої кон'юнктури.

Над короткі (внутрішньорічні) хвилі звичайно зв'язують із сезонними коливаннями.

Наступним показником, що характеризує форму хвилі, є амплітуда. У застосуванні до економічної динаміки амплітуда A характеризує різниця між максимальним (мінімальним) і середнім значенням результативного показника (рис. 1.1) (1.7):

$$A = y_{2(4)} - y_{cp}, \quad (1.7)$$

Показник частоти h показує кількість повторюваних циклів ділової активності в одиницю часу T (десять років, п'ятнадцять років і т.д.) (1.8):

$$h = \frac{T}{L} \quad (1.8)$$

Як відносний показник інтенсивності частотних коливань (що можна визначити як коливання динаміки економічного процесу) можна використати статистичний показник - коефіцієнт варіації (1.9):

$$V = \frac{\sigma_y}{y} \times 100, \quad (1.9)$$

де σ_y – середньоквадратичне відхилення (1.10):

$$\sigma_y = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}{n}}, \quad (1.10)$$

де y_i – показник, що характеризує рівень ділової активності в i -й рік; \bar{y} – середнє значення показника; n – кількість років у досліджуваному періоді.

З іншого боку, відношення середньоквадратичного відхилення до середнього рівня виражає ступінь стійкості динамічних процесів у стандартизованому масштабі (від 0 до 100%). Цей показник називається коефіцієнтом апроксимації. Його можна використати при виборі форми кривій, що якнайкраще апроксимують емпіричні дані. Рівняння тренда вибирається по мінімуму коефіцієнта апроксимації.

Як ми вже відзначали вище, в економіці існує феномен накладення хвиль. У технічному аналізі динаміки кон'юнктури сполучення довжини хвилі й амплітуди визначає наступні принципи відповідності виділених інтерферованих хвиль¹:

- підсумовування динаміки при накладенні хвиль;
- гармонійність довжини хвиль;
- синхронність амплітуд;
- пропорційність амплітуди й довгї хвилі.

Принцип підсумовування хвиль полягає в підсумовуванні динаміки декількох хвиль у загальній хвилі деякого економічного процесу. Геометрична інтерпретація цього принципу представлена на рис. 1.3.

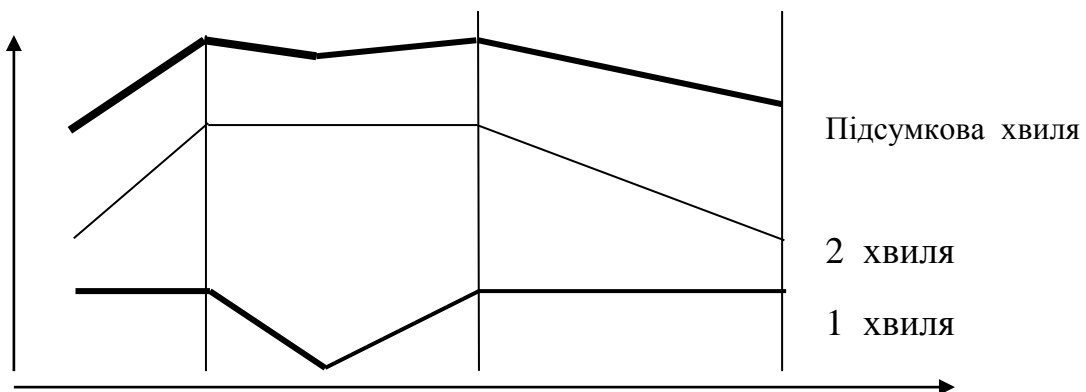

Рис. 1.3. Принцип підсумовування хвиль

Принцип гармонійності складається в пропорційності довжини однієї хвилі до довжини іншої хвилі. У синхронних хвилях амплітуди коливань збігаються. Геометрична інтерпретація гармонійності й синхронності представлена на рис. 1.4.

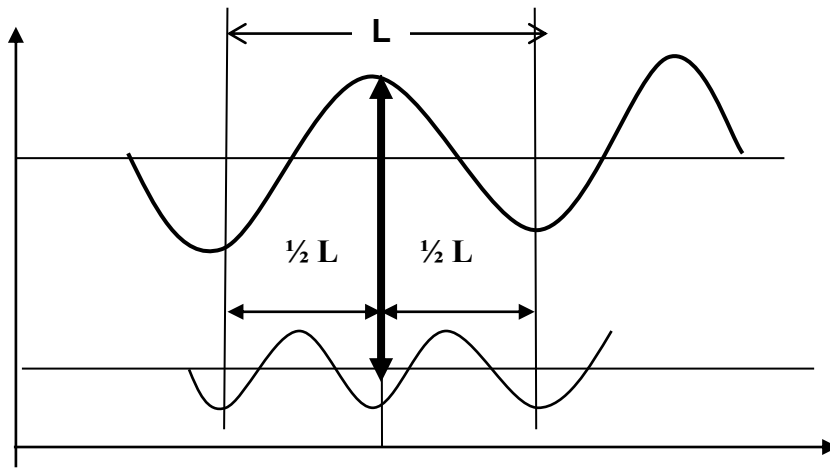

Рис. 1.4. Принципи гармонійності й синхронності хвиль

Принцип пропорційності хвиль полягає в пропорційності довжини й амплітуди хвилі (рис. 2.5).

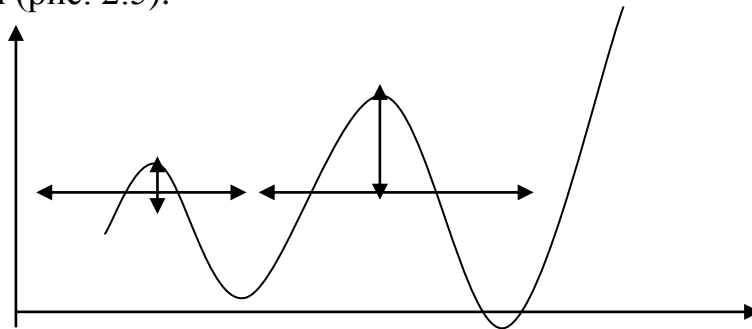

Рис. 1.5. Принцип пропорційності хвилі

Перераховані принципи визначення форми хвилі дозволяють виділяти певну послідовність в економічній динаміці кон'юнктури.

Для визначення напрямку кон'юнктури й для виявлення форми циклічності можна використати математичні й статистичні методи. Для оцінки тенденцій динаміки процесу використовують першу й другу похідні від функції, що описує економічний процес (1.11):

$$\lim_{x \rightarrow 0} y' = \frac{\Delta y}{\Delta x} = \operatorname{tg} \alpha, \quad (1.11)$$

де α – кут нахилу дотичній до кривої функції.

Знак похідної вказує на характер динаміки процесу. При позитивному знаку спостерігається підвищувальна кон'юнктура, яка характеризує зростання динаміки, при негативному - знижувальна - падіння динаміки. У крапках максимального й мінімального значення факторного показника - похідна дорівнює нулю (крапки 2 і 4, рис.1.1). У крапках тренда, до яких не можна побудувати похідну (крапках перегину, крапки 3, рис.1.1), міняється характер прискорення динаміки процесу (уповільнений ріст на прискорений, прискорене падіння на вповільнене падіння й навпаки). Для оцінки прискорення зміни показника можна використати значення другій похідній і її знак. Якщо друга

похідна до кривої тренда має позитивний знак, то це вказує на прискорення тенденції росту або вповільнення падіння (рис.1.6, а). При негативному знаку другої похідної ріст уповільнюється, падіння прискорюється. У крапках перегину й крапках з однобічною межею похідна дорівнює нулю (рис.1.6 в, г).

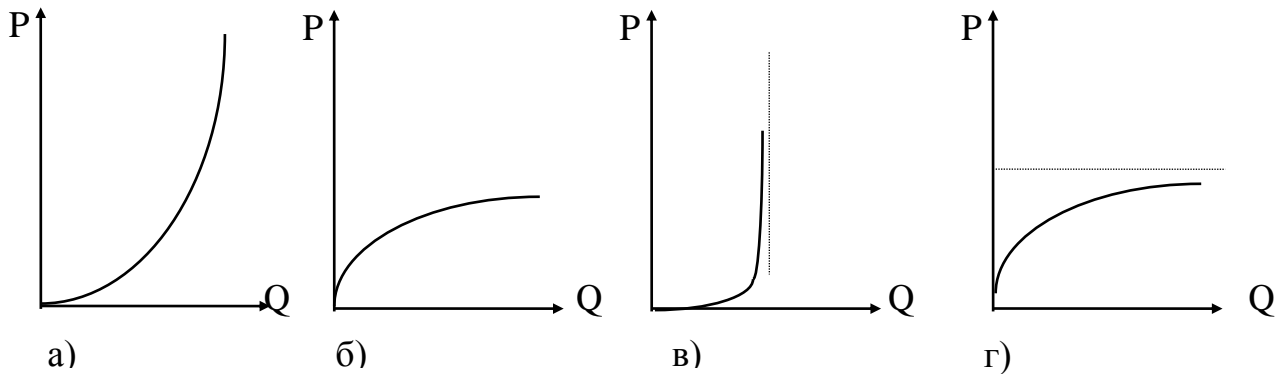

Рис. 1.6. Можливі варіанти дотичних до трендів динаміки

У практиці аналізу кон'юнктури доводиться зіштовхуватися не з теоретичними кривими тенденцій, а з окремими фіксованими моментами кон'юнктури. Тому застосування похідної для аналізу напрямку й інтенсивності динаміки мало придатне. При аналізі динаміки зміни економічних показників дуже важливим є питання, як змінюється результативна ознака при зміні факторів. У цьому випадку можна використати показник еластичності, що вказує ступінь реагування результативної величини залежно від зміни факторів.

Найбільш простим показником еластичності є відношення приросту факторної ознаки до результативного:

$$\mathcal{E}_{абс.} = \frac{\Delta y}{\Delta x}, \quad (1.12)$$

де $\mathcal{E}_{абс.}$ – показник абсолютної еластичності; Δy – приріст результативної ознаки; Δx – приріст факторної ознаки.

Цей показник вказує, наскільки зміниться результативна ознака, якщо факторна ознака зміниться на одиницю. Порівняння двох (момент 0 і момент 1) і більше абсолютних показників еластичності, розрахованих для декількох послідовних рядом розташованих моментів кон'юнктури, дає певне подання про інтенсивність зміни кон'юнктури. Так при порівнянні двох моментів кон'юнктури, якщо:

- $\mathcal{E}_{абс. 0} > \mathcal{E}_{абс. 1}$, тенденція прискорюється;
- $\mathcal{E}_{абс. 0} < \mathcal{E}_{абс. 1}$, тенденція вповільнюється;
- $\mathcal{E}_{абс. 0} = \mathcal{E}_{абс. 1}$, тенденція залишається незмінною.

Якщо абсолютний показник еластичності міняє знак, то це говорить про різку зміну тенденції (випадкової або закономірної коливаємості).

Показник абсолютної коливаємості можна використати тільки для аналізу процесів, що мають однакові показники виміру. Для різних по характеру процесів застосовується коефіцієнт еластичності, що показує процентну зміну результативної ознаки при збільшенні на один відсоток факторної ознаки.

Тобто формула цього показника має такий вигляд (1.13):

$$\Theta = \frac{\Delta_{yx}}{\Delta_{xy}}, \quad (1.13)$$

де Δ_y – приріст результативної ознаки; Δ_x – приріст факторної ознаки; y, x – базисні значення результативної й факторної ознак.

Разом з тим, як було вже відзначене раніше, самі хвилі в даному економічному процесі є рухом, взаємодією з іншими хвилями як економічної, так і іншої природи.

Таким чином, основними завданнями при вивченні динаміки економічного процесу є:

- 1) виявлення складових динаміки (можливо на основі методів спектрального аналізу);
- 2) оцінка механізму взаємодії внутрішніх хвильових процесів (побудова моделі взаємодії хвильових процесів економічної системи);
- 3) виявлення причин зовнішніх взаємодій і оцінка ступеня впливу на хвильову динаміку економічної системи;
- 4) прогноз критичних і поворотних крапок у динаміку розвитку економічної системи;
- 5) можлива побудова загальної моделі поведінки економічної системи.

Питання для самоперевірки:

1. Дайте визначення кон'юнктури.
2. Що таке кон'юнктура як економічна категорія?
3. Які існують види коливань?
4. Дайте визначення довжини хвилі.
5. Які види коливань виділяють в залежності від довжини хвилі?
6. Дайте визначення довгих хвиль.
7. Дайте визначення амплітуди хвилі.
8. Дайте визначення частоти та інтенсивності коливань.
9. Охарактеризуйте принципи визначення форми хвилі.
10. Дайте визначення еластичності.
11. Перелічіть основні завдання при вивченні динаміки економічного процесу.
12. Сформулюйте основні напрями вивчення кон'юнктури світових ринків харчової сировини та продукції АПК.

Тестові завдання за темою

*Інструкція: питання з позначкою * мають декілька правильних відповідей*

1. Основні властивості потреби*:

- а) категорія статична;
- б) категорія динамічна;

- в) носить суб'єктивний характер;
- г) носить об'єктивний характер.

2. Кон'юнктура розглядає господарські процеси у:

- а) постійному русі;
- б) статично.

3. Кон'юнктура товарних ринків вивчає:

- а) зміни й коливання в сфері виробництва й реалізації окремих видів товару;
- б) стан усього ринкового процесу національного господарства на той або інший період.

4. Регулярні коливання в економіці підрозділяються на*:

- а) сезонні;
- б) тимчасові;
- в) маятникові;
- г) циклічні.

5. Довжина хвилі характеризує:

- а) зміну факторного показника від початку циклу до його повного завершення;
- б) різницю між максимальним (мінімальним) і середнім значенням результативного показника;
- в) кількість повторюваних циклів ділової активності в одиницю часу.

6. Амплітуда хвилі характеризує:

- а) зміну факторного показника від початку циклу до його повного завершення;
- б) різницю між максимальним (мінімальним) і середнім значенням результативного показника;
- в) кількість повторюваних циклів ділової активності в одиницю часу.

7. Залежно від довжини хвилі виділяють наступні види коливань*:

- а) довгі хвилі;
- б) цикли середньої довжини (малі цикли ділової активності);
- в) регулярні хвилі;
- г) короткі хвилі;
- д) над короткі хвилі;
- є) сезонні хвилі.

8. Які існують принципи відповідності виділених інтерферованих хвиль*:

- а) підсумовування динаміки при накладенні хвиль;
- б) гармонійність довжини хвиль;
- в) синхронність амплітуд;
- г) пропорційність амплітуди й довгі хвилі.

ТЕМА 2. ПОНЯТТЯ Й ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ РИНКОВОЇ КОН'ЮНКТУРИ

Питання для теоретичної підготовки:

1. Рівновага в економіці, економічна статика й динаміка.
2. Види економічних процесів.
3. Зміст і види економічної кон'юнктури.
4. Основні завдання кон'юнктурних досліджень.

Ключові поняття й терміни: економічна статика та динаміка, стан системи, стан рівноваги, моделі економічного росту, види кон'юнктури, основні етапи та завдання кон'юнктурних досліджень..

Після вивчення теми студенти повинні:

знати: сутність економічної статики та динаміки, визначення та види економічних процесів, види економічної кон'юнктури, основні завдання дослідження кон'юнктури, етапи кон'юнктурних досліджень.

уміти: розуміти послідовність етапів дослідження кон'юнктури та основні завдання кон'юнктурних досліджень.

2.1. Рівновага в економіці, економічна статика й динаміка

Світова економіка й економіка будь-якої країни являє собою систему зі складними зв'язками й взаємодіями. Як будь-яка система, економіка перебуває в постійному русі. Кожний окремо взятий суб'єкт господарської діяльності являє собою самостійний елемент економічних взаємин, для якого важливо мати певні подання про функціонування цієї системи й напрямках її розвитку. Особливість людського мислення така, що кожне із природних явищ (у тому числі й економічних) бачиться в статичному ракурсі, зафіксованому в певний моменті часу. Однак вивчення розвитку системи вимагає порівняння цих моментів. Порівняння стану економічної системи прийнято називати динамікою процесу. Оцінка динамічного процесу й становить основу кон'юнктурних досліджень.

Будь-яка конкретна соціально-економічна дійсність мінлива, різноманітна й складна. І ми маємо можливість у цьому постійно переконуватися. Саме ця її особливість створює труднощі наукової оцінки й практичної реалізації тих або інших подань про економічну дійсність.

Шляхом розбивки економічної системи на однорідні елементи, що піддаються аналізу, можна послідовно змоделювати поведження всієї системи. При цьому окремі елементи системи фіксуються в певний статичний момент часу. Окремий елемент будь-якої системи, якому можна охопити певним поданням про його поведження, прийнято називати об'єктом пізнання.

До вивчення ж економічного життя можна підходити зі статичної й динамічної точок зору.

Під економічною статикою розуміються такі теорія й практика, які розглядають економічні явища поза зміною в часі. Навпроти, економічна динаміка вивчає економічні явища в процесі їхньої зміни в часі.

Методи кон'юнктурного аналізу становлять сполучну ланку в поданнях про статичні елементи економічної системи (суб'єктах господарювання, державі, власності й т.п.) і їхньому поводженні в ній і в часі.

Для аналізу економічної кон'юнктури дуже важливе значення має поняття стан системи.

Для статистики основною категорією аналізу об'єкта служить категорія незмінності, тотожності. Із цими категоріями зв'язана концепція статичного стану рівноваги економіки.

Для динаміки основною категорією є зміна, розходження елементів системи. Однак динаміка може використати категорію динамічної рівноваги.

Але чи існує рівновага економіки взагалі?

Під станом рівноваги економіки розуміють здатність економічної системи вертатися у вихідний стан після впливу на неї зовнішніх випадкових або нових нехарактерних для неї збурювань. При цьому вважається, що середні кон'юнктурні показники коливаються навколо деякого середнього значення, що і визначає крапку рівноваги. Уже в самому цьому визначенні розкривається сутність коливання економічних процесів.

Незважаючи на досить загальні подання про поняття рівноваги в економіці, думки економістів розходяться у визначенні механізму його встановлення. У загальному виді є дві основні моделі економічного росту: неокласична (Солоу, 1956) і неокейнсіанська (Харрода-Домара, 1948).

Перша модель застосовна для пояснення динамічної рівноваги в економіці на довгих інтервалах часу й пов'язана з концепцією глобальної світової рівноваги в економіці.

Друга описує динаміку циклічності в економіці на коротких інтервалах часу, підкреслюючи нерівновагу в економіці. Однак, на наш погляд, ці точки зору не суперечать один одному, оскільки «вони ставляться до різних економічних феноменів».

Економічна система є частиною більшої системи людського буття, тому говорити про рівновагу економіки як про її незмінну властивість не доводиться, що підкреслюється історичним досвідом. Крім того, складна економічна структура дозволяє говорити про локальну (часткову) рівновагу, що приводить до несподіваних і значних змін економічної структури, до появи нових стаціонарних станів. Якщо розглядати економіку (позначимо її буквою S) у спрощеному виді як якесь коло (рис. 2.1.), то локальна рівновага цей деякий рух системи з однієї крапки до іншої.

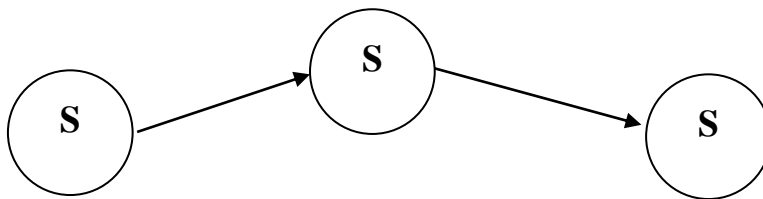

Рис. 2.1. Схема динамічної рівноваги економіки

Процеси такого роду прийнято називати становленням. У процесах становлення поведіння економіки перестає бути строго детермінованим. У ній періодично виникають потенційно нові точки рівноваги. При цьому обрії пізнання різко звужується, і методика кон'юнктурних змін перетерплює значні зміни.

Існує дві основні точки зору на стан локальної нерівноваги:

1) при виході з рівноваги в економіці виникають сили, що повертають її в колишній рівноважний стан;

2) стан нерівноваги є характерним для економіки.

Друга припускає дві ймовірності виходу з нерівноважного стану:

1) якщо збурювання невелике, економічна система самостійно вертається у вихідний стан;

2) якщо збурювання велике, економіка не зможе повернутися у вихідний стан.

В останньому випадку в економічній системі неминуче виникнуть численні структурні зміни, не прогнозовані по тимчасовому факторі, і сама система буде рухатися до нової рівноваги (саме така точка зору пояснює всі види економічних процесів).

Стан рівноваги економіки не є статичним, скоріше варто говорити про динамічну рівновагу економіки.

2.2. Види економічних процесів

Розглянуте раніше доводить, що методика кон'юнктурних досліджень залежить від характеру й виду економічних процесів.

Розглянемо найбільш загальну класифікацію видів економічних процесів.

Залежно від динаміки розвитку економічні процеси прийнятий ділити на еволюційні й хвилеподібні.

Еволюційні є неповторними й необоротними, тобто це процеси переходу від однієї локальної рівноваги до іншого. Вони підкреслюють динаміку нерівноваги в економіці.

Еволюційні процеси - це неповторні й необоротні процеси, які при відсутності різких сторонніх впливів протікають у тому самому напрямку з певною тенденцією росту або зниження показників (наприклад, тенденція росту населення, збільшення обсягу виробництва й т.д.).

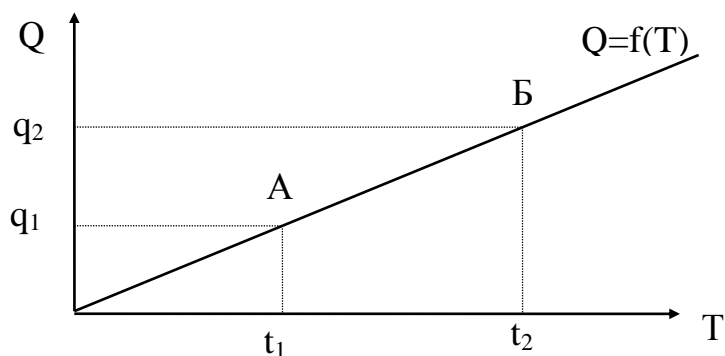

Рис. 2.2. Еволюційний процес

Рисунок 2.2. схематично описує еволюційний процес.

Крапки $A(q_1; t_1)$ і $B(q_2; t_2)$ характеризують не тільки різні значення обсягів у різні періоди часу, але й різні збіги обставин, які ніколи не будуть повторюватися.

Процеси переходу з одного стану рівноваги до іншого є еволюційними.

Хвилеподібні - це повторювані або оборотні процеси, при яких однакові значення показників можуть бути досягнуті в різні періоди часу з однаковими або подібними супутніми їм збігами обставин.

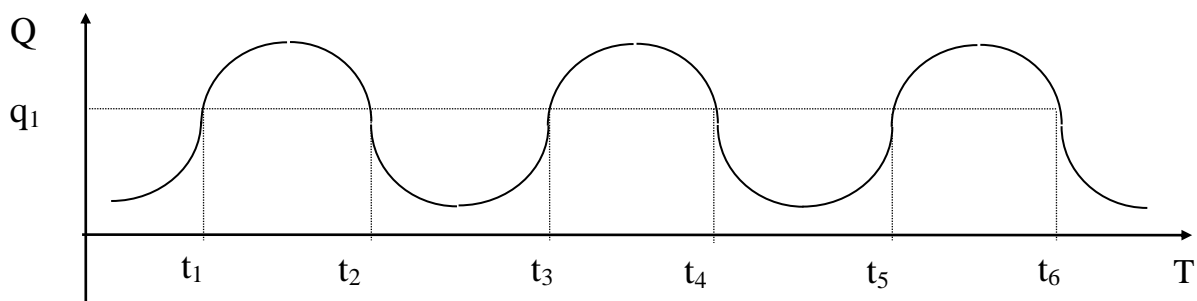

Рис. 2.3. Хвилеподібний процес

Рис. 2.3. показує, що динаміка розвитку процесу коливається біля якогось середнього значення q_1 .

Економічний розвиток країни в цілому представляє необоротний процес. Він характеризує головним чином перехід від однієї стадії до іншої, а умови зміни цього ходу безупинно міняються. Господарський процес, якщо розглядати його у всій складності, необоротний. Однак група його економічних елементів, таких, як ціни, заробітна плата, рівень безробіття й інше виявляє хвилеподібні оборотні рухи. Вони пояснюють коливання, яким піддано в цілому необоротний еволюційний розвиток народного господарства.

Хвилеподібні процеси описують стан періодичного відхилення системи від середнього значення рівноваги. Ці процеси характеризуються повторюваністю й оборотністю.

Еволюційні й хвилеподібні процеси можуть бути піддані коливальним збурюванням постійного (хвилеподібного) і випадкового характеру.

Циклічні коливання в економіці - це багатофакторний процес, у якому сполучається дія різноманітних механізмів, що генерують і поширюють циклічні імпульси. Проблема циклічності розвитку фокусує у собі різноманіття господарських зв'язків. Періодичні підйоми й спади, що констатують циклічну форму руху, спостерігаються в динаміку практично всіх економічних показників, а сам феномен циклічності зв'язаний не із зовнішніми поверхневими характеристиками відтворення, а з його найглибшими основними рисами.

При кон'юнктурному аналізі велике значення має напрямок розвитку економічного процесу. З погляду спостерігача процес може мати підвищувальний і знижувальний характер. Сам характер процесу підкреслює положення економічних суб'єктів господарювання в даній економічній системі в цей момент часу.

Необоротний знижувальний процес в економіці прийнято називати ентропією економіки (її динамічним руйнуванням). Прискорена ентропія характеризує її стагнацію (необоротне руйнування - крах економіки).

Для правильного розуміння змісту кон'юнктури важливе значення мають кількісні і якісні характеристики економічних процесів. Кількісні характеристики свідчать про кількісні зміни в динаміці економічних процесів, виражених у різних системах виміру, наприклад, зміна обсягу, ваги, довжини, тощо. Однак на практиці найчастіше окремі явища змінюються таким чином, що не зачіпають їхнього числа, обсягу й не зводяться до кількісних змін, тоді ми говоримо про якісні характеристики. Для оцінки таких процесів прийнято користуватися категоріями «більше», «менше», «добре», «погано» і іншими поняттями порівняння.

Статистична наука в основному оперує кількісними характеристиками рівноважних динамічних процесів, але вона не має сил виміряти динаміку нерівноваги. На відміну від її, кон'юнктурні дослідження охоплюють кількісні і якісні оцінки всіх динамічних станів економіки.

2.3. Зміст і види економічної кон'юнктури

Таким чином, кон'юнктура вказує на сполучення обставин, від яких залежить і в які проявляється успіх господарської діяльності. Все питання полягає в тім, щоб як можна точно вказати, про які обставини мова йде, і як визначити сприятливість або несприятливість їхнього стікання.

Загальні коливальні зміни в економіці складаються з окремих коливальних рухів елементів системи. При цьому між коливальними змінами окремих елементів існує тісний прямий або зворотний зв'язок. Наприклад: зростання виробництва приводить до зниження зайнятості й навпаки.

Коли спостерігається підвищувальна тенденція одних елементів, то обов'язково виявляється знижувальна тенденція інших, оскільки в системі існує правило загальної рівноваги, якщо процеси мають оборотний характер.

Для оцінки тенденції економічного процесу (напрямку кон'юнктури) необхідне порівняння як мінімум двох елементів. Якщо напрямок буде характеризуватися як підвищувальний, спостерігається сприятлива кон'юнктура й навпаки. Таким чином, під економічною кон'юктурою розуміється напрямок і ступінь зміни економічних процесів на основі зіставлення їхніх окремих елементів у динаміку.

З погляду порівнянності моментів економічного процесу кон'юнктуру можна підрозділити на абсолютну, відносну й загальну.

Абсолютна кон'юнктура характеризує напрямок і інтенсивність динаміки окремо досліджуваного процесу (економічного показника). Зіставлення динаміки різних по характері економічних процесів характеризується відносною кон'юктурою. Комплексний аналіз ситуації на ринку визначається загальною кон'юктурою, у якому аналіз абсолютної кон'юнктури основних параметрів ринку доповнюється їхнім відносним зіставленням.

Залежно від економічного суб'єкта прийнято виділяти кон'юнктуру світового ринку, народногосподарську кон'юнктуру й кон'юнктуру її елементів (галузеву, регіональну, територіальну й т.п.).

Залежно від особливостей аналізу виділяється загальна спеціальна кон'юнктура. Розглядаючи кон'юнктуру народного господарства, ми звичайно вивчаємо зміну характеру розвитку окремих її галузей і одержуємо загальну кон'юнктуру кожної галузі, що становить народногосподарський комплекс. Однак при дослідженні кон'юнктури окремої галузі або регіону вивчаються зміни складових їхніх елементів. Така кон'юнктура називається спеціальною й підрозділяється на просту й диференціальну.

Проста спеціальна кон'юнктура характеризує ступінь зміни елементів даної галузі або регіону в цей момент у порівнянні з попереднім моментом. Така кон'юнктура рівнозначна загальній кон'юктурі, і порядок її дослідження аналогічний. Наприклад, виробництво бавовняних тканин цього року знизилося в порівнянні з попереднім роком на 50%. У цьому випадку можна говорити про знижувальну просту кон'юнктуру в галузі.

Трохи інакша справа з диференціальною кон'юктурою. Тенденція розвитку окремих галузей може бути однаковою: знижувальна або підвищувальна, однак ступінь їхньої напруги може бути різної. Ріст цін, обсягу виробництва може спостерігатися у всіх галузях, однак темп росту - розрізнятися істотно. Тоді ми говоримо про диференціальну кон'юнктуру. Інакше кажучи, диференціальна кон'юнктура - це проста кон'юнктура окремої галузі, але взята в порівнянні або відношенні із простою кон'юктурою іншої галузі. Кон'юнктура конкретного товарного ринку не розвивається ізольовано. Вона пов'язана із загальногосподарською кон'юктурою й кон'юктурою інших товарних ринків.

2.4. Основні завдання кон'юнктурних досліджень

Основна мета кон'юнктурного аналізу впливає із самого визначення кон'юнктури - виявлення й моделювання тенденцій і закономірностей розвитку ринку. Для досягнення поставленої мети необхідно послідовне вирішення наступних завдань:

- визначення об'єкта кон'юнктурного аналізу;
- збір і обробка кон'юнктурної інформації про об'єкт дослідження й пов'язаних з ним економічних процесах;
- оцінка особливостей стану досліджуваного ринку, виявлення поведження суб'єктів, що діють на ринку;
- оцінка й аналіз потенціалу й основних пропорцій ринку;
- виявлення основних тенденцій розвитку ринку, його коливання, сезонності й циклічності;
- прогноз кон'юнктури.

Перераховані завдання орієнтовані на повну характеристику стану ринку в цілому, а також у розрізі окремих його елементів і складових частин. Останні два завдання відбивають різні сторони того самого процесу - динаміки розвитку ринку.

Зазначені завдання містять у собі як етапи реалізації методики кон'юнктурного аналізу, так і саму цю методику. У загальному плані етапи кон'юнктурного аналізу можна підрозділити на два рівні реалізації його завдань. На першому - здійснюється аналіз ринкової кон'юнктури, що характеризується масштабами й типологією ринку, поведженням основних суб'єктів, головними пропорціями, динамікою й стійкістю ринку. На другому етапі здійснюється спроба побудови моделі ринкових взаємозв'язків і прогнозування ринкової ситуації. Другий етап є найбільш складним з погляду об'єктивності оцінок, перший - з погляду трудомісткості аналізу. Взагалі суб'єктивність кон'юнктурного аналізу - явище закономірне, оскільки дослідження, як правило, проводяться в інтересах який-небудь однієї із взаємодіючих сторін. Певний ступінь об'єктивності в кон'юнктурному аналізі можливий у незалежному дослідженні, при якому аналізується діяльність всіх основних суб'єктів ринкових відносин на ринках харчової сировини та продукції АПК.

Питання для самоперевірки:

1. Що розуміють під економічною статикою, динамікою?
2. Охарактеризуйте основні моделі економічного росту.
3. Опишіть існуючі точки зору на стан локальної нерівноваги.
4. Охарактеризуйте еволюційні та хвилеподібні процеси.
5. Дайте визначення абсолютної, відносної та загальної кон'юнктури.
6. Перелічіть основні завдання кон'юнктурних досліджень.

7. Охарактеризуйте етапи кон'юнктурного аналізу.
8. Сформулюйте особливості кон'юнктурного аналізу ринків харчової сировини та продукції АПК.

Тестові завдання за темою

*Інструкція: питання з позначкою * мають декілька правильних відповідей*

1. Під станом рівноваги економіки розуміють:

- а) здатність економічної системи вертатися у вихідний стан після впливу на неї зовнішніх випадкових або нових нехарактерних для неї збурювань;
- б) здатність економічної системи протистояти впливу на неї зовнішніх випадкових або нових нехарактерних для неї збурювань.

2. Неокласична модель економічного росту базується на:

- а) описанні динаміки циклічності в економіці на коротких інтервалах часу, підкреслюючи нерівновагу в економіці;
- б) пояснює динамічну рівновагу в економіці на довгих інтервалах часу й пов'язана з концепцією глобальної світової рівноваги в економіці.

3. Стан рівноваги в економіці є:

- а) статичним;
- б) динамічним.

4. Залежно від динаміки розвитку економічні процеси прийнятий ділити на*:

- а) тимчасові;
- б) регулярні;
- в) хвилеподібні;
- г) еволюційні.

5. З погляду спостерігача економічний процес може мати*:

- а) хвилеподібний;
- б) підвищувальний характер;
- в) знижувальний характер.

6. З погляду порівнянності моментів економічного процесу кон'юнктуру можна підрозділити на*:

- а) абсолютну;
- б) загальногосподарську;
- в) товарних ринків;
- г) відносну;
- д) загальну.

7. Залежно від економічного суб'єкта прийнято виділяти кон'юнктуру:

- а) світового ринку;
- б) народногосподарську;
- в) кон'юнктуру її елементів;
- г) всі відповіді вірні.

Розрахункові завдання

№1. Постановка завдання: на основі нижченаведених даних визначити:

1. Який з товарів представлених на ринку молочної продукції Одеської області має найбільшу ємність;
2. Перспективи виробництва даних видів продукції на основі розрахунку показників динаміки.

Вихідні дані:

Найменування продукції	Виробництво			Ввезення			Вивезення		
	2010р.	2011р.	2012р.	2010р.	2011р.	2012г.	2010р.	2011р.	2012р.
Кефір	250	500	605	50	45	24	97	88	75
Сметана	125	150	200	24	18	10	90	70	65
Ряжанка	119	200	220	25	20	19	98	110	150

№2. Постановка завдання: На основі нижченаведених даних визначити ємність внутрішнього ринку цукрового буряка України.

Вихідні дані:

1. Загальний обсяг виробництва цукрового буряка в звітному періоді склав 15 млн. т., з них на долю України становить 7,5 %.
2. Залишки запасів цукрового буряка на складах підприємств - виробників та збутових баз у звітному році склали 400 тис. т., а запаси на складах та базах підприємств - споживачів – 240 тис. т.
3. У попередньому році експорт цукрового буряка склав 350 тис. т., у звітному періоді цей показник знизився на 12 %. Імпорт цукрового буряка у звітному році склав 500 тис. т.
4. При цьому експорт та імпорт продукції із цукрового буряка не змінилися та склали відповідно 95 та 89 тис. т.

№3. Постановка завдання: оцінити вплив зовнішньої на зміну конкурентного статусу підприємства.

Вихідні дані:

Підприємство по виготовлення кондитерських виробів працює на ринку вже кілька років. Цей ринок характеризується невисоким рівнем конкуренції, на основі чого спеціалісти маркетингової служби прогнозують індекс росту умов конкуренції 1,2. Керівництво прогнозує зростання попиту на дану продукцію на

10 %, а вартість ресурсів, які необхідні для виготовлення кондитерських виробів на 5 %. Експертами були розраховані коефіцієнти значущості, які характеризують ступінь впливу попиту, умов конкуренції, та вартість ресурсів, їх значення відповідно складають 0,95; 0,81 и 1,05.

№4. Постановка завдання: проаналізуйте зміну простої та відносної кон'юнктури, використовуючи порівняльні методи, зробіть висновки.

Вихідні дані: зміна стану на сільськогосподарській біржі по пшениці характеризується наступною динамікою:

(тис.тон)

	1.08	2.08	3.08	4.08	5.08	6.08	7.08
Попит	100	120	130	135	133	130	125
Пропозиція	80	100	140	150	180	200	150
Кількість угод	80	90	130	130	120	130	125

№5. Постановка завдання: дайте кількісні та якісні оцінки кон'юнктури сільськогосподарської біржі. Яка кон'юнктура домінує за видами сільськогосподарських культур та в цілому по біржі?

Вихідні дані:

Вид сільськогосподарської культури	Заявлений продаж		Обсяг продажу (тис.тон)
	Обсяг заявки (тис.тон)	Ціна продажу (грош.од/кг.)	
Картопля	19	0.15	19
	5	0.15	5
	20	0.20	18
	10	0.22	5
	5	0.30	3
Сахар	1.0	0.70	10
	1.4	0.75	14
	0.8	0.77	8
	1.0	0.80	5
Пшениця 1 класу	50	0.15	50
	100	0.18	80
	50	0.20	2

ТЕМА 3. ОСНОВИ МЕТОДИКИ КОН'ЮНКТУРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання для теоретичної підготовки:

1. Етапи дослідження економічної кон'юнктури.
2. Особливості дослідження кон'юнктури ринків харчової сировини та продукції АПК.
3. Інформаційне забезпечення дослідження кон'юнктури.

Ключові поняття й терміни: етапи дослідження кон'юнктури, організований, неорганізований ринок, конкуренція, ринок факторів виробництва, ринок послуг, товарні ринки, джерела інформації.

Після вивчення теми студенти повинні:

- знати:*** сутність та характеристику етапів дослідження економічної кон'юнктури, визначення та види ринків, особливості інформаційного забезпечення кон'юнктурного дослідження.
- уміти:*** розуміти послідовність та сутність етапів дослідження економічної кон'юнктури.

3.1. Етапи дослідження економічної кон'юнктури

Методика дослідження кон'юнктури - це послідовність дій і сукупність конкретних прийомів дослідження, що дозволяють дати аналіз сформованого положення на ринку й виробити прогноз найближчих перспектив його розвитку. У практиці таке дослідження повинне дати відповідь на наступні питання: де, коли й за якими цінами можуть бути продані або куплені товари, що цікавлять.

Перш, ніж приступитися до вивчення кон'юнктури, треба скласти достатнє уявлення про якісні характеристики економічного процесу. Для реалізації цього необхідно дотримуватися наступних вимог:

1. Тенденції одного економічного процесу не слід механічно переносити на інші, а тенденції загальногосподарської кон'юнктури на галузеві або регіональні ринки.

2. Нестійкість кон'юнктури вимагає постійного й безперервного спостереження за ринком.

3. Виявлення динаміки економічної кон'юнктури (тренда) неможливо без створення інформаційної бази, що описує досліджуваний економічний процес.

Методика вивчення економічної кон'юнктури включає наступні види робіт:

- визначення об'єкта (вид ринку або його частини) дослідження;
- дослідження основних рис і особливостей ринку;
- визначення кола показників кон'юнктури;
- формування інформаційної бази аналізу кон'юнктури;

- визначення методів дослідження;
- аналіз результатів дослідження;
- визначення методів прогнозування кон'юнктури;
- складання кон'юнктурного прогнозу.

Перераховані види робіт вивчення економічної кон'юнктури розташовані в порядку етапності їхньої розробки.

Кон'юнктурні дослідження повинні здійснюватися в певній послідовності. Прийнято виділяти наступні стадії (етапи) вивчення економічної кон'юнктури:

- I. Дослідження основних рис і особливостей ринку.
- II. Розробка методики вивчення кон'юнктури.
- III. Збір і нагромадження кон'юнктурної інформації.
- IV. Аналіз кон'юнктури.
- V. Прогноз кон'юнктури.

На першій стадії визначаються особливості досліджуваного ринку, даються його якісні характеристики, встановлюється коло економічних показників, що характеризують ринок. Особливості ринку характеризують якісні відмінності в динаміку однотипних економічних процесів.

Джерелами інформації на першій стадії служать:

- монографії;
- спеціальні статті в періодичній пресі;
- довідники й навчальні допомога з економічної кон'юнктури, економіці галузей і окремих видів ринків.

Друга стадія охоплює методику вивчення кон'юнктури ринку:

- визначення видів і типів економічної кон'юнктури;
- визначення методів дослідження динаміки економічного процесу;
- виявлення основних тенденцій розвитку ринку;
- оцінку потенціалу й основних пропорцій ринку;
- економічну інтерпретацію динаміки економічного процесу - якісну оцінку економічної кон'юнктури.

Визначення типу й виду економічної кон'юнктури необхідно внаслідок розходження застосовуваних кон'юнктуристичних показників і різних підходів інтерпретації тенденції динамічних коливань економічного процесу. Наприклад, для оцінки динаміки загальногосподарської кон'юнктури застосовуються одні об'ємні агрегатні показники (національне багатство, ВВП, ВВП), а для оцінки динаміки простої спеціальної кон'юнктури застосовуються інші агрегатні показники темпів випуску продукції й прибутку підприємств.

Залежно від виду економічної кон'юнктури й завдань кон'юнктурного дослідження застосовуються різні методи кон'юнктурних спостережень, причому їхнє застосування залежить від поставленого завдання аналізу кон'юнктури конкретного виду ринку. Кожна із завдань може вирішуватися самостійно. Як ми вже відзначали раніше, основними завданнями дослідження ринкової кон'юнктури є:

- виявлення основних тенденцій розвитку ринку, його коливання, сезонності й циклічності;
- виявлення поведінки суб'єктів, що діють на ринку;
- оцінка й аналіз потенціалу й основних пропорцій ринку.

Саме із цих позицій виробляється аналіз ринкової кон'юнктури й побудова методики.

Особливе місце в кон'юнктурних дослідженнях займає інтерпретація кількісних характеристик динамічних процесів, тобто побудова теорії кон'юнктури динамічного процесу. Це найважливіший і найбільш важкий момент дослідження. Як правило, інтерпретація проводиться на основі накопиченого досвіду й формально-логічних висновків експертів.

Джерелами інформації із другої стадії досліджень кон'юнктури є спеціальні монографії, посібники й періодична література, присвячена методам економічного аналізу динамічних процесів, які містять у собі також деякі розділи математичної статистики, статистичні методи прогнозування, загальну й економічну статистику, загальноекономічні методи аналізу, тощо.

Третя стадія вивчення кон'юнктури закладає якісні характеристики аналізу. Від повноти й вірогідності інформації залежить правильність інтерпретації спрямованості економічної кон'юнктури.

Ця стадія містить у собі:

- формування структури інформаційної бази даних;
- методику збору інформації;
- періодичність збору інформації;
- методику обробки інформації.

Джерелами інформації на цій стадії кон'юнктурної роботи служать:

- статистичні видання;
- публікації вітчизняної й закордонної періодики, що містять елементи кон'юнктурних спостережень;
- спеціальні довідкові видання по окремих видах ринків і видання організованих ринків;
- комп'ютерні кон'юнктурні огляди спеціалізованих фірм;
- мережна комп'ютерна інформація про кон'юнктуру організованих ринків (товарних і фондових бірж).

На четвертій стадії дослідження кон'юнктури розраховуються за обраною методикою статистичні характеристики й на основі того або іншого методу аналізу робиться інтерпретація спрямованості кон'юнктури. Остання стадія вивчення кон'юнктури складається в її прогнозі на той або інший період майбутнього.

3.2. Особливості дослідження кон'юнктури ринків харчової сировини та продукції АПК

З погляду кон'юнктурних спостережень ринки класифікуються в такий спосіб:

- по ступеню організації ринкової інфраструктури;

- по функціональному призначенню товару;
- по територіальній ознаці;
- по обсягу продажів товарів, масштабам і ступеню конкуренції.

По ступеню організації ринкової інфраструктури ринки розділяються на організовані й неорганізовані. До організованих ринків варто віднести біржову й банківську системи, товарні ярмарки, систему науково-технічних послуг і т.п. Неорганізовані ринки функціонують в основному за допомогою прямих зв'язків контрагентів ринку.

Головною особливістю організованих ринків, з погляду вивчення кон'юнктури, є наявність певної інформації про характер попиту та пропозиції. Наприклад, на товарно-сировинних і фондових біржах інформація про складну кон'юнктуру є більше повної, чим про позабіржовий ринок за рахунок сформованої системи обліку біржових угод. Біржі публікують інформацію про торги й дають певний аналіз кон'юнктури на основі індексів.

З іншого боку, повна інформація про напрямок ринкової кон'юнктури дає можливість більше швидкого реагування на її зміни, що, у свою чергу, робить кон'юнктуру більше нестійкої стосовно середніх величин. Разом з тим, біржові коливання мають меншу дисперсію коливань. Неорганізовані ринки в меншому ступені піддаються різким коливанням кон'юнктури, однак розкид показників кон'юнктури більше значний, чим на організованому ринку.

Класифікація ринків залежно від функціонального призначення товарів представлена на рис. 3.1. Прикладом характеристики ринків по обсягам продажів товарів, масштабам і ступеню конкуренції може служити матриця, представлена в табл. 3.1. Матриця заповнюється даними залежно від фактичного положення на ринку.

Таблиця 3.1

Характеристика ринків по обсягу продажів товарів
і ступеню конкуренції

Типи ринків	Кількість споживачів	Кількість споживачів	Вид товару	Контроль за цінами	Нецінова конкуренція
Чиста конкуренція	Дуже багато	Дуже багато	Стандартний	Відсутній	Відсутня
Конкурентний ринок	Багато	Дуже багато	Стандартний	Відсутній	Реклама
Монополістична конкуренція	Багато (Небагато)	Трохи (Багато)	Диференційований	У вузьких рамках	Реклама
Олігополія	Багато	Трохи	Стандартний або диференційований	Обмежений	Різні форми
Чиста монополія	Небагато (Багато)	Один	Унікальний	Повний	Консьюмеризм

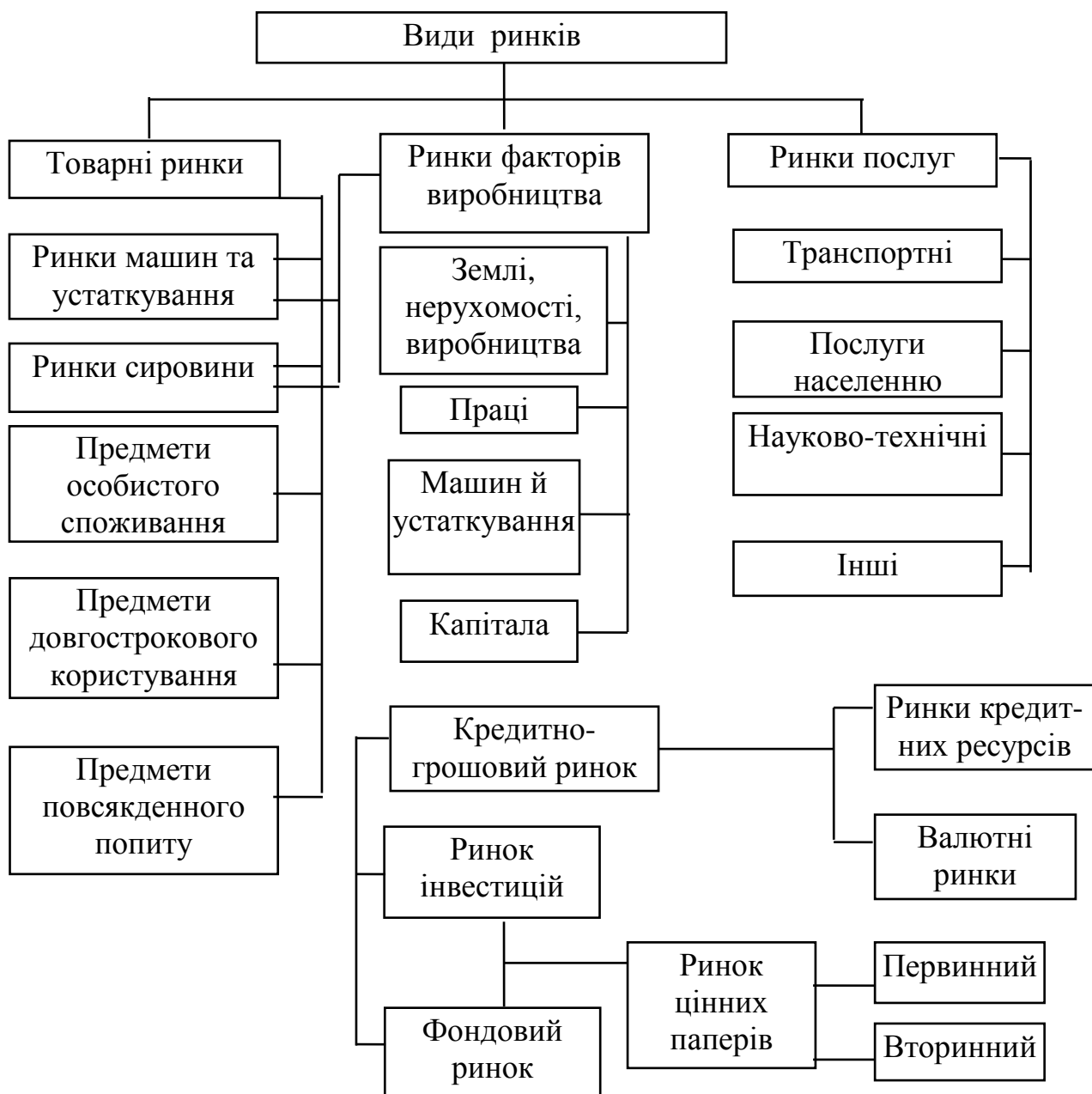

Рис. 3.1. Класифікація ринків за функціональним призначенням товару

Кожний з функціональних і територіальних ринків має власну організаційну структуру, що й визначає істотні розходження в методах і показниках оцінки їхньої кон'юнктури. Сучасні ринки харчової сировини та продукції АПК відносяться до ринків сировини та мають свою специфіку дослідження кон'юнктури, але ж основні стадії її дослідження залишаються незмінними для всіх ринків.

3.3. Інформаційне забезпечення дослідження кон'юнктури

Якість аналізу й прогнозу ринкової кон'юнктури залежить від повноти й вірогідності інформації. Поза залежністю від цілей і завдань аналізу кон'юнктури інформаційна база повинна відповідати наступним вимогам:

- мати організовану структуру бази даних;
- обновлятися з необхідною періодичністю;
- мати репрезентативну (представницьку) ступінь охоплення ринку.

У цей час організація кон'юнктурних спостережень неможлива без використання ЕОМ і спеціалізованих АРМов. Існують досить ефективні програмні розробки, що дозволяють оперативно використати накопичену інформацію з метою кон'юнктурного аналізу.

Структура інформаційної бази залежить від ступеня організованості ринку. Організовані ринки самі надають певний набір показників, тому необхідність в організації власної інформаційної бази виникає лише для з'ясування детального характеру динаміки процесу.

При дослідженні неорганізованого ринку кожний з контрагентів організує власну інформаційну базу даних. Структура інформаційної бази в цьому випадку буде залежати від конкретного досліджуваного ринку й доступності інформації про його функціонування.

Періодичність реєстрації інформації тісно вв'язана з коефіцієнтом ліквідності й оборотності запасів досліджуваного товару, оскільки перший указує на кількісні сторони кон'юнктури, а другий - на тимчасові умови її динаміки.

При вивченні кон'юнктури неорганізованих ринків дуже важливим є ступінь охоплення ринку. Для вивчення, як правило, береться 20% загальновизнаних потужних, середніх і слабких контрагентів ринку, сумарна частка охоплення яких відповідно до ефекту Парето становить 80% (80/20).

Питання для самоперевірки:

1. Дайте визначення методики дослідження кон'юнктури.
2. Перелічіть основні види робіт методики дослідження кон'юнктури.
3. Перелічіть етапи вивчення економічної кон'юнктури.
4. Опишіть основні джерела інформації на першому етапі дослідження економічної кон'юнктури?
5. Опишіть основні елементи етапу розробки методики вивчення кон'юнктури.
6. Опишіть основні джерела інформації на другому етапі дослідження економічної кон'юнктури.
7. Опишіть основні джерела інформації на третьому етапі дослідження економічної кон'юнктури.
8. Опишіть основні джерела інформації на етапах дослідження економічної кон'юнктури ринків харчової сировини та продукції АПК.
9. В який спосіб з погляду кон'юнктурних спостережень класифікуються ринки?
10. Опишіть особливості організованих та неорганізованих ринків.

11. Опишіть відмінності між видами ринків за обсягами продажів і видами конкуренції.
12. Класифікація ринків за функціональним призначенням товару.
13. Охарактеризуйте сучасні ринки харчової сировини та продукції АПК.
14. Перелічіть основні вимоги щодо інформації для здійснення кон'юнктурного аналізу.
15. Сформулюйте особливості інформації щодо діяльності організованого й неорганізованого ринку.
16. Охарактеризуйте особливості інформації на сучасних ринках харчової сировини та продукції АПК.

Тестові завдання за темою

*Інструкція: питання з позначкою * мають декілька правильних відповідей*

1. До складу головних етапів дослідження економічної кон'юнктури належать*:

- а) дослідження основних рис і особливостей ринку;
- б) розробка методики вивчення кон'юнктури;
- в) збір і нагромадження кон'юнктурної інформації;
- г) аналіз кон'юнктури;
- д) моделювання кон'юнктури;
- є) прогноз кон'юнктури.

2. На першому етапі дослідження економічної кон'юнктури здійснюють:

- а) розробку методики вивчення кон'юнктури;
- б) збір і нагромадження кон'юнктурної інформації;
- в) дослідження основних рис і особливостей ринку.

3. Третій етап дослідження економічної кон'юнктури містить у собі:

- а) формування структури інформаційної бази даних;
- б) розробку методики вивчення кон'юнктури;
- в) методику збору інформації;
- г) збір і нагромадження кон'юнктурної інформації;
- д) періодичність збору інформації;
- є) методику обробки інформації.

4. По ступеню організації ринкової інфраструктури ринки розділяються на*:

- а) організовані;
- б) локальні;

в) неорганізовані.

5. Характерні особливості ринку чистої конкуренції*:

- а) невелика кількість продавців та споживачів;
- б) велика кількість продавців та споживачів;
- в) нестандартний вид товару;
- г) стандартний вид товару;
- д) контроль за цінами відсутній;
- є) нецінова конкуренція відсутня.

6. Характерні особливості ринку монополістичної конкуренції*:

- а) невелика кількість продавців та споживачів;
- б) диференційований товар;
- г) стандартний товар.

7. Ринки факторів виробництва – це*:

- а) ринок машин й устаткування;
- б) ринок послуг;
- в) ринок землі;
- г) ринок праці;
- д) ринок капіталу.

ТЕМА 4. СИСТЕМА КОН'ЮНКТУРНИХ ПОКАЗНИКІВ

Питання для теоретичної підготовки:

1. Основні вимоги до використання економічних показників у кон'юнктурному аналізі.
2. Класифікація показників ринкової кон'юнктури.
3. Особливості розрахунку основних показників ринкової кон'юнктури.
4. Кон'юнктурна політика держави.

Ключові поняття й терміни: класифікація показників, попит, пропозиція, детермінанти, коефіцієнти, кон'юнктурна політика держави.

Після вивчення теми студенти повинні:

знати: сутність та характеристику окремих показників кон'юнктурного аналізу, особливості кон'юнктурних політик держави.

уміти: розуміти основні показники дослідження кон'юнктури та напрями кон'юнктурної політики держави.

4.1. Основні вимоги до використання економічних показників у кон'юнктурному аналізі

Вивчення кон'юнктури здійснюється за допомогою комплексу економічних показників, що дозволяють, по-перше, дати кількісну характеристику тим якісним змінам, які відбуваються в процесі відтворення й характеризують сформовану ситуацію на ринку, по-друге, визначити значимість, напрямки й тенденції розвитку кон'юнктури, тобто скласти прогноз. Значення цих показників для характеристики стану й перспектив розвитку кон'юнктури далеко не рівнозначно.

При використанні окремих показників необхідно мати на увазі, що частина їх дає пряму кількісну оцінку сформованої на ринку ситуації й безпосередньо відбиває ті або інші кон'юнктурні зміни, що відбуваються, а стан і рух іншої - може бути використане як непряме свідчення процесів, що відбуваються на ринку, або складних тенденцій, тобто є лише непрямими індикаторами. До числа останніх ставляться дані й відомості про конкурентну боротьбу на досліджуваному ринку і її тенденціях, міжнародному поділі праці, розвитку спеціалізації й науково-технічному співробітництві, рівні монополізації, тощо.

У ряді випадків через обмеженість або відсутність прямих даних непрямі показники здобувають особливо велике значення. Так, внаслідок недостатності інформації про динамік цін на встаткування про їх іноді доводиться судити по показниках, що характеризує можливі зміни окремих елементів витрат виробництва (у першу чергу, цін на чорні метали інші матеріали, ставок заробітної плати, тощо).

У систему кон'юнктурних показників необхідно відбирати дані, найбільше правильно й основні зміни, що оперативного відбивають, напрямки й

темпи розвитку процесу відтворення й у найменшому ступені піддані впливу випадків. Наприклад, при вивченні загальногосподарської кон'юнктури важливим критерієм змін, що відбуваються, можуть служити дані про промислове виробництво - як у цілому, так і по окремих галузях. Природно, при виборі галузей повинні враховуватися їхнє значення й питома вага в загальному промисловому виробництві.

Як загальне зауваження слід зазначити, що інформації, що зустрічаються в різних джерелах, економічні показники найчастіше ставляться до категорії високо агрегованих і звичайно свідчать про загальні тенденції (в області попиту, виробництва, експорту, імпорту й цін), характерних для даної товарної групи в цілому (наприклад: металорізальні верстати, двигуни внутрішнього згоряння, трактори, тощо).

Для характеристики стану загальногосподарської кон'юнктури окремих країн або кон'юнктури конкретних товарних ринків (також і ринків харчової сировини та продукції АПК) поряд із загальними даними про зміни у виробництві й споживанні необхідно мати у своєму розпорядженні додаткові, менш агреговані показники, що ставляться безпосередньо до аналізованого виду продукції, за допомогою яких можна виявити відхилення й особливості розвитку цих окремих процесів. Не виключено, що ці показники будуть свідчити про інших часто протилежних тенденціях у порівнянні з тенденціями, характерними для цілої товарної групи.

При цьому система кон'юнктурних показників повинна включати такі показники, які характеризують як процес відтворення в цілому, так і особливості окремих фаз циклу.

4.2. Класифікація показників ринкової кон'юнктури

Більшість основних економічних показників сфери (процесу) відтворення й дослідження кон'юнктури можна звести в наступні групи, що характеризують ті або інші сторони (особливості) стану й прояву ринкової кон'юнктури:

1. Стійкість, циклічність і динаміка розвитку ринку:
 - а) середні показники кон'юнктури;
 - б) показники варіації кон'юнктури;
 - в) показники форми кон'юнктурної хвилі;
 - г) показники динаміки кон'юнктури (темпи росту, вектори й параметри тренда, функції тренда);
 - д) параметри моделей сезонності й циклічності розвитку.
2. Ринкова пропозиція:
 - а) обсяг, структура й динаміка пропозиції;
 - б) функціональні можливості пропозиції;
 - в) еластичність пропозиції.
3. Ринковий попит:
 - а) обсяг, структура й динаміка попиту;
 - б) показники сегментації й диференціації попиту;

- в) функціональні можливості попиту (місткість ринку);
 - г) еластичність попиту.
4. Пропорційність ринку:
- а) показники співвідношення попиту та пропозиції (обсяги й ціна рівноваги);
 - б) структури ринку (показники виробництва основних лею-роби-лея, структура споживання, структура товарообігу й т.п.);
 - в) розділ ринку між основними виробниками, торговельними посередниками й торгівлею;
 - г) територіальна структура ринку;
 - д) співвідношення з іншими ринками;
 - е) показники масштабу ринку, рівень монополізації й конкуренції.
5. Ділова активність і комерційний ризик:
- а) обсяг, число, частота й динаміка угод;
 - б) індекси ділової активності, макроекономічні показники й індекси економічного барометра;
 - в) показники виробничих (торговельних) можливостей пропозиції;
 - г) показники збутових можливостей пропозиції (портфель замовлень, його склад, заповнювання й динаміка);
 - д) рівень комерційного ризику (інвестиційний ризик, ризик прийняття рішень, ризик кон'юнктурних коливань, непередбачений позов).

Пропонована система, звичайно, охоплює самі основні найбільш застосовувані показники, які можуть бути використані при аналізі найважливіших змін, що відбулися за досліджуваний період, і необхідна при визначенні перспектив розвитку й моментів перелому кон'юнктури, тобто для складання прогнозу її зміни.

Обертає на себе увага та обставина, що багато важливі з наведених показників відбивають не статичні явища, а динамічні або варіаційні процеси, інших - характеризують структуру явища, співвідношення та їхні зрушення. Деякі кон'юнктурні характеристики, зокрема тенденції і їхня стійкість, можуть бути отримані тільки в результаті відповідної обробки трендових моделей. Один з основних об'ємних показників, попит, являє собою не реальну безпосередньо вимірювану величину, а потенційний й у силу цього доступний лише непрямою оцінкою. Характеристика іншого об'ємного показника, масштабу ринку, являє собою набір показників: обсягу продажу, числа угод, чисельності продавців і покупців, тощо. Оскільки ж кон'юнктура - складний комплекс взаємозв'язків і взаємовпливів, остільки варто вважати виправданим важливе місце, що у системі показників приділяється показникам еластичності попиту та пропозиції, що виражає дію відповідних ринкових законів.

Однієї з особливостей всіх кон'юнктурних показників є їхня зміна в міру переходу ринкового господарства з однієї фази циклу в іншу. Таким чином, вивчивши зміни показників кон'юнктури в ході циклу, одержуємо можливість на їхній підставі судити не тільки про зрушення, що відбулися, але й робити висновки про імовірнісні зміни надалі.

Слід також зазначити, що вивчення кон'юнктури необхідно робити на основі аналізу всього комплексу змін, і чим більше показників залучається, тим вірніше й точніше можна визначити сформовану на даний момент кон'юнктуру ситуацію й перспективу подальших змін і розвитку.

4.3. Особливості розрахунку основних показників ринкової кон'юнктури

Першорядне значення для аналізу кон'юнктури будь-якого досліджуваного ринку й найважливішою його категорією є перший з вихідних показників ринкової кон'юнктури - пропозиція, що представляє собою різний обсяг товарів (продуктів або послуг), що виробник (продавець) бажає й здатний зробити й запропонувати до продажу на ринку протягом якогось періоду часу за певною ціною.

В оперативному кон'юнктурному аналізі використовується показник короткострокової пропозиції, тобто кількості товарів, які фірма пропонує або готова запропонувати до продажу за різними цінами в плинні короткострокового періоду. Самостійною характеристикою ринку є оцінки ступеня дефіцитності або надлишку товарів. Існують також специфічні особливості й форми пропозиції, що особливо проявляється в його масштабах, але при цьому його закономірності й прояви мають загальні риси й властивостями.

До основних детермінантів пропозиції ставляться наступні фактори: 1) ціна даного товару або послуги; 2) ціни на інші товари або послуги; 3) ціни на сировину й ресурси; 4) очікування зміни цін; 5) число конкурентів (продавців) на ринку; 6) податки й дотації; 7) особливості технології виробництва.

Між пропозицією та попитом у певних ситуаціях існує зв'язок: попит породжує пропозицію, але й пропозиція деяким чином впливає на попит, зокрема, на ринку продавця попит рівняється на обмежені можливості пропозиції, а на ринку покупця пропозиція орієнтується на попит. Ця аксіома сучасного маркетингу повинна враховуватися в процесі кон'юнктурного аналізу. Однак справедлива й інша позиція, відповідно до якої в певних ситуаціях пропозиція, у свою чергу, породжує попит, тобто новий привабливий товар сам завойовує ринок, породжуючи новий попит.

При оцінці й аналізі кон'юнктури досліджуваних ринків важливе місце займають показники сільськогосподарського виробництва. Значення їх тим більше, чим більше питома вага сільського господарства в економіці тієї або іншої країни. Група показників сільськогосподарського виробництва складається з даних про виробництво в абсолютних одиницях виміру й індексів сільськогосподарського виробництва.

Зміни в галузевих обсягах виробництва роблять самий безпосередній вплив як на загальногосподарську кон'юнктуру тієї або іншої країни, так і на кон'юнктуру ряду товарних ринків. Наприклад, чорні метали є основою виробництва й мають вирішальне значення в розвитку загального машинобудування, суднобудування, автомобільної промисловості, залізничного транспорту, тощо. Як правило, випуск продукції цих галузей

промисловості прийнято оцінювати не в індексах, а в абсолютних одиницях - вартісних, вагових або кількісних.

Залежно від тривалості періоду виготовлення абсолютні показники виробництва швидше або повільніше реагують на зміни кон'юнктури.

Для ряду галузей і конкретних товарних груп дані про виробництво в абсолютних одиницях виміри є важливими й часом єдиними показники, що характеризують зміни в обсязі виробництва.

Однак ці показники мають свої, властиві їм недоліки. Зокрема, дані про обсяг виробництва у вартісному вираженні обчислюються в поточних цінах, які піддані змінам, причому в різних країнах і галузях у різному ступені. Тому для встановлення реального руху обсягів виробництва виникає необхідність вносити в ці дані корективи на зміну цін, що саме по собі пов'язане з певними труднощами. Крім того, вартісні показники обсягів виробництва в кожній країні даються в національних валютах, курсові співвідношення між якими в сучасних умовах піддаються частим і досить значним коливанням. Тому при зіставленні руху обсягів виробництва на ринках різних країн виникає необхідність урахувати, крім зміни рівня цін, також і зміни курсових співвідношень. У практичній роботі це робиться шляхом вираховування даних про рух виробництва в єдиній порівнянній валюті, найчастіше в доларах США.

Ще одним важливим показником пропозиції й у той же час його детермінантою виступає виробничий і сировинний потенціал (рівень виробничих можливостей), тобто здатність виробництва зробити й представити на ринок певний обсяг товарів (продуктів або послуг), що забезпечує відповідний обсяг і структуру пропозиції. Йому протистоїть споживчий потенціал, що проявляється у вигляді можливості ринку «поглинути» (тобто купити) певну кількість продуктів і послуг.

Крім зведених індексів при вивченні загальногосподарської або товарної кон'юнктури необхідно також аналізувати рух галузевих індексів, що залежно від місця, займаного даною галуззю в економіці тієї або іншої країни, і специфіки виробництва в більшій або меншій мері відрізняється від динаміки зведеного індексу.

Крім індексів велике значення для аналізу кон'юнктури мають дані по праці, тісно пов'язані зі змінами, що відбуваються в сфері виробництва й деякою мірою залежними від них.

Падіння виробництва під час кризи, як правило, супроводжується скороченням числа зайнятих, ростом безробіття, зменшенням тривалості робочого тижня, падінням або заморожуванням ставок заробітної плати й скороченням її загального фонду. При цьому зайнятість сильніше всього скорочується в галузях матеріального виробництва, менше - у торгівлі, банках і обслуговуючих галузях.

У періоди поживавлення й підйому зі зростанням виробництва росте зайнятість і скорочується безробіття, збільшується тривалість робочого тижня, підвищуються ставки й загальний фонд заробітної плати.

При винятково великому значенні показників зайнятості для характеристики кон'юнктури варто мати на увазі, що показники зайнятості

відносно неточні. Особливо спотворюються дані про осіб, що одержують допомогу з безробіття, тому що вони (ці дані) не охоплюють всіх безробітних.

Незважаючи на відзначені недоліки показники по праці залишаються важливими непрямыми індикаторами ходу відтворення як у цілому по країні, так і в окремих галузях або ринках; ними можна користуватися на додаток до індексів виробництва й даним про виробництво в абсолютних одиницях виміру.

Наступною найважливішою категорією ринку й другим показником ринкової кон'юнктури є попит або, точніше, купівельний попит.

Купівельний попит - це потреба, забезпечена грошми й пропонована протягом певного періоду часу на ринку.

Під потребою розуміється бажання або необхідність володіти (користуватися) даним продуктом (послугою), потрібним для процесу відтворення й підтримки певного рівня діяльності.

Визначення споживчого потенціалу ринку - важлива ланка в системі вивчення купівельного попиту. Споживчий потенціал характеризується місткістю ринку й близький до обсягу попиту, але не цілком тотожний йому.

Місткість ринку - це кількість (вартість) товарів, що може поглинути ринок за певних умов за якийсь проміжок часу.

Показник насиченості ринку грає й самостійну роль у кон'юнктурному аналізі, оскільки він впливає на циклічність ринку, обмежуючи попит. Насиченість ринку - це ступінь забезпеченості споживачів товарами, обумовлена або експертним шляхом, або на основі вибіркового обстеження (спостереження). Для товарів тривалого користування використовується балансовий метод розрахунку (4.1):

$$H_k = H_n + P - B, \quad (4.1)$$

де H_k – наявність товарів на кінець періоду; H_n – наявність товару на початок періоду; P – покупка (надходження) товарів за період; B – вибуття товарів за період.

При цьому вибуття розраховується по нормативах середньої тривалості служби товару. Фізичне й моральне зношування викликає так званий попит на заміну. Цей процес вивчається в ході проведення кон'юнктурного дослідження за допомогою спеціальних опитувань і моделей купівельного (споживчого) поведіння.

Значення показників внутрішнього товарообігу полягає в тім, що вони відбивають зміни кон'юнктури внутрішнього ринку й характеризують сформовану кон'юнктурну ситуацію на внутрішньому ринку: обороти оптової й роздрібної торгівлі, індекси вартості життя, дані про рух товарних запасів, розміри продажів у кредит (або зі знижкою), інформацію про внутрішні перевезення вантажів, тощо. Показники внутрішнього товарообігу особливо важливі при вивченні кон'юнктури ринків товарів споживчого призначення. Ці показники по-різному поведуться в ході циклу відтворення й різних кон'юнктурних умов.

Обороти роздрібної торгівлі дають можливість оцінити ті зміни, які відбуваються із платоспроможним попитом споживачів.

Роздрібна торгівля в ході циклу розвивається паралельно промисловому виробництву. У фазі підйому, коли промислове виробництво розширюється, ростуть і обороти торгівлі, у фазі кризи відбувається скорочення й виробництва, і торгівлі. При цьому необхідно мати на увазі, що вартість роздрібного товарообігу може падати під час кризи не тільки у зв'язку зі скороченням фізичного обсягу торгівлі, але й у результаті падіння цін.

Поряд з роздрібною торгівлею необхідно стежити й за показниками оптової торгівлі, у якій по-різному проявляються ті ж тенденції, що й у роздрібній торгівлі. Деякий вплив на роздрібний і оптовий товарообіг роблять і різні засоби стимулювання реалізації товарів, до яких ставиться податкова й кредитна політика.

Важливим показником кон'юнктури ринкового господарства є динаміка товарних запасів. Загальна закономірність руху товарних запасів у ході циклу відтворення відома: у більшості випадків вони досягають максимуму на початку кризи, коли вже почалося падіння виробництва, і скорочуються до мінімуму при переході з фази депресії у фазу пожвавлення, тобто коли виробництво вже починає розширюватися. Особливо значне відставання від динаміки циклу запасів товарів, виражених у незмінних цінах. Отже, рух товарних запасів трохи відстає від динаміки виробництва. Розмір товарного запасу визначається обсягом попиту, зумовленим, у свою чергу, процесом відтворення.

До числа винятково важливих характеристик стану ринку ставляться показники пропорційності, особливо, співвідношення попиту та пропозиції і його динамічні зрушення. Пропорційність, тобто оптимальне співвідношення між різними елементами ринку, – найважливіша умова його нормального поступального розвитку, що відбиває дія законів ринку й визначає характер розвитку інших ринкових категорій, а також його соціально-економічну ефективність. У свою чергу, усякого роду диспропорції й деформації окремих складових частин ринку, як переконливо показав вітчизняний досвід, ведуть до кризових форм розвитку, утрудняють і спотворюють ринкові відносини, роблять ринок недостатньо ефективним.

Однак у кон'юнктурному аналізі рідко вдається безпосередньо зіставити обсяги попиту та пропозиції. Таку можливість представляє баланс попиту та пропозиції, але й він найчастіше будується тільки по всій сукупності товарів і послуг. На товарній біржі співвідношення попиту та пропозиції визначається по обсягах заявок на продаж і на покупку. При оцінці пропорцій ринку окремого товару кон'юнктурні дослідження змушені опиратися на непрямі оцінки співвідношення попиту та пропозиції за допомогою кон'юнктурних індикаторів, до яких, як ми вже відзначали, ставляться ціни й товарні запаси, точніше їхньої зміни в динаміку.

Складовою частиною системи показників пропорційності ринку і його якісною характеристикою служать (варто вважати) показники структури товарообігу, до яких ставляться три основних показники: абсолютний розмір продажу (реалізації) кожного окремого товару або товарної групи й два відносних показники.

Перший з відносних показників – питома вага (частка) кожного досліджуваного товару або товарної групи в загальному обсязі товарообігу, тобто характеристика місця частини в цілому (4.2):

$$D_i = \frac{P_i \cdot q_i}{\sum_i^n P_i \cdot q_i}, \quad (4.2)$$

де $P_i \cdot q_i$ – продаж окремого i -го товару; $\sum_i^n P_i \cdot q_i$ – весь товарообіг; n – число i -их товарів (товарних груп).

Другий відносний показник являє собою коефіцієнт співвідношення обсягів продажу двох товарів (товарних груп), тобто безпосереднє зіставлення двох явищ або частин однієї сукупності, що відбиває місце даної частини (відповідного товару або товарної групи) у досліджуваній сукупності. Він обчислюється в такий спосіб (4.3):

$$K_{A/B} = \frac{P_A \cdot q_A}{P_B \cdot q_B}, \quad (4.3)$$

де $P_A \cdot q_A$ – обсяг продажу (реалізації) товару A ; $P_B \cdot q_B$ – обсяг продажу (реалізації) товару B .

Як бачимо, показник частки відбиває місце i -го товару у всій сукупності товарів або в окремо взятій групі товарів і може бути інтерпретований у такий спосіб: скільки з витрачених коштів витрачено на придбання (покупку) даного i -го товару. Величина частки залежить не тільки від пропорцій обсягів, але й від співвідношення цін товарних одиниць, що входять у досліджувану сукупність. Другий показник дозволяє з'ясувати співвідношення розмірів продажу (реалізації) різних товарів. Отже, зазначені показники структури товарообігу дозволяють дати оцінку й провести тією чи іншою мірою аналіз пропорційності розвитку товарообігу конкретного товару або товарної групи на досліджуваному ринку.

Варто помітити, що аналіз пропорцій ринку може й повинен здійснюватися як у статиці, так і в динаміку. Так, при порівнянні (динамічному, територіальному, галузевому, тощо) частки обчислюється відносний показник: індекс частки. В остаточному підсумку індекс (темп росту) частки залежить від співвідношення вектора й швидкості зміни даної частини явища і явища в цілому.

При цьому пропорції попиту та пропозиції визначаються й у цілому по ринку товарів і послуг (у його оптовому й споживчому підрозділах), і в регіональному розрізі, по всій товарній масі й окремих товарах. Самостійним завданням є оцінка співвідношень попиту різних соціально-економічних груп споживачів, тобто характеристика місця кожної такої групи на ринку (споживчому).

Інші показники пропорційності ринку розширюють характеристики ринкової ситуації, дозволяють визначити тип ринку й виявити деякі структурні закономірності його розвитку. Пропорційність ринку характеризується за

допомогою балансового методу, відносних величин структури й координації (коефіцієнти співвідношень, питомі ваги, частки), компаративних темпів росту (індексів), індексів структурних зрушень, середніх квадратичних або лінійних відхилень. У певній мірі пропорції відбиваються коефіцієнтами еластичності, які показують зміна результативного показника (одного з параметрів ринку) при збільшенні факторної ознаки.

Особливий показник пропорційності, компаративний індекс, дозволяє порівнювати динамічні пропорції. Компаративний індекс являє собою відношення індексів (темпів росту) двох явищ або частин сукупності. Наприклад, відношення індексу продажу (збуту) товарів (продукції або послуг) до індексу грошових доходів (прибутку) споживачів. По своїй суті компаративний індекс – один з варіантів розрахунку коефіцієнта випередження.

Важливим компонентом системи показників ринкової кон'юнктури є також оцінки рівня монополізації й конкуренції. До них ставляться показники числа й розміру підприємств і фірм, тієї частки, що вони займають на ринку і їхній розподіл по цих ознаках. Це дозволяє визначити тип ринку, побудувати відповідну матрицю типології ринку, дати характеристику процесу сегментації ринку, його масштабу й типу.

Розмір ринку визначається обсягом продажу товарів (продуктів і послуг), а також числом і розміром фірм і підприємств, що виступають на ринку як продавці, як первинні (виробники), так і торговельні посередники. При цьому характеризується функціональна спеціалізація фірм і складається їхнє угруповання по формах власності й по частці, що вони займають на ринку. За допомогою спеціальних обстежень даються орієнтовні (непрямі) оцінки масштабів неорганізованого й «чорного» ринків. Оцінки числа й розміру фірм, що займаються торгівлею однойменними й взаємозамінними товарами, їхній розподіл по частці, займаної в загальному обсязі товарообігу, відбивають масштаби й ступінь поширеності конкуренції.

Невід'ємна властивість дії ринкового механізму – його прагнення до рівноваги попиту та пропозиції, що досягається шляхом подолання постійно виникаючих диспропорцій різної інтенсивності. Це властивість ринку, зв'язана зі стихійністю його розвитку, проявляється через коливання різних параметрів ринку, оцінка яких у статиці, у географічному або економічному просторі (по регіонах, конкурентним фірмам або по власних підприємствах) здійснюється й характеризується за допомогою коефіцієнта варіації (4.4):

$$V = \frac{\sigma_y}{\bar{y}} \times 100, \quad (4.4)$$

σ_y – середньоквадратичне відхилення (4.5):

$$\sigma_y = \sqrt{\frac{\sum_i^n (y_i - \bar{y})^2 \times f_i}{\sum_i^n f_i}}, \quad (4.5)$$

де y_i – показник ринку (товарообіг, ціна, запаси й т.п.) в i -м регіоні, фірмі, підприємстві й т.п.; \bar{y} – середнє значення показника по всій сукупності; f_i – ваги, величина, що характеризує розмірність одиниці сукупності, наприклад, обсяг товарообігу, чисельність споживачів.

У тих випадках, коли зважування неможливо здійснити або коли структура більш-менш однорідна, припустимо прибїгати до непрямих характеристик або використати не зважені середні.

Стійкість (або її антипод – нестійкість) динамічного розвитку ринку проявляється в характері відхилень фактичних рівнів розвитку від основної тенденції, тобто від тренда. Це дозволяє вимірювати стійкість розвитку ринку відомим в аналізі динаміки показником – коефіцієнтом апроксимації, вираженим у відсотках до середнього рівня й обчислювальним у такий спосіб (4.6):

$$\sigma_{y-yt} = \sqrt{\frac{\sum_i^n (y_i - y_t)^2}{n}}, \quad (4.6)$$

де y_i – фактичний (емпіричний) рівень динамічного ряду показника, що характеризує розвиток ринку; y_t – вирівняне значення рівнів динамічного ряду (4.7):

$$y_t = f(t); \quad (4.7)$$

n – число рівнів (періодів) динамічного ряду.

Відношення середньоквадратичного відхилення до середнього рівня виражає ступінь стійкості динамічних процесів у стандартизованому масштабі (від 0 до 100%) (4.8):

$$K_a = \frac{\sigma_{y-yt}}{\bar{y}} \times 100. \quad (4.8)$$

Цей показник називається коефіцієнтом апроксимації. Його також використовують при виборі форми кривій, що щонайкраще апроксимує емпіричні дані. Рівняння тренда вибирається по мінімуму коефіцієнта апроксимації.

Стійкість ринку можна також оцінювати за допомогою угруповань фірм (підприємств, регіонів) за основними показниками стану й розвитку ринку. Наприклад, за допомогою угруповань конкуруючих фірм по обсязі або темпам продажу, за рівнем цін (природно, з виправленням на розходження в якості й асортиментах).

У розвитку ринку як єдиного економічного простору, так само як і в розвитку локальних ринків, може виявитися певна повторюваність, циклічність, обумовлена як внутрішніми властивостями ринку, так і зовнішніми причинами. При цьому внутрішньорічна циклічність звичайно носить сезонний характер. Вона виявляється за допомогою індексів сезонності, методів механічного згладжування, аналітичних рівнянь (звичайно параболою 3-го або більше високого порядку), частіше – гармонікою Фур'є (4.9):

$$\bar{y} = a_0 + \sum_k^m (a_k \times \cos kt + b_k \times \sin kt), \quad (4.9)$$

де величина t визначає номер гармоніки ряду Фур'є; параметри a_0 і a_k , b_k визначаються методом найменших квадратів; k – число гармонік, рівне 1, 2, тощо.

Показники ділової активності, що досить наочно відбивають ринкову ситуацію на мікро- і макрорівнях, дозволяють по наборі індексів ділової активності оцінювати й градувати стан ринку. Наприклад, ріст числа угод без збільшення обсягу продажів не може сигналізувати про пожвавлення ринку, а вказує лише на залучення в ринковий процес фірм, що займаються малими операціями. Ріст запасів в умовах інфляції й неспожитого дефіциту може свідчити про кризу, що насувається, збуту в результаті скорочення попиту під впливом росту цін. Градуйовані якісні оцінки стану ринку звичайно даються наступні: жвавий ринок, що розвивається, стабільний, стійкий, млявий, стагнующий, що регресує, що скорочується, тощо. Чіткої границі між цими визначеннями не існує. Нерідко зустрічаються проміжні стани ринку, що характеризуються комбінацією визначальних ознак. Прикладом може служити складна ситуація, що склалася на ринку України в першій половині 90-их років: чітко виражений дисбаланс попиту та пропозиції, падіння виробництва при зростаючій інфляції, дефіцит ряду товарів. Подібну кон'юнктуру називають стагфляцією, що представляє собою комбінацію стагнації (кризи збуту, падіння виробництва й продажу товарів) і інфляції.

Надійним показником, що дозволяє оцінити завантаження виробничих потужностей на перспективу, служать відомості про замовлення – наявний портфель і нові надходження.

Портфель замовлень – це вартість всіх замовлень, наявних в окремої фірми або у всієї галузі на певну дату, незалежно від часу їхнього надходження. Він дає можливість судити про ймовірне завантаження її підприємств у майбутньому, а дані про величину портфеля замовлень всіх галузевих підприємств – про перспективи завантаження галузі.

Надзвичайно важливим показником кон'юнктури є також курс акцій, що визначається прибутковістю капіталовкладень і величиною банківського відсотка.

Зниження курсу акцій звичайно відбувається під час кризи, а його підвищення – у період підйому, що зв'язано в значній мірі з коливаннями динаміки прибутку й облікового (позичкового) відсотка відповідно до розвитку циклу. Однак найбільш важливим фактором, від якого залежить курс акцій, є не розмір виплачуваного дивіденду, не величина банківського відсотка, а перспективи одержання дивідендів у майбутньому, які, у свою чергу, залежать від положення компаній, всієї галузі промисловості й загальної економічної ситуації в країні. Залежність курсу акцій від оцінки майбутніх дивідендів і дозволяє включити цей показник у групу показників прогнозу. Повороти в русі курсів акцій звичайно передують зміні кон'юнктури.

Чутким показником стану й кон'юнктури ринку позичкового капіталу є рівень облікового (позичкового) відсотка, що представляє собою ціну банківського капіталу.

Немаловажний вплив на зменшення банківських депозитів робить хвиля банкрутств, що підсилюється під час кризи й представляє собою неплатоспроможність торговельних або промислових підприємств, тобто нездатність їх погасити свої зобов'язання через відсутність засобів.

При переході з однієї фази циклу в іншу кількість банкрутств міняється, відбиваючи перелом, що відбувається. Воно міняється назад пропорційно зміні виробництва. При росту надлишкових виробничих потужностей і посиленні конкурентної боротьби характерним є загальне збільшення кількості банкрутств.

Часто банкрутства мають схований характер, тобто проходять під видом різних злиттів, реорганізацій і поглинань. Такі сховані банкрутства не знаходять відбиття в статистиці, тому для одержання більше правильного подання про динамік банкрутств необхідно, на додаток до публікуємих кон'юнктурних і статистичних даних, урахувувати зміни, що відбуваються, у фірмовій структурі ринку.

Так, якщо буде потреба можуть бути притягнуті й інші показники кредитно-грошової сфери (наприклад, показники руху банківських депозитів, позичкового капіталу, грошового обігу, тощо), які також можуть указувати на зміни, що відбуваються на ринку. Наприклад, зменшення банківських депозитів говорить про вповільнення процесу обігу товарів. Значне нагромадження товарних запасів, що не знаходять збуту, різко скорочує повернення авансованих засобів і змушує прибігати до додаткового фінансування за рахунок вилучення своїх банківських депозитів. У цьому випадку динаміка банківських депозитів говорить про зміну динаміки загальногосподарської кон'юнктури.

З показниками динаміки й коливання ринку нерозривно зв'язаний показник ризику, що значною мірою обумовлений конкурентною боротьбою й полягає в небезпеці понести або не досягти намічених цілей, або втратити свої позиції на ринку, тощо. Ризик – складне явище імовірнісної категорії, нерозривно пов'язане з ринковими процесами, загальною економічною кон'юктурою, соціально-політичною обстановкою й навіть психологією ринкових партнерів, що не піддається безпосередньому виміру. Можлива лише непряма його оцінка. Це створює серйозні труднощі для об'єктивної характеристики ризику.

Таким чином, показники вивчення кон'юнктури являють собою інструментарій, у якому знаходять висвітлення найважливіші зміни в сфері виробництва й обігу й за допомогою якого можна кількісно оцінити зміни, що відбуваються на досліджуваних ринках під впливом різних факторів.

Різноманіття факторів, що впливають на ринкову економіку, створює певні труднощі при визначенні тривалих перспектив її розвитку. При цьому, чим більше залучається показників і чим коротше прогнозований період, тим вище точність прогнозу. Збільшення ж періоду й скорочення кількості

показників можуть привести до значної розбіжності між прогнозом і дійсним ходом подій (розвитку).

4.4. Кон'юнктурна політика держави

Кон'юнктурна політика держави в економіці зародилася в 30-х роках сторіччя й стала першим цілісним механізмом державного втручання в економіку. Її становленню сприяли наступні основні передумови:

- «Велика Депресія», що показала недосконалість ринкових важелів макроекономічного регулювання;
- економічне відкриття Дж. Кейнса, що показало можливість подолання або зм'якшення циклічного характеру капіталістичної економіки.

Кейнс досить переконливо довів відсутність автоматизму впливу ринкових регуляторів /ціни рівноваги/ на зміну економічної ситуації. Головним висновком з його теорії, що нашли широке застосування в практиці державного регулювання, з'явилася теза необхідності впливу держави на сукупний попит для підтримки його на рівні, що забезпечує безкризисний розвиток економіки.

Заснована на кейнсіанській доктрині кон'юнктурна економічна політика покликана вирішувати наступні завдання:

- прогнозування погіршення стану господарської кон'юнктури;
- стимулювання сукупного попиту в період зниження господарської активності;
- недопущення падіння сукупного попиту щоб уникнути криз надвиробництва.

Головний акцент у здійсненні кон'юнктурної політики спрямований на проблему зайнятості, тому що природно, що рівень безробіття робить найдужчий вплив на формування обсягу сукупного попиту, а отже, на динаміку пропозиції. Виходячи із цілей кон'юнктурної політики, її часто називають антициклічним регулюванням. Основними методами, використовуваними при її здійсненні є, бюджетні, фінансово-кредитні й податкові.

Сама ідея антициклічного регулювання, заснована на нагнітанні попиту, має на увазі стимулювання інфляції. У зв'язку із цим механізм здійснення кон'юнктурної політики необхідно доповнювати мірами антиінфляційного регулювання.

Кон'юнктурна політика ставиться до механізмів короткострокового регулювання. Тобто її дію можна охарактеризувати як реакцію на несприятливі тенденції в національній економіці. Отже, перш, ніж використати арсенал методів даної економічної політики, необхідно мати достовірну інформацію про стан і тенденції руху кон'юнктури.

До показників, що характеризують, стан господарської кон'юнктури, ставляться:

- інтегральні, отримані на основі економетричних методів;
- показники, розраховані формалізованими методами;
- показники стану товарного й фондового ринків.

Як оцінка використовуються також і експертні методи.

Інтегральні показники визначаються як функції від декількох незалежних змінних (4.10):

$$v = f(x_i) \quad (4.10)$$

де v – показник, що характеризує стан господарської кон'юнктури; x_i – фактори, що викликають зміну господарської кон'юнктури.

Найбільше часто дана функція представляється у вигляді рівняння регресії. Серед використовуваних факторних ознак, найпоширенішими є макроекономічні показники: рівень зайнятості, рівень інфляції, приріст фізичного обсягу валового національного продукту й т.і.

Достоїнством цих показників є можливість аналізу конкретних факторів, які впливають на кон'юнктуру, можливість порівняння результатів по рівняннях регресії з різним набором факторів.

До недоліків відносять умовний характер одержуваного показника й практичну неможливість установлення їхніх нормативних значень.

Ці недоліки усуваються при використанні показників, одержуваних формалізованими методами. До таких показників ставиться коефіцієнт господарської кон'юнктури (4.11):

$$DO_{г.к.} = \frac{З}{0_m} \quad (4.11)$$

де $K_{г.к.}$ – коефіцієнт господарської кон'юнктури; $З$ – обсяг запасів товарів; 0_m – місячний обсяг продажів.

Простота розрахунку й наочність цього показника визначає широке його використання в практиці державного регулювання. Крім того, він має нормативні значення, що дозволяють судити про ситуації в національній економіці (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Нормативні значення коефіцієнта господарської кон'юнктури

Значення коефіцієнта господарської кон'юнктури	Характеристика стану господарської кон'юнктури
менш 0,6	Дефіцит в економіці, перевищення попиту над пропозиціями.
0,8 – 1,1	Нормальний стан господарської кон'юнктури.
1,1 – 1,3	Загроза кризи надвиробництва або виникнення дефіциту попиту.
Понад 1,4	Криза надвиробництва, товари не знаходять попиту.

До недоліків даного показника варто віднести його низьку оперативність, а також практичну неможливість визначення його фактичного значення в масштабах всієї національної економіки. У зв'язку із цим він розраховується по вибірковій сукупності об'єктів (підприємств, товарних груп).

Стан кон'юнктури оцінюють по русі показників господарської активності на товарних і фондових біржах. Таким показником благополуччя кон'юнктури на товарних біржах служить коефіцієнт ліквідності (4.12):

$$Kл = \frac{Tp}{Tn} \quad (4.12)$$

де $Kл$ – коефіцієнт ліквідності; Tp – обсяг реалізації товарів на біржі; Tn – обсяг пропозиції товарів.

Головною перевагою даних показників є оперативність їхнього одержання. Їхнє значення фіксується на біржах три рази на день: на момент відкриття біржі, середини й закінчення торгів. Недоліки: вплив зовнішніх факторів, не пов'язаних з механізмом руху кон'юнктури.

Необхідність впливу на рівень споживчого попиту виникає у випадку більше швидкого росту пропозиції товарів на ринках. Про формування такої ситуації свідчать величини показників стану господарської кон'юнктури. Так, наприклад, оснований для застосування методів кон'юнктурної політики є тенденція до збільшення коефіцієнта господарської кон'юнктури й наближення його значення до небезпечної риси - 1,3 (табл. 4.1).

Як вже було зазначено, «кейнсіанські» рецепти регулювання припускають у цьому випадку посилене стимулювання виробництва для недопущення його кризи з усіма звідси негативними наслідками, що випливають.

Закони регулювання попиту підказують, що для досягнення поставленої мети можливе використання двох варіантів:

- штучне збільшення платоспроможного попиту або підтримки його на колишньому рівні;
- розширення попиту за допомогою регулювання рівня цін на продукцію, що позначається в стані надвиробництва.

Для збільшення платоспроможного попиту населення використовують наступні методи:

- збільшення посібників і додаткових виплат по соціальній допомозі нужденної з бюджету;
- підвищення неоподаткованого податком мінімуму доходів;
- зниження непрямих податків на товари, по яких формується надлишкова пропозиція.

Всі ці методи дають однаковий результат, і їхнє практичне застосування залежить від конкретних цілей. Так, природно, що якщо існує погроза надвиробництва автомобілів, те її не можна усунути, підвищуючи попит шляхом збільшення допомоги малозабезпеченим або пенсій. Таким чином, застосування методів кон'юнктурної політики багато в чому зводиться до аналізу численних залежностей попиту, ціни й пропозиції по різних товарах. Це так звана якісна сторона антициклічного регулювання.

Кількісні параметри застосовуваних методів визначаються на основі вивчення кон'юнктурних залежностей.

Особливе місце в стимулюванні споживчого попиту в політику антициклічного регулювання займає проблема зайнятості й втручання держави в ринок праці. Тут найбільш простим рішенням є надання підприємствам субсидій з метою запобігання їхнього банкрутства. Однак доцільність цього методу сумнівна, тому що в підприємств губляться стимули до рішення своїх проблем власними силами, а всі зусилля зосереджують на одержанні субсидій з бюджету.

Практика показала, що більше доцільним у цьому випадку є політика держави на ринку праці. При цьому розглядається пасивна й активна політика. Сутність пасивної складається в бюджетних асигнуваннях на підтримці платоспроможного попиту безробітних за допомогою спеціальних посібників. При здійсненні активної політики головний акцент робиться на формуванні державної системи перенавчання кадрів з метою скорочення строку тимчасової не зайнятості.

Вплив на інвестиційний попит проявляється у двох напрямках: стимулювання й стримування.

Стимулювання інвестиційного попиту здійснюється наступними методами:

1. Надання субвенцій під приватні інвестиції.
2. Зниження податків на прибуток, що направляє на розвиток виробництва, а також особистих доходів, використовуваних на придбання акцій.
3. Зниження ставки позичкового відсотка.
4. Збільшення обсягів державних капіталовкладень у національну економіку.

Механізм стимулювання інвестиційного попиту аналогічний впливу на споживчий попит. Стимування інвестиційного попиту формується тими ж методами, але зі зворотним знаком. У практиці державного регулювання особлива увага при цьому приділяється фінансово-кредитним методам, тому що позикові засоби в умовах ринкової економіки займають найбільшу питому вагу в загальному обсязі інвестицій.

Антициклічне регулювання здатне принести лише короткострокові ефекти. Спочатку розширення попиту підвищує зайнятість при неминучому рості інфляції. Більш високий темп росту цін народжує ефект «інфляційних очікувань» при якому очікування подальшого росту цін і вимога підвищення заробітної плати збільшують витрати підприємств. Ріст витрат приводить до того, що підприємствам не вигідно істотно розширювати виробництво. У результаті зайнятість і виробництво вертаються до первісного рівня.

Питання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте основні вимоги до використання показників у кон'юнктурному аналізі.

2. Опишіть показники, які характеризують стійкість, циклічність і динаміку розвитку ринку.
3. Опишіть показники, які характеризують ринкову пропозицію та попит.
4. Опишіть показники, які характеризують пропорційність ринку.
5. Опишіть показники, які характеризують ділову активність і комерційний ризик.
6. Охарактеризуйте сутність пропозиції та її детермінанти.
7. Опишіть особливості застосування абсолютних показників у кон'юнктурному аналізі.
8. Опишіть особливості застосування індексів у кон'юнктурному аналізі.
9. Сформулюйте Вплив показників праці на кон'юнктуру ринку.
10. Опишіть основні характеристики попиту.
11. Опишіть особливості дослідження показників роздрібної та оптової торгівлі.
12. Опишіть особливості динаміки товарних запасів.
13. Охарактеризуйте особливості оцінки пропорційності ринку.
14. Дайте визначення коефіцієнтів варіації та апроксимації.
15. Охарактеризуйте сутність портфелю замовлень.
16. Опишіть особливості впливу окремих показників на кон'юнктуру ринку.
17. Опишіть особливості економічної політики, заснованої на кейнсіанській доктрині.
18. Охарактеризуйте сутність та нормативні значення коефіцієнту господарської кон'юнктури.
19. Охарактеризуйте методи стимулювання інвестиційного попиту.
20. Перелічіть методи стимулювання інвестиційного попиту на ринках харчової сировини та продукції АПК.

Тестові завдання за темою

*Інструкція: питання з позначкою * мають декілька правильних відповідей*

1. Стійкість, циклічність і динаміка розвитку ринку характеризується наступними показниками*:

- а) середні показники кон'юнктури;
- б) показники варіації кон'юнктури;
- в) показники форми кон'юнктурної хвилі;
- г) показники динаміки кон'юнктури (темпи росту, вектори й параметри тренда, функції тренда);
- д) параметри моделей сезонності й циклічності розвитку;

є) показники співвідношення попиту та пропозиції (обсяги й ціна рівноваги).

2. Ділова активність і комерційний ризик характеризуються наступними показниками *:

- а) обсяг, число, частота й динаміка угод;
- б) індекси ділової активності, макроекономічні показники й індекси економічного барометра;
- в) показники співвідношення попиту та пропозиції (обсяги й ціна рівноваги);
- г) показники виробничих (торговельних) можливостей пропозиції;
- д) показники збутових можливостей пропозиції (портфель замовлень, його склад, заповнювання й динаміка);
- є) рівень комерційного ризику (інвестиційний ризик, ризик прийняття рішень, ризик кон'юктурних коливань, непередбачений позов).

3. До основних детермінантів пропозиції належать наступні чинники *:

- а) ціна даного товару або послуги;
- б) ціни на інші товари або послуги;
- в) ціни на сировину й ресурси;
- г) особливості технології виробництва;
- д) вподобання споживачів.

4. Купівельний попит – це:

- а) потреба людини у будь-якій продукції, яка представлена на ринку;
- б) потреба, забезпечена грошми й пропонована протягом певного періоду часу на ринку.

5. Місткість ринку – це:

- а) це ступінь забезпеченості споживачів товарами, обумовлена або експертним шляхом, або на основі вибіркового обстеження (спостереження);
- б) кількість (вартість) товарів, що може поглинути ринок за певних умов за якийсь проміжок часу.

6. До показників, що характеризують, стан господарської кон'юнктури, відносяться*:

- а) інтегральні, отримані на основі економетричних методів;
- б) експертні методи;
- в) показники, розраховані формалізованими методами;
- г) показники стану товарного й фондового ринків;

Розрахункові завдання

№1. Постановка завдання: визначити збалансованість попиту та пропозиції зерно продуктів в країні, самозабезпеченість країни цими продуктами, а також залежність її від імпортних закупівель.

Вихідні дані: за результатами попереднього року обсяг власного виробництва зерно продуктів в країні склав 48,7 млн. т, а їх зовнішні надходження 1,2 млн. т. На задоволення внутрішнього попиту країни в цьому році було спрямовано 39,8 млн. т, а на зовнішній ринок – 20,1 млн. т.

№2. Постановка завдання: визначити як зміниться попит на продукцію заводу у зв'язку зі зростанням на неї ціни.

Вихідні дані: у серпні завод реалізував 1256000 тон молока по ціні 1750 грн. за тону. Спеціалісти заводу, проаналізував дані за останні 5 років, прогнозують, що у вересні виробництво молока, та відповідно і його пропозиція знизиться на 420000 тон. При цих умовах відділ маркетингу вважає можливим підвищити ціну до 1850 грн. Коефіцієнт еластичності цінового попиту по даному виду продукції дорівнює 0,9.

ТЕМА 5. МЕТОДИ КОН'ЮНКТУРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання для теоретичної підготовки:

1. Класифікація методів аналізу економічної кон'юнктури.
2. Методи фундаментального аналізу
3. Загальна характеристика методів технічного аналізу.
4. Теорія Доу.
5. Хвильова теорія Елліотта.
6. Організація розробки кон'юнктурних прогнозів.

Ключові поняття й терміни: технічний аналіз, фундаментальний аналіз, графіки, теорія Доу, хвильова теорія Елліотта, прогнозування кон'юнктури.

Після вивчення теми студенти повинні:

знати: сутність та характеристику методів фундаментального та технічного аналізу кон'юнктури, основні положення теорій Доу та Елліотта, послідовність етапів прогнозування кон'юнктури.

уміти: розуміти основні особливості технічного та фундаментального аналізу кон'юнктури.

5.1. Класифікація методів аналізу економічної кон'юнктури

У сучасному трактуванні методи аналізу економічної кон'юнктури підрозділяють на фундаментальний і технічний аналіз. Фундаментальна методика в тім або іншому ступені доступний будь-якій людині, тому що дані можна одержувати як із засобів масової інформації, так і зі спеціальних видань. Усім доступна звичайна логіка - якщо виробництво падає, ціна на товари росте, при збільшенні процентних ставок національна валюта дорожчає. Існує безліч фундаментальних факторів. Для кожного з валютних і товарних ринків - особливий набір з особливою специфікою. Широко використається наступний набір фундаментальних показників: валовий національний продукт, паритет купівельної спроможності, рівень процентних ставок, рівень безробіття й інфляції, стан платіжного балансу країни, різні зведені індекси.

Методику технічного аналізу звичайно використовують професіонали торгівлі, що вкладають у той або інший вид товару великі суми і володіють достатнім технічним забезпеченням (як мінімумом комп'ютером, підключеним до інформаційної мережі).

Розвиток методики технічного аналізу нараховує більш ніж вікову історію. Почалася вона зі статті Ч. Доу в Wall Street Journal опублікованої в 1890 р. Подальший розвиток ідеї Ч. Доу одержали в теорії Р.Н.Елліота, що сформулював основні концепції технічного аналізу й математично обґрунтував хвильову теорію руху короткострокової кон'юнктури на основі чисел Фібоначчі. Великий внесок у розвиток методів технічного аналізу зробили такі

практики й теоретики, як: Вільям Ганн, Віктор де Вілльєр, Д. Лейн, Л. Уільямс, Д. Мерфі, Р. Пректор і ін.

Технічний аналіз у цілому можна визначити як метод прогнозування економічного процесу (найчастіше цін), заснований на математичних, а не на економічних викладеннях. Цей метод був створений для прикладних цілей, а саме одержання доходів при грі спочатку на ринках цінних паперів, а потім і на ф'ючерсній. Всі методики технічного аналізу створювалися окремо друг від друга й лише в 70-і роки були об'єднані в єдину теорію із загальною філософією, аксіомами й основними принципами. Технічний аналіз припускає вивчення внутрішньої інформації, генерованої самим ринком, у першу чергу, - даних про динаміку найважливіших його елементів. Концепція й методологічні принципи технічного аналізу базуються на тому, що динаміка основних елементів ринку (обсягу попиту, рівня цін і т.п.) піддана певним закономірностям, які з великою часткою ймовірності повинні виявитися й у майбутньому періоді.

Таким чином, методологічний апарат технічного аналізу, тобто дослідження динаміки внутрішніх технічних характеристик самого фінансового ринку, може бути застосований як для аналізу, так і для прогнозування його кон'юнктури. Основу аналітичного апарату технічного аналізу становить побудову й інтерпретація графіків динаміки рівня цін і обсягів продажу окремих видів фінансових інструментів. Технічний аналіз - це метод прогнозування цін за допомогою розгляду графіків рухів ринку за попередні періоди часу.

5.2. Методи фундаментального аналізу

Якщо виходити із традиційної класифікації методів, які використовуються у кон'юнктурному аналізі, то в цілому їх можна підрозділити на наступні групи:

1. Методи економічного загальносистемного аналізу.
2. Економіко-математичні методи.
3. Економіко-статистичні методи.

Основними методами загальносистемного аналізу економічної кон'юнктури є:

- методи порівняння;
- візуально-графічні методи;
- балансовий метод;
- формально-логічні методи.

Методи порівняння засновані на зіставленні моментів стану економічної кон'юнктури як за допомогою кількісних показників, так і якісних характеристик процесу. Кількісні порівняння проводяться за допомогою абсолютних і відносних показників динаміки (темпи росту, приросту, середні величини, дисперсія й середньоквадратичного відхилення). Особливу роль в аналізі тренда кон'юнктури грають перша й друга похідна кривій кон'юнктури.

Якісні методи використовуються для порівняння складних процесів, які не піддаються чисельним характеристикам. До даних методів можна віднести такі своєрідні методи порівняння, як: жести дилерів на біржі, своєрідний сленг біржових дилерів («ведмеді», «бики» і т.і.), використання дієприкметникових зворотів («добре», «погано», «сприятлива кон'юнктура» і т.і.).

У кон'юнктурному аналізі самостійне значення приділяється візуально-графічним методам. У загальному виді ці методи зводяться до побудови таблиць і графіків, які в силу своєї наочності дуже успішно застосовуються для аналізу кон'юнктури. З розвитком комп'ютерної графіки й спеціальних програм побудови графіків робота аналітика значно спрощується.

Балансовий метод також з успіхом застосовується при оцінці динаміки певного процесу в рамках обмеженого календарного періоду. Приклад побудови балансу попиту та пропозиції представлений у таблиці 5.1.

Таблиця 5.1

Класи якості цінних паперів по класифікації інвестиційних агентств США й Канади

Клас якості	Інвестиційні агентства			
	Standard & Poor's	Moody's (USA)	DBRS (Can.)	CBRS (Can.)
1. Найвища якість	AAA	Aaa	AAA	A++
2. Дуже висока якість	AA	Aa	AA	A+
3. Висока якість	A	A	A	A
4. Середній клас	BBB	Baa	BBB	B++
5. Клас нижче середнього	BB	Ba	BB	B+
6. Низька якість	B	B-Caa	B	B
7. Спекулятивна	CCC-CC	Ca	CCC	C
8. Дуже низька якість	C, DDD-D	C	CC-C	D

До формально-логічних методів варто віднести методи експертних оцінок і інші методи теорії масового попиту. До експертних методів ставляться й різні рейтингові розрахунки. Сутність рейтингів складається в складанні впорядкованих списків (по убутанню або зростанню функціонального фактора) суб'єктів аналізованої сукупності. Наприклад: список найбільш високорозвинених країн по темпах приросту ВВП.

На фінансовому ринку рейтинг являє собою думку про здатність і юридичний обов'язок емітента робити своєчасні виплати по основній частині й відсоткам по цінних паперах боргового характеру. Рейтинг - це оцінка позиції аналізованого об'єкта на шкалі показників. Він дозволяє встановити на певну дату положення учасників економічного процесу, виявити їхнє місце серед інших учасників відповідно до різних критеріїв. У цьому плані рейтинг - орієнтир для учасників ринку, на підставі якого вибирається стратегія поведінки.

Публікація рейтингу не є радістю про поведінку на ринку. Рейтинг - це «інформація до відома» для інвесторів, що управляють портфелями, і інших

учасників ринку цінних паперів. Разом з тим рейтинг - це платна послуга, надавана емітенту цінного папера.

На фондовому ринку рейтингу піддаються тільки ті цінні папери, по яких емітент несе фіксовані зобов'язання перед інвесторами. У цьому випадку й виникає потреба в оцінці ризиків невиконання даних зобов'язань. Відповідно й об'єкти рейтингу - облігації (підприємств і муніципальні), привілейовані акції, комерційні папери (серійні фінансові векселі), депозитні й ощадні сертифікати й т.д. Інакше кажучи, об'єктами рейтингу переважно є боргові цінні папери й привілейовані акції. Рейтинг оцінює ризик невиконання емітентом своїх зобов'язань, пов'язаних із цінним папером, і, відповідно, ризик втрат інвесторів відносно основної суми й відсотків (кредитний ризик). Тобто рейтинг - це оцінка ризику втрат. При цьому величина рейтингу з погляду рейтингових структур ніяк не пов'язана із твердженнями типу «90 проти 10, що по цій емісії не буде виплачена сума боргу». Рейтинг не вимірює конкретну величину ризику втрат, не служить кількісним прогнозом, мірою їхньої ймовірності. Рейтинг - це лише порівняльна оцінка рівнів ризику по різних цінних паперах, спосіб зіставлення їх між собою по величинах кредитних ризиків.

Прийнято виділяти «якісні» і «кількісні» рейтинги. Як правило, «якісні» рейтинги складаються на основі дуже складних показників. Наприклад, список облігацій фондового ринку США й Канади представлений у таблиці 5.1. Всі облігації списку позначаються буквеними індексами в порядку зниження «якості» облігацій. Найпоширенішою системою рейтингів є бально-частковий метод розрахунку рангів (5.1):

$$R = \sum_{i=1}^n W_i * X_i, \quad (5.1)$$

де: R – місце (ранг) даної одиниці сукупності в загальному списку; W_i – вага i -го показника в загальній оцінці сукупності об'єктів; X_i – ранг (кількість балів, місце) даної одиниці в загальному списку сукупності по i -му показнику, $i = 1, n$.

Наприклад: одними з піонерів складання й публікації рейтингів найбільших компаній став американський журнал «Fortune», що опублікував список 500 найбільших американських промислових компаній в 1955 році.

В основі критерію журналу «Fortune» в 80-і роки для промисловості були обсяги продажів, для торгівлі - оборот, для фінансових компаній - активи. У цей час єдиним критерієм величини компанії є обсяг продажів. Як критерій оцінки діяльності 500 американських компаній журнал «Forbes» використовує суму рангів по ряду кількісних показників. В основі кількісних показників використовуються усереднені за останні п'ять років темпи приросту прибутковості компаній, темпи росту обсягів продажів, прибутковість акцій, а також абсолютні значення обсягів продажів, чистого доходу й частки прибутку в ціні за останній рік. Крім списків за кількісними показниками, журнал «Forbes» відзначає окремі компанії по ряду кількісних критеріїв, становлячи на їхній основі список «висхідних зірок» бізнесу.

Газета «Financial Times» становить список 500 найбільших європейських компаній, 100 американських компаній і 100 японських компаній за критерієм

показника капіталізації або ринкової вартості компанії. Цей же показник використовує щотижневик «Business Week» для складання рейтингу 1000 найбільших компаній миру. Російський журнал «Експерт» як основні критерії вибрав дві ознаки: обсяг продажів за результатами року (список №1) і ринкова вартість підприємства на початок жовтня 1995 р. (список №2). Для більш повної картини використовується ранжирування по обсягах прибутку, темпам росту відсотків по акціях, чисельності зайнятих.

До економіко-математичних методів вивчення кон'юнктури ставляться загально математичні методи розрахунків економічних показників і методи математичного моделювання. При цьому слід зазначити особливе значення методів оцінки ризиків, фінансових і комерційних розрахунків для кон'юнктурного аналізу. На рис. 5.1. наведена класифікація економіко-статистичних методів, застосовуваних при аналізі економічної кон'юнктури.

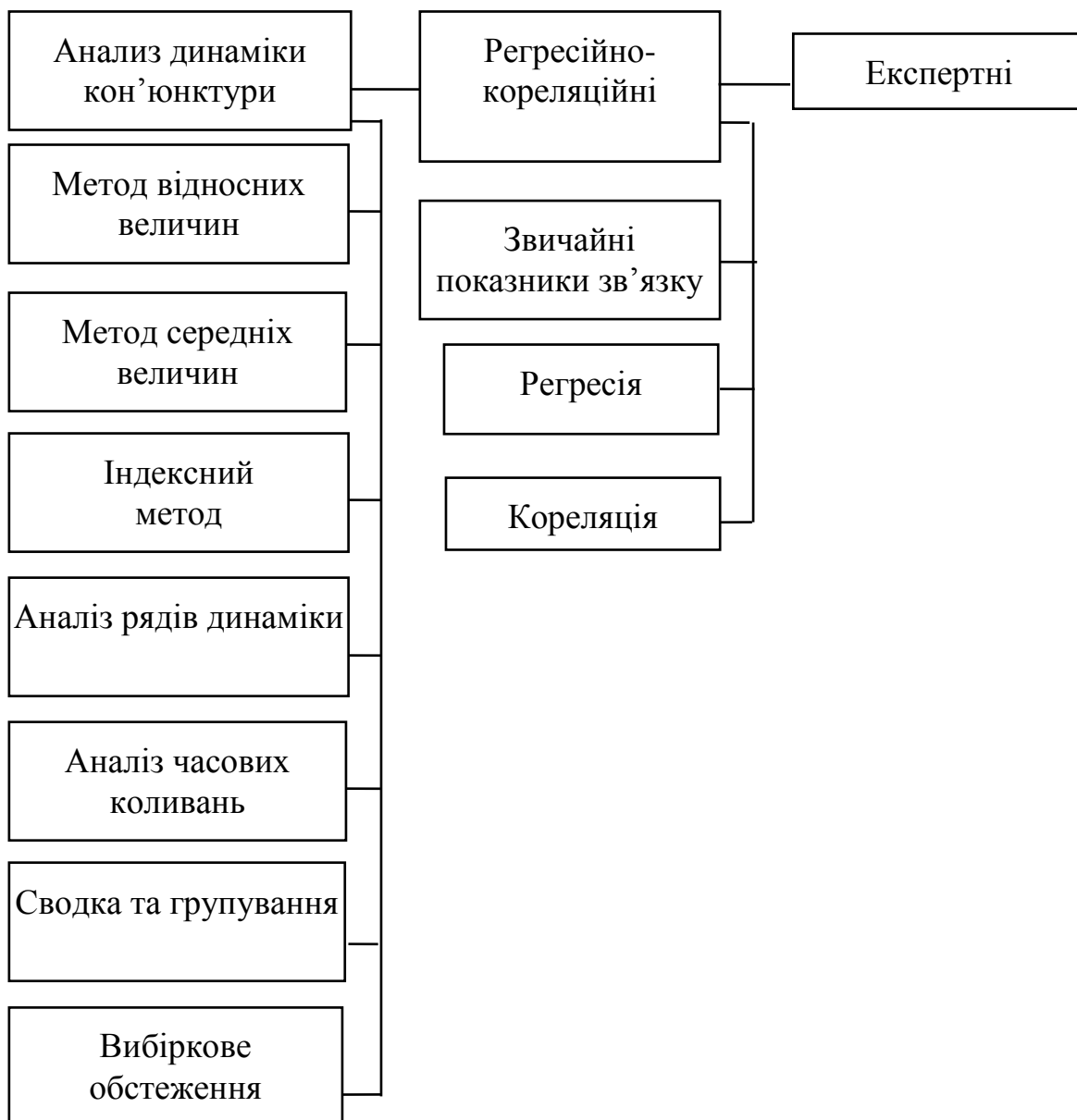

Рис. 5.1. Класифікація економіко-статистичних методів аналізу економічної кон'юнктури

Метою аналізу економічної кон'юнктури є виявлення тенденцій у русі економічних показників і знаходження причин змін на ринку.

Вивчення кон'юнктури виробляється в наступній послідовності:

- виявлення поведження суб'єктів, що діють на ринку;
- оцінка й аналіз потенціалу й основних пропорцій ринку;
- виявлення основних тенденцій розвитку ринку, його хитливості, сезонності й циклічності.

Вивчення поведження суб'єктів, що діють на ринку, містить у собі:

- аналіз попиту та пропозиції;
- аналіз виробництва;
- аналіз стану торгівлі;
- аналіз цін.

Аналіз попиту й споживання товару припускає облік обсягів і динаміки попиту й споживання товару в цілому й по регіонах. Завдання такого аналізу - розкрити основні причини зміни місткості ринку.

Аналіз виробництва охоплює показники, що характеризують обсяги виробництва товару в цілому й по основних виробниках.

Аналіз стану торгівлі містить у собі вивчення динаміки світового експорту й імпорту в цілому, по окремих країнах, сегментацію внутрішнього ринку й динаміку торгівлі в ньому.

Аналіз цін дозволяє виявити тенденції в їхньому динаміку й визначити основні фактори, що послужили причиною їхньої зміни (ріст або зниження витрат виробництва, співвідношення попиту та пропозиції, вплив монополій, тощо).

Після встановлення основних тенденцій у русі виробництва аналізується вплив на ринок основних кон'юнкторостворюючих чинників. Оцінка циклічних факторів здійснюється з урахуванням даних про загальногосподарську кон'юнктуру.

5.3. Загальна характеристика методів технічного аналізу

Концепція й методологічні принципи технічного аналізу базуються на тім, що динаміка основних елементів ринку - обсягу попиту, рівня цін та інше - піддана певним закономірностям, які з великою часткою ймовірності повинні виявитися й у майбутньому періоді. Таким чином, методологічний апарат технічного аналізу, тобто дослідження динаміки внутрішніх технічних характеристик самого ринку, може бути застосований як для аналізу, так і для прогнозування його кон'юнктури.

Основу аналітичного апарата технічного аналізу становить побудову й інтерпретація графіків динаміки рівня цін і обсягів продажу окремих видів фінансових інструментів.

Технічний аналіз - це метод прогнозування цін за допомогою розгляду графіків рухів ринку за попередні періоди часу.

Під терміном «рух» ринку аналітики розуміють три основних види інформації: ціна, обсяг і відкритий інтерес. Ціною може бути як дійсна ціна товарів на біржах, так і значення валютних і інших індексів. Обсяг торгівлі - кількість позицій, не закритих на кінець торговельного дня. Не всі три індикатори рівноцінні. Головний з них - ціна, на другому місці по значимості - обсяг, і останнє місце займає відкритий інтерес.

Практичне використання технічного аналізу має на увазі існування деяких основних припущень.

Припущення 1. У русі ринку враховують усе.

Припущення полягає в тому, що будь-який фактор, що впливає на ціну (наприклад, ринкову ціну товару), - економічний, політичний, психологічний - заздалегідь врахований і відбитий у її графіку. Тобто, на будь-яку зміну ціни є відповідна зміна зовнішніх умов. Наприклад, у фундаментальному аналізі затверджується, що якщо попит перевищує пропозицію, то ціна на товар росте. Технічний аналітик робить висновок навпаки, - якщо ціна на товар росте, то попит перевищує пропозицію.

Припущення 2. Ціни рухаються спрямовано.

Це припущення стало основою для створення всіх методик технічного аналізу. Головним завданням технічного аналізу є визначення трендів (тобто напрямків руху цін) для використання в торгівлі. Існують три типи трендів – бичачий (рух ціни нагору), медвежий (рух ціни вниз) і бічний (ціна практично не рухається). Всі три типи трендів зустрічаються не в чистому виді, оскільки рух «по прямій» на ціновому графіку можна зустріти дуже рідко.

Всі теорії й методики технічного аналізу засновані на тому, що тренд рухається в тому самому напрямку, поки тенденція не буде мінятися на зворотну.

Припущення 3. Хвиля динаміки повторюється.

Аналітики припускають, що якщо певні методики аналізу працювали в минулому, то будуть працювати й у майбутньому, оскільки їхнє використання засноване на стійкій людській психології.

На користь технічного аналізу говорять його переваги - широта кругозору й гнучкість, не властиві фундаментальному аналізу.

Складно уявити собі професійного фундаменталіста, що працює одночасно із цінними паперами, валютами й цукром або того, хто складає прогнози з однаковою легкістю на день і на рік уперед. Але з технічним аналізом всі теж не так просто: істотне застереження по його застосуванню - професіоналізм, що включає в себе вміння правильно вибрати потрібну методику.

Розглянемо основні методи технічного аналізу.

Як ми вже відзначали, у технічному аналізі активно використовуються графічні побудови динаміки економічного процесу. Під графічними побудовами розуміються ті методи, у яких для прогнозування використовуються наочні зображення динаміки ринку. Подібні методи розрізняються залежно від того, на якому типі графіка будуються. Наприклад, класичні фігури будуються на лінійних або гістограмних графіках. А особливі способи побудови цінових

графіків (японські свічі й хрестики-нулики) привели до розвитку спеціальних методів прогнозування.

Класичні графіки відбивають, як правило, одну тенденцію на одній лінії. Для відбиття декількох процесів на одному малюнку будуються кілька ліній динаміки. Це найбільш простий вид графіка, що відбиває тільки одне значення досліджуваного показника, наприклад, мінімальний рівень цін на фінансовий інструмент у спостережуваному періоді. Цей вид графіка не вимагає залучення великої кількості значень досліджуваного показника і є найбільш наочним при аналізі лінії тренда.

Разом з тим традиційні графічні побудови не дозволяють досліджувати діапазон зміни досліджуваного показника в кожному з періодів спостереження, що знижує його аналітичну цінність.

Стовпчиковий графік (японські свічі) може показувати кілька характеристик процесу. Наприклад, курс валюти на початок торгів, середній курс за день, курс на закриття біржі (рис. 5.3).

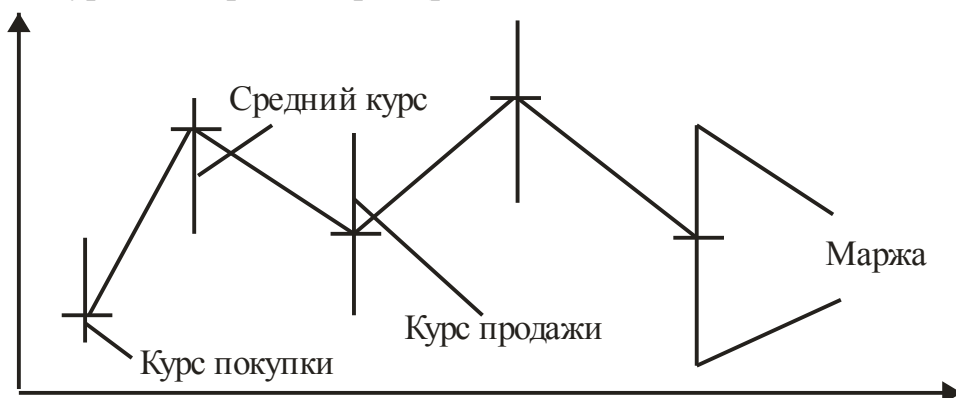

Рис. 5.3. Стовпчиковий графік динаміки курсу валюти

На цьому графіку кожне значення спостережуваного показника в окремому періоді представлено в певному діапазоні (стовпці) від мінімального до максимального. Крім того, на стовпці графіка можуть бути поміщені й інші значення показника, наприклад, ліворуч - початковий рівень цін («курс відкриття»), а праворуч - останній спостережуваний рівень цін («курс закриття»). Такий діапазон значень спостережуваного показника в кожному періоді дає можливість обліку всіх нюансів його динаміки не тільки в аналізованому відрізку часу, але й протягом кожного з періодів спостереження.

Третім різновидом графіків динаміки є фігурний графік. Будучи досить складним, цей графік дає найбільш загальне уявлення про динаміку досліджуваного показника й зміні його трендів. У цьому графіку горизонтальна вісь часу відсутня, а сітка координат фіксує лише зміну показника в певному напрямку (його ріст або зниження). Для цього обирається кількісний масштаб зміни, прийнятий за один крок (він повинен відповідати значимим змінам спостережуваного показника). Побудова фігурного графіка у вибраній системі координат починається з позначення в ній початкового рівня спостережуваного показника (на графіку - знак «А»). Потім стосовно нього позначаються зміни рівня у бік його підвищення (позначувані по кожному кроці знаком «Х») або

зниження (позначувані по кожному кроці знаком «ПРО»). При цьому кожний стовпчик у сітці координат відбиває лише одну тенденцію спостережуваного показника - підвищувальну або знижувальну; перехід до побудови наступного стовпчика починається лише з того моменту, коли тенденція змінилася на протилежну (рис. 5.4).

Методи виявлення хвилі в економічних процесах бурхливо розвиваються останні 25 років разом з комп'ютерною технікою. Ця група ділиться на дві основні частини - ковзані середні й осцилятори.

Рис. 5.4. Основні види графіків, використовуваних у технічному аналізі

Теорія циклів більше розвинена на теоретичному, чим на практичному рівні. Вона займається циклічними коливаннями не тільки цін, але й природних явищ у цілому. Майже всі методи технічного аналізу укладаються в цю класифікацію. Наприклад, хвильова теорія Елліотта - метод в основному графічний, але має риси фільтрації й циклічності.

Графічні методи технічного аналізу зводяться в основному до своєчасного виявлення на графіках руху цін фігур (або сполучень елементів) або сигналів, що свідчать про продовження існуючого тренда або його розвороті. На лінійних графіках - це фігури (формації), типу «голова й плечі», «трикутники», «прапори», «вимпели» і ін., прибивання рівнів підтримки й опори. На хрестиках-нуликах - також утворення фігур і прибивання ліній підтримки й опори. На японських свічах (один із самих давніх засобів графічного відбиття руху цін) основними індикаторами є сполучення свічок, звичайно останніх трьох. Всі ці методи дуже ефективно працюють, але вимагають тривалої практики в їхньому використанні. Іноді можливо двояке тлумачення ситуації, що склалася на ринку, до того ж вони практично не піддаються комп'ютеризації. Більше прості (принаймні, у використанні) методи, що використовують фільтрацію й математичну апроксимацію, тому що їх легко можна адаптувати до роботи на комп'ютері, їхні сигнали точні й недвозначні. Інша справа - наскільки їм варто довіряти. Проблема вибору власного порядку ковзані середньої, який підходить під аналіз потрібного періоду кожного

цінового тренда, виявилася настільки важливою, що метод став окремою галуззю технічного аналізу.

Ковзні середні.

Проста середня ковзна являє собою лінію (криву), кожна крапка якої являє собою середнє значення цін за якийсь фіксований період часу.

Існують також зважені й експонентні ковзні середні. Але ширше на практиці використовуються прості. За результатами досліджень сигналів, що подаються ковзними, робота з ними приносить найбільш вагомий результат. Лінія ковзної відкладається прямо на графіку руху ціни. Загальний принцип роботи з ковзними середніми формулюється так: якщо лінія ковзної перебуває нижче цінового графіка, то ціновий тренд є бичачим, а якщо вище, то тренд - ведмежий. При перетинанні графіка ціни з ковзною середньою ціновий тренд міняє напрямок. На практиці використовуються сполучення двох, трьох ковзних з різним порядком (періодом).

Застосування ковзних середніх ефективно на трендових ринках, але їхні сигнали завжди запізнюються й при бічному тренді вони часто приводять до втрат. Для роботи на ринку з перевагою бічного тренда краще використати осцилятори.

Осцилятори.

Використання сімейства осциляторів - один з найбільше вагомих і в той же час надійних способів одержання прогнозів про подальший рух ціни. Особливість осциляторів у тім, що вони передбачають майбутні події, сигналізуючи про поворот заздалегідь. Цим вони відрізняються від ковзних середніх, які завжди відстають від розвитку подій.

Всі осциляторні методи за формою виконання більш-менш схожі один на одного. У їхній основі лежать різні формули, які, у свою чергу, можна застосовувати до різних порядків. Спокійно осцилятори будувалися для щоденних коливань цін. Сьогодні їх застосовують для будь-яких - як щохвилинних, так і потижневих коливань. На відміну від графіків ковзних середніх, які будуються прямо на ціновому графіку, осцилятори звичайно розташовують окремо - вище або нижче графіка цін. Значення осцилятора може вимірюватися в процентних, відносних і абсолютних одиницях. Залежно від цього на графіку осцилятора будують лінії певних рівнів, перетинання з якими говорить про той або інший стан ринку.

В основі використання осциляторних методів лежать поняття перекупленого й перепроданого ринку. Перекупленим ринок вважається тоді, коли ціна перебуває біля своєї верхньої межі, тобто її подальше підвищення неможливо. Перепроданий ринок характеризується такою низькою ціною, що на даний момент її подальший спад неможливий. Іншим важливим індикатором є розбіжність (дивергенція) між напрямками ціни й кривої осцилятора. Розбіжність - сигнал про поворот.

До найбільш відомих і важливих осциляторів можна віднести: осцилятори, засновані на ціні (Момент, Норма Зміни, Індекс Відносної Сили, Стохастичні Лінії), і осцилятори, що розраховують із використанням зміни обсягу торгівлі (Нагромадження Обсягу, Грошового Потoku).

Найпростіший спосіб побудови осцилятора називають Моментом. Кожне значення Моменту обчислюється як різниця між значеннями ціни через певний часовий інтервал (5.2):

$$M = P_t - P_x, \quad (5.2.)$$

де P - ціна закриття, t - сьогоднішній день, а x - x днів по тому.

Ще один найпростіший вид осцилятора - Норма Зміни. Його відмінність від Моменту в тім, що значення обчислюються не як різниця, а як частка від розподілу ціни закриття сьогоднішнього дня на ціну закриття кілька днів назад (якийсь фіксований період). Звичайно при використанні отримане значення множать на сто. Виходить зміна, виражене у відсотках.

Приклад денного графіка акцій «Газпрому», побудований у японських свічках (графік складений з використанням програми MetaStock) представлений на рис. 5.5.

Рис. 5.5. Осцилятор денного графіка акцій «Газпром»

Найкраще використати осцилятори при бічних трендах. У протилежному випадку їхні сигнали можуть виявитися передчасними або взагалі помилковими.

5.4. Теорія Доу

Відповідно до теорії Доу на ринку існує три типи тенденцій. Визначення тенденцій виглядає в такий спосіб: при висхідній тенденції кожний наступний пік і кожний наступний спад вище попереднього. Інакше кажучи, у бичачої тенденції повинен бути абрис кривої з послідовно зростаючими піками й спадами. Відповідно, при спадній тенденції кожний наступний пік і спад буде нижче, ніж попередній. Таке визначення тенденції є основним і служить відправною крапкою в аналізі тенденцій. Доу виділяв три категорії тенденцій: *первинну*, *вторинну* й *малу*. Найбільше значення він надавав саме *первинній*, або *основній* тенденції, що триває більше року, а іноді й кілька років. *Вторинна*, або *проміжна* тенденція, є коригувальною стосовно основної тенденції й триває

звичайно від трьох тижнів до трьох місяців. Подібні проміжні виправлення становлять від 1/3 до 2/3 (дуже часто половина або 50%) відстані, пройденого цінами під час попередньої тенденції. *Малі, або короткострокові* тенденції тривають не більше трьох тижнів і являють собою короткострокові коливання в рамках проміжної тенденції.

Основна тенденція має три фази. Фаза перша, або фаза нагромадження (accumulation), коли найбільш далекоглядні й інформовані інвестори починають купувати, тому що вся несприятлива економічна інформація вже була врахована ринком. Друга фаза наступає, коли в гру включаються ті, хто використовує технічні методи проходження за тенденціями. Ціни вже стрімко зростають, і економічна інформація стає усе більше оптимістичною. Тенденція входить у свою третю, або заключну фазу, коли в дію вступає широка публіка й на ринку починається азіотаж, що підігріває засобами масової інформації. У газетах пишуть про зоряну годину "биків", економічні прогнози виконані оптимізму, зростає обсяг спекуляцій. І от ті інформовані інвестори, які «накопичували» під час зльоту ведмежого ринку, коли ніхто не хотів купувати, починають «поширювати» (distribute), тобто продавати, коли всі, навпаки, намагаються купити.

Індекси повинні підтверджувати один одного. Доу думав, що будь-який важливий сигнал до підвищення або зниження курсу на ринку повинен пройти в значеннях декількох індексів.

Обсяг торгівлі повинен підтверджувати характер тенденції. Доу вважав обсяг торгівлі надзвичайно важливим фактором для підтвердження сигналів, отриманих на цінових графіках, тобто обсяг повинен підвищуватися в напрямку основної тенденції.

Тенденція діє доти, поки не подасть явних сигналів про те, що вона змінилася. Це означає, що тенденція, що почала рух, буде прагнути його продовжувати. Визначити сигнали перелому тенденції не так просто. Але аналіз рівня підтримки й опори, цінових моделей, лінії тренда, що сковзають середніх значень – все це, у числі інших технічних інструментів, допоможе зрозуміти, що в динаміку існуючої тенденції намітився перелом. Для тих, хто користується теорією Доу, як, втім, і будь-яким іншим методом проходження за тенденцією, саме складне завдання полягає в тім, щоб відрізнити звичайне проміжне виправлення до існуючої тенденції від першого відрізка нової тенденції в протилежному напрямку.

5.5. Хвильова теорія Елліотта

Хвильова теорія Елліотта - одна з найстарших теорій технічного аналізу. Із часу її створення ніхто з користувачів не вносив у неї яких-небудь помітних нововведень. Навпаки, всі зусилля були спрямовані на те, щоб принципи, сформульовані Елліоттом, вимальовувалися більше й більш чітко. Теорія Елліотта не дуже проста у використанні, але якість прогнозів, одержуваних при її використанні, досить висока.

Головне відкриття Ральфа Нельсона Елліотта (1871-1948) полягало в тому, що поведження «юрби» - будь те римські раби або учасники біржової гри- підкоряється характерним законам. На його думку, соціально-масове психологічне поведження послідовно проходить стадії експансії, ентузіазму й ейфорії, за яких треба заспокоєння, занепад і депресія. Ця схема простежується в різних періодах часу, починаючи з декількох хвилин і закінчуючи сторіччями.

Зміни масової психології добре видні по зміні цін на товари й послуги, цінні папери, валюти й промислові індекси.

Основою теорії служить так звана хвильова діаграма. Хвиля – це ясний помітний ціновий рух. Дотримуючись правил розвитку масового психологічного поведження, всі рухи цін розбиваються на п'ять хвиль у напрямку більше сильного тренда, і на три - при русі (корекції) униз.

Для позначення п'яти хвильового тренду використовують цифри, а для протилежного трьох хвильового - літери (рис. 6.7). Кожний з п'яти хвильових рухів називається імпульсним, а кожний із трьох хвильових - корективним.

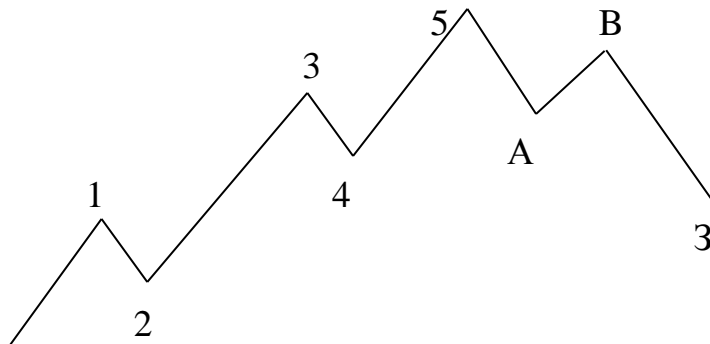

Рис. 5.6. Хвиля Елліота

Хвилі, сполучаючись один з одним, являють собою цеглинки для хвиль набагато більшої довжини, але вони мають ту ж структуру, як і вони самі. Елліотт був одним з перших, хто чітко визначив дію Геометрії Частин у природі, у цьому випадку - у ціновому графіку.

В основі теорії Елліотта лежить особливим чином сформована хвильова діаграма, співвідношення усередині якої задаються числами Фібоначчі. Елліотт першим подав ідею використовувати числову послідовність Фібоначчі для складання прогнозів у рамках технічного аналізу. Торгівельна стратегія з її використанням дає можливість виявляти поворотні крапки на ринку. Визначивши майбутні появи максимумів і мінімумів будь-якого цінового руху, можна віддати своєчасний наказ про продаж або покупку. Ризик вступу в угоду знижується до прийнятного рівня, а можливий прибуток збільшується завдяки тому, що момент ухвалення рішення про відкриття торговельної позиції розраховується дуже близько до екстремальних значень ціни. Крім того, у трейдера виникає можливість не тільки піймати той або інший пік або спад ціни, але й визначити рівні наказів про мінімізацію можливих збитків, тобто рівень стоп-лосс.

Якщо розглядати хвилі з погляду біржової психології, можна відзначити наступні індивідуальні особливості кожної хвилі.

Хвиля 1. Може бути дуже сильна, якщо являє собою нове явище (тобто підйом після тривалого спаду), або більше слабкої, коли подібні рухи особливою новиною не є. У кожному разі цю хвилю супроводжує атмосфера деякої нерішучості: ніхто не впевнений, що попереднє падіння ціни вже закінчилося, і багато хто чекають його повернення.

Хвиля 2. Розвивається в атмосфері страху. Деякі гравці вважають її поверненням ведмежого ринку й починають продаж. Ця хвиля звичайно досить глибока.

Хвиля 3. Являє собою впевнений і сильний підйом цін. Така хвиля супроводжується більшим обсягом торгівлі й значним відкритим інтересом. По ній з найбільшою впевненістю можна ідентифікувати п'яти хвильову діаграму. Найбільше вигідно укласти угоди саме в цей час.

Хвиля 4. Її глибина звичайно невелика й добре передбачувана. Ринок ще досить сильний, але вже має потребу у відпочинку.

Хвиля 5. Виглядає менш значною, чим хвиля 3. Навіть якщо вона достатня довга, обсяг торгівлі невеликий. При цьому найбільш сильний ажіотаж у біля ринкової публіки, а найбільш інформовані кити починають потроху закривати довгі позиції й ближче до кінця відкривати короткі.

Хвиля А. Публіка переконана, що спад усього лише тимчасовий, і продовжує купувати. Кити починають масові продажі.

Хвиля В. З ринком діється щось дивне. Рух нагору не вдається, і потроху починають здаватися самі переконані бики.

Хвиля С. Майже так само сильна, як хвиля 3. Багато хто вважають її підтвердженням нового ведмежого тренду, інші поспішають закрити збиткові позиції.

Хвильова теорія Елліотта довела свою працездатність не тільки при прогнозуванні цін на різних ринках, але й при пророкуванні реальних подій. Елліоттовські аналітики побудували навіть графік економічного розвитку людства й проаналізували його.

5.6. Організація розробки кон'юнктурних прогнозів

Ціль прогнозу як найважливішого етапу дослідження кон'юнктури полягає у визначенні найбільш ймовірних оцінок стану кон'юнктури в майбутньому.

Основним завданням прогнозу є визначення тенденцій розвитку чинників, що впливають на ринок протягом певного майбутнього часу.

Прогноз кон'юнктури є імовірнісним результатом і здійснюється в наступній послідовності:

1. Вибір об'єкту прогнозування.
2. Визначення параметрів прогнозування.
3. Вибір методів прогнозування.
4. Проведення розрахунків прогнозних параметрів.
5. Інтерпретація прогнозу.

Вибір часу прогнозу є одним з найбільш важливих етапів прогнозування.

Специфіка розробки кон'юнктурних прогнозів полягає в тому, що його обрій не може перевищувати 1,5 року. Обрій прогнозування – це строк, на який ведеться прогноз.

Більше тривалі кон'юнктурні прогнози виявляються малоймовірними через швидкі зміни, що відбуваються на ринку. Тому періодизація кон'юнктурних прогнозів докорінно відрізняється від загальноприйнятої в прогнозуванні інших видів. У кон'юнктурних дослідженнях головним є складання прогнозу. Як правило, короткострокові прогнози кон'юнктури необхідні для вибору поведінки на ринку з урахуванням її зміни.

Середньостроковий прогноз (місяць, квартал – до року) необхідний для висновку форвардних угод і оцінки перспектив розвитку кон'юнктури.

Довгостроковий прогноз кон'юнктури зв'язаний насамперед з вибором стратегії суб'єкта господарювання й експертною оцінкою зміни ситуації в цілому на ринку. Тому довгостроковий прогноз не пов'язаний з оцінкою тенденцій, а, спрямований на експертизу якісних змін у ситуації на ринку.

Після вибору періоду прогнозування треба перейти до етапу визначення параметрів прогнозування. На цьому етапі виділяється оцінюваний сегмент ринку й показники, що характеризують кон'юнктуру. Для короткострокових і середньострокових прогнозів як основні показники оцінки кон'юнктури використовують рівні й показники динаміки показників кон'юнктури ринку. Саме тому основними методами короткострокового й середньострокового прогнозування є економіко-статистичні методи прогнозування.

Економічне прогнозування ґрунтується на наступних основних припущеннях:

- якщо система перебуває в стані рівноваги, то її поведінка підкоряється внутрішнім законам розвитку;
- якщо система вийшла зі стану рівноваги, то прогнозування її поведінки залежить від стану зовнішніх факторів (для економіки цей плин соціально-економічних процесів);
- економічні закони інертні по своїй сутності.

Виходячи з перерахованого, всі методи прогнозування кон'юнктури можна підрозділити на три основні групи:

- методи екстраполяції;
- методи експертних оцінок;
- методи моделювання.

Методи екстраполяції базуються на гіпотезі збереження сформованих взаємозв'язків і їхнього поширення на прогнозований період.

Методи експертних оцінок допускають різні ймовірнісні варіанти розвитку системи й ґрунтуються на використанні знань й інтуїції фахівців (експертів), що займаються вивченням і прогнозуванням того або іншого економічного явища. Основна відмінна риса цього методу полягає в тому, що оцінка ймовірного значення кон'юнктурних показників виробляється у вигляді суджень і думок експертів.

Методи економічного моделювання передбачають створення моделей взаємодії різних факторів, що визначають кон'юнктуру на ринку.

Однак наведений розподіл методів прогнозування досить умовно, оскільки вони можуть взаємно перетинатися й переплітатися. Так, наприклад, моделювання може використати гіпотезу екстраполяції, а значення деяких факторів виходить експертним шляхом.

Широке розповсюдження в прогнозуванні кон'юнктури одержали математико-статистичні методи. Так, основною проблемою експертних методів є оцінка компетенції й погодженості експертів. З погляду формальної математичної логіки оцінка компетентності експертів здійснюється за допомогою формули (5.3):

$$\overline{X_j} = \frac{\sum_{i=1}^m X_{ij} K_i}{\sum_{i=1}^m K_i}, \quad (5.3)$$

де X_{ij} – оцінка відносної важливості (у балах) i -м експертом j -му елементу; K_i – коефіцієнт компетентності i -го експерта, що враховує ступінь знайомства з обговорюваним питанням K_3 і аргументованість відповіді K_a (5.4):

$$K_i = \frac{K_3 + K_a}{2} \quad (5.4)$$

де $i = 1 \dots m$ – номери експертів, m – число експертів; $j = 1 \dots n$; n – номери досліджуваних елементів.

Середнє значення відповіді варіює між 1 і 100 балами: $1 < X_j < 100$

Чим більше X_j , тим більше важливість j -го елемента. Погодженість думок експертів можна оцінити за допомогою дисперсії експертних оцінок або коефіцієнта конкордації Кендела (5.5, 5.6):

$$W = \frac{12S}{m2(n3-n)} \quad (5.5)$$

де W – коефіцієнт конкордації; m – число експертів; n – число оцінюваних факторів;

$$S = \sum_{i=1}^n \left\{ \sum_{j=1}^m X_{ij} - \frac{1}{2} m(n+1) \right\}^2, \quad (5.6)$$

де X_{ij} – формально-числова оцінка i -го чинника j -м експертом.

Однієї з різновидів експертних оцінок є метод «мозкового штурму». На відміну від анкетних питань по методу «Дельфі», при «мозковому штурмі» експерти роблять свої висновки в ході засідання, що значно спрощує процедуру експертизи. При цьому всі присутні на засіданні діляться на дві групи: перша – генератори ідей і оцінок; друга – аналітична група. В оперативному варіанті експертні оцінки можна проводити у формі кон'юнктурних нарад.

Статистичні методи екстраполяції в основному зводяться до використання розрахункових функціональних залежностей динамічного ряду показника кон'юнктури або кореляційних залежностей ряду кон'юнктурних

показників (кореляційно-регресійні залежності). Основним розрахунковим методом виявлення функцій тренда є так званий метод найменших квадратів (МНК).

Сутність цього методу складається в гіпотезі про те, що розрахункова функція найбільшою мірою вірогідності описує фактичний тренд кон'юнктури, якщо відхилення фактичних моментів кон'юнктури максимально наближені до розрахункових значень, що розраховують по гіпотетичній функції тренда. Тобто повинна виконуватися наступна умова (5.7):

$$\sum (Y_{\text{факт}} - Y_{\text{рас}})^2 \rightarrow \min, \quad (5.7)$$

де $Y_{\text{факт}}$ – фактичні значення кон'юнктурного показника; $Y_{\text{расч.}}$ – розрахункові значення того ж показника; n – кількість рівнів тренда.

Вважається, що «реальне» значення прогнозованого рівня показника повинне перебувати в межах (5.8):

$$K' - t * \sigma < K' + t * \sigma, \quad (5.8)$$

де K' – прогнозований рівень показника; t – значення розподілу Ст'юдента для даного динамічного ряду; σ – середньо квадратичне відхилення фактичних рівнів ряду від розрахункових.

Розрахунок параметрів тренда по методу найменших квадратів являє собою досить важку процедуру. Однак розвиток ПЕОМ і спеціального програмного забезпечення економічних розрахунків дозволяє значно спростити це завдання. Так, наприклад, графічні можливості Microsoft Excel дозволяють на одному графіку побудувати динаміку показника; його тренд, побудований на основі МНК; привести рівняння тренда й коефіцієнт кореляції відхилень фактичних рівнів від тренда; розмістити прогнозовані рівні ряду.

На заключному етапі прогнозування виробляється інтерпретація й оцінка вірогідності прогнозу, отриманого на основі того або іншого методу.

Чим довше період прогнозування, тим менш він достовірний. Інтерпретація прогнозу полягає в оцінці тенденцій зміни кон'юнктури ринку на основі отриманих розрахункових показників.

Питання для самоперевірки:

1. Опишіть сутність та характерні особливості технічного аналізу.
2. Охарактеризуйте сутність та характерні особливості фундаментального аналізу.
3. Охарактеризуйте основні методи кон'юнктурного аналізу.
4. Охарактеризуйте основні методи загальносистемного аналізу.
5. Дайте визначення сутності рейтингу, основні його види.
6. Охарактеризуйте основні аспекти, які характеризують діяльність суб'єктів на ринку.
7. Охарактеризуйте основні припущення технічного аналізу.
8. Які існують типи трендів та їх основні характеристики?

9. Охарактеризуйте основні види графіків, які застосовують при технічному аналізі.
10. Опишіть особливості застосування ковзних середніх.
11. Опишіть особливості використання осциляторів.
12. Охарактеризуйте загальні положення теорії Доу.
13. Охарактеризуйте загальні положення теорії Р. Елліотта.
14. Опишіть послідовність здійснення кон'юнктурного прогнозу.
15. Охарактеризуйте основні методи прогнозування кон'юнктури.

Тестові завдання за темою

*Інструкція: питання з позначкою * мають декілька правильних відповідей*

1. Технічний аналіз – це:

- а) метод прогнозування економічного процесу (найчастіше цін), заснований на математичних, а не на економічних викладеннях;
- б) метод прогнозування, заснований на принципах загальної логіки та інформації із засобів масової інформації.

2. Основними методами загальносистемного аналізу економічної кон'юнктури є*:

- а) методи порівняння;
- б) візуально-графічні методи;
- в) балансовий метод;
- г) індексні методи;
- д) формально-логічні методи.

3. Основні припущення технічного аналізу*:

- а) усі ринки враховують все;
- б) ціни рухаються не спрямовано;
- в) ціни рухаються спрямовано;
- г) хвиля динаміки повторюється;

4. Які існують типи трендів*:

- а) бічний;
- б) зворотній;
- в) медвежий;
- г) бичачий;
- д) прямолінійний.

5. Які існують методи технічного аналізу*:

- а) ковзні середні;
- б) фігурні графіки;
- в) графічні побудови;

г) балансовий метод.

6. Які типи тенденцій виділяв Ч.Доу*:

- а) загальна;
- б) висхідна;
- в) низхідна;
- г) первинна;
- д) вторинна;
- є) мала.

ТЕМА 6. ФІНАНСОВІ ОБЧИСЛЕННЯ В КОН'ЮНКТУРНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Питання для теоретичної підготовки:

1. Область застосування фінансових обчислень у кон'юнктурному аналізі.
2. Прості й складні відсотки.
3. Фінансові ренти.

Ключові поняття й терміни: прості, складні відсотки, види рент, дисконтування.

Після вивчення теми студенти повинні:

знати: сутність та особливості розрахунку суми боргу шляхом нарахування простих та складних відсотків, види рент та особливості їх розрахунку.

уміти: розрахувати суму остаточно боргу, використовуючи простий та складний відсоток.

6.1. Область застосування фінансових обчислень у кон'юнктурному аналізі

В аналізі й прогнозуванні економічної кон'юнктури широко використовуються методи фінансових розрахунків. Показники, що розраховують на основі цих методів, є по своїй сутності індикаторами кон'юнктури. Є й зворотна залежність фінансових обчислень від кон'юнктури – її зміна впливає, як правило, на базу фінансових розрахунків. Наприклад, щомісячне зростання інфляції приводить до збільшення щорічної банківської відсоткової ставки.

Оцінка динаміки кон'юнктури простих і складних відсотків по ряду господарських і фінансових операцій необхідна для прогнозування ситуації на ринку. Крім того, застосування перерахованих фінансових інструментів необхідно для розрахунку самих індикаторів кон'юнктури (визначення валютних курсів, обсягів продажів, тощо) Без знання сутності фінансових обчислень неможливо оцінити зміну кон'юнктури того або іншого фінансового показника (індикатора).

6.2. Прості й складні відсотки

Найбільш важливим елементом фінансових розрахунків є дохід, одержуваний від зробленої угоди – так званий відсоток або відсотковий дохід. Це може бути дохід від надання кредиту, проведення брокерської операції з товаром або цінними паперами, тощо.

При підписанні угоди сторони домовляються про розмір відсотків, які встановлюються відношенням доходу від проведення угоди до загальної суми угоди, виплачуваних в одиницю часу. Одержувану величину називають

декурсивною ставкою відсотка. Виражається вона у вигляді десяткового або натурального дробу.

Нарахування відсотків відбувається залежно від умов угоди, установлюваних періодом нарахування – раз у рік, півріччя, квартал, місяць.

Дохід у відсотках від укладеної угоди розраховується по наступній формулі (6.1):

$$I = i * P * n, \quad (6.1)$$

де I – дохід у відсотках; i – ставка відсотка; P – первісний обсяг угоди (боргу); n – число періодів нарахувань.

Збільшення суми грошей у міру сплати відсотків називають нарощуванням або ростом первісної суми.

Процес збільшення суми боргу з нарахованими простими відсотками описується арифметичною прогресією із загальним членом (6.2):

$$P * (1 + n * i), \quad (6.2)$$

де n – число періодів, через яке здійснюється виплата боргу.

Процес росту суми боргу по простих відсотках графічно зображується у вигляді прямої лінії (рис. 6.1):

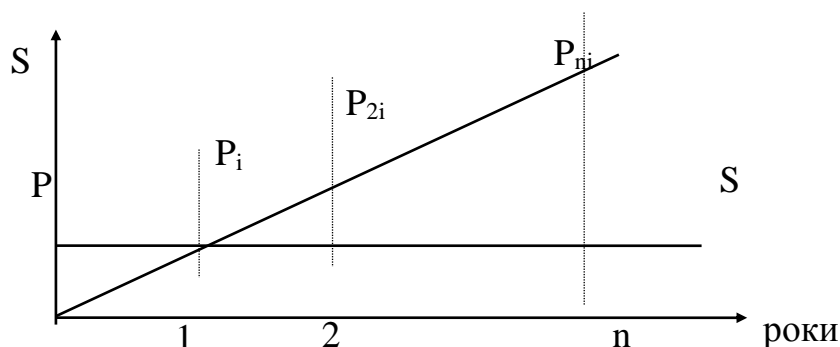

Рис. 6.1. Динаміка простих відсотків

На практиці нерідко відсоткова ставка змінюється залежно від періоду її застосування. У цьому випадку сума боргу розраховується за наступною формулою (6.3):

$$S = P (1 + \sum_{k=1}^m n_k * i_k), \quad (6.3)$$

де i_k – ставка простих відсотків для періоду $k = 1, m$; n_k – тривалість періоду k .

Приклад: фірма одержала позичку під капітальні вкладення в розмірі 7000000 грошових од. під 4% річних на строк 4 роки. У цьому випадку сума, що підлягає погашенню до моменту закінчення чотирьох років, повинна скласти $S = 7000000(1 + 4 * 0,04) = 8120000$ од.

По закінченні чотирьох років строк погашення був перенесений ще на два роки з умовою виплати 10% річних. Загальна сума боргу повинна вже досягти $S = 7000000(1 + 4 * 0,04 + 2 * 0,10) = 9520000$ од.

Ставки відсотків по кредитах банків варіюють залежно від особливостей позичальника. Великі банки відносно надійних позичальників визначають кращі ставки, що виступають індикаторами у відношенні до інших позичальників. Такі ставки називають «прайм рейт» (prime rate). При встановленні «прайм рейт» урахується загальногосподарська кон'юнктура, наявність грошових резервів і динаміка кон'юнктури процентних ставок.

Часто укладаються угоди, у яких обмовляється вилучення суми відсотків з видаваної позички. По заданій сумі, яку варто сплатити через зазначений у договорі строк, визначається розмір позички при обговореному позичковому відсотку. У такому випадку вважається, що розмір позички дисконтується. Різниця між сумою боргу й розміром позички називається дисконтом. У дисконтних розрахунках використовують математичне або банківське (комерційне) дисконтування. Математичне дисконтування застосовують в угодах, при яких по сумі боргу (сумі оплати угоди), позичковій ставці (ставці доходу) варто визначити первісний розмір позички (обсяг угоди) (6.4):

$$P = \frac{S}{1 + n \times i} \quad (6.4)$$

де P – розмір позички (обсяг угоди); S – сума боргу (сума оплати угоди); i – позичкова ставка (ставка доходу по угоді); n – число періодів нарахування відсотків по угоді.

Величину P називають врахованою або дисконтованою.

Наприклад: 100 000 од. варто сплатити через 4 місяці з розрахунку простих щомісячних 5%, при цьому дохід кредитора з позички вилучається. У цьому випадку сума позички повинна становити: $P = 100000 \text{ ден. ед.} / (1 + 4 \times 0,05) = 83333 \text{ од.}$

Банківський (комерційний) облік використовується при операціях з векселями й іншими короткостроковими зобов'язаннями. У подібних операціях фінансовий посередник купує фінансове зобов'язання до настання строку його платежу на суму, меншу тієї, по якій повинна наступити оплата в певний строк. Привабливість даної операції для сторін полягає в тім, що посередник у такий спосіб реалізує дисконт, а власник зобов'язання має можливість одержати борг раніше обговореного строку.

При дисконті векселя банк нараховує відсотки на суму, що повинен виплатити боржник наприкінці строку позички. Дисконтна ставка банку розраховується по формулі (6.5):

$$d = (S - P) / S, \quad (6.5)$$

де d – дисконтна ставка банку; S – сума, що підлягає погашенню за векселем; P – сума векселя.

При цьому ставка відсотка за векселем (6.6):

$$i = (S - P) / P, \quad (6.6)$$

З формул 6.5, 6.6 випливає, що розмір дисконту, утримуваного банком за дисконт векселя, буде дорівнює Snd , звідси (6.7):

$$P = S - Snd = S(1 - nd)$$

$$S = P / (1 - nd) . \quad (6.7)$$

З формули 6.6 випливає, що при $n > 1/d$ величина P стає негативною, тобто при великому строку оплати векселя дисконт може привести до негативної суми P .

В практиці довгострокових розрахунків відбувається капіталізація відсотків по угоді. Їхня сума додається до первісної вартості капіталу й на наступному етапі розрахунків отриманий підсумок приймається за розрахункову величину. Таким чином, процес нарощування первісної суми йде з більшим прискоренням, чим при нарахуванні простих відсотків. На практиці подібні розрахунки виробляються через певні тимчасові інтервали, тобто застосовуються так звані дискретні (декурсивні) відсотки. Неважко переконатися, що ріст по складних відсотках являє собою геометричну прогресію із загальним членом у вигляді (6.8):

$$P (1 + i)^n . \quad (6.8)$$

Наприклад: Позика в 1000 од. виданий на три роки зі ставки 17% річних. Нарощена сума на момент погашення складе $S = 1000 \text{ од. } (1 + 0,17)^3 = 1000 * 1,6016 = 16016 \text{ од.}$

Виходячи з формули 6.8 , нарощена сума складе (6.9):

$$S = P (1 + i)^n . \quad (6.9)$$

Геометричну інтерпретацію нарощування по простих і складних відсотках можна проілюструвати графіком (рис. 6.2).

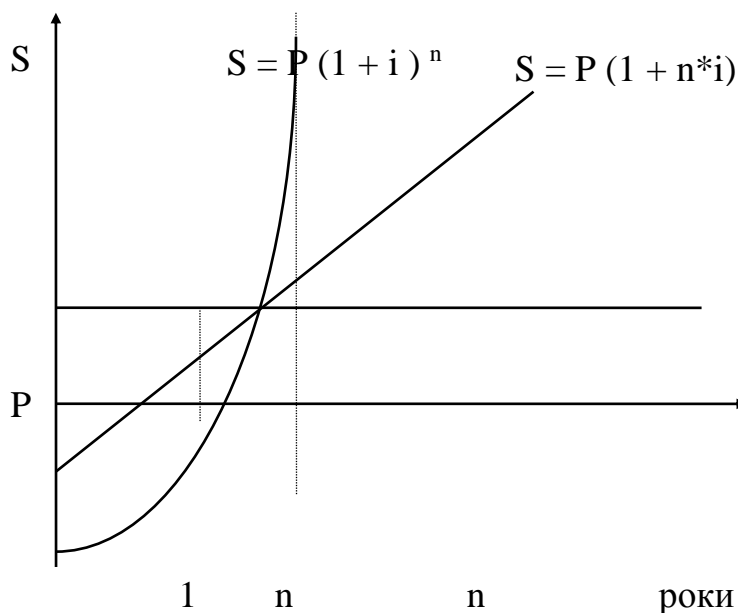

Рис. 6.2. Динаміка складних відсотків

Графік показує, що при $n < 1$ нарощування по простих відсотках відбувається швидше, ніж по складним. Чим більше n , тим швидше відбувається нарощування капіталу.

Наприклад: капітал в 1000 од. при 5% складних через 10 і 100 років дає 1629 і 131500 од. відповідно.

Аналогічно дисконтуванню по простих відсотках розраховується дисконт по складних відсотках (6.10):

$$P = S * \frac{1}{(1+i)^n} . \quad (6.10)$$

Значення $V = 1 / (1+i)^n$ називається дисконтним множником, після підстановки V у формулу 7.10 вона перетворюється (6.11):

$$P = S * V^n . \quad (6.11)$$

Множники, що дисконтують, часто видаються у вигляді таблиць, що спрощує проведення розрахунків. Таблиці для фінансових обчислень розроблені звичайно до восьмого або десятого знака. При відсутності табличних значень дисконтний множник визначається шляхом логарифмування.

Наприклад: потрібно визначити сучасну величину платежу для нарощеної суми в 1200 од., що буде отримана через три роки при річній відсотковій ставці 10%:

$$P = \frac{1200}{(1+0,1)^3} = 901,6 \text{ од.}$$

При банківському обліку по складних відсотках використовується формула (6.12):

$$P = S (1-d)^n , \quad (6.12)$$

де P – сума векселя; S – сума майбутнього платежу; $(1-d)^n$ – дисконтний банківський множник.

Сума дисконту по складних відсоткових ставках визначається за формулою (6.13):

$$D = S - P = S - S (1-d)^n = S [1 - (1-d)^n] . \quad (6.13)$$

У фінансових угодах при обліку фактора інфляції суму нарощування коректують на величину, зворотну індексу інфляції (якщо потрібно визначити реальну нарощену суму в діючих цінах) (6.14):

$$S^* = S * \frac{1}{1+k} , \quad (6.14)$$

де S^* – «реальна» нарощена сума з урахуванням інфляції; k – темп інфляції.

Об'єднавши формули 6.10 і 6.14, одержимо вираження (6.15):

$$S^* = P * \left(\frac{1}{1+k} \right) , \quad (6.15)$$

Формула 6.15 описує два процеси: один – нарощення суми, іншої – її знецінювання.

S' становить майбутню нарощену суму в діючих цінах.

Наприклад: варто розрахувати реальну нарощену протягом п'яти років суму боргу з урахуванням інфляції при відсотковій ставці 5% річних і передбачуваного річного рівня інфляції, рівного 5,5%. Розмір кредиту дорівнює 5000 од.

У цьому випадку нарощена сума боргу буде дорівнює

$$S' = 5000 * [(1+0,05)/(1+0,055)] = 4882,6 \text{ од.}$$

Тобто реально нарощена сума з урахуванням інфляції менше первісного боргу.

Аналіз формули 6.15 з погляду обліку впливу зміни кон'юнктури відсоткових ставок і динаміки інфляції дозволяє зробити наступні висновки:

1) якщо $i = k$ то нарощення дорівнює нулю;

2) якщо $i > k$, то первісна сума зростає на коефіцієнт перевищення, рівний $w = (1+i)/(1+k)$;

3) якщо $i < k$, то первісна сума зменшиться на коефіцієнт $w = (1+i)/(1+k)$.

Таке кон'юнктурне сполучення називається «ерозією» капіталу.

Часто важливе значення має визначення нарощеної суми, що враховувала б ріст інфляції й відповідала майбутнім цінам. У цьому випадку (6.16):

$$S'' = P * \left(\frac{1+k}{1+i} \right)^n. \quad (6.16)$$

де S'' – нарощена сума в передбачуваних цінах (скоректована на рівень інфляції).

6.3.Фінансові ренти

У господарських операціях і фінансових угодах передбачаються не окремі виплати, а дискретний потік платежів. Послідовність платежів, що наступають через рівні проміжки часу, називають фінансовою рентою, поза залежністю від походження платежів, їхнього призначення й цілей. Окремий платіж називають *аннуїтетом*.

Наприклад, фінансовою рентою є платежі по погашенню споживчого кредиту.

Величину кожного окремого платежу називають *членом ренти*. *Період ренти* – це інтервал між платежами. Час від початку настання рентних відносин до кінця останнього періоду виплати називається *строком ренти*. *Відсоткова ставка* – ставка, використовувана при розрахунку нарощування або дисконтування платежів по ренті.

При проведенні фінансово-економічних розрахунків використовуються різні види ренти.

Залежно від частоти виплат ренти діляться на річні, p -срочные (p – число виплат протягом року) і безперервні (виплати виробляються дуже часто).

В залежності від розмірів платежів ренти діляться на постійні й змінні (у різні періоди платежів розміри платежів різні).

Ренти, що підлягають обов'язковій сплаті, називають обов'язковими. Якщо виплата ренти залежить від настання якої-небудь події або умови, така рента називається умовної.

Залежно від числа періодів платежів ренти діляться на обмежені й вічні ренти.

По настанню першого строку платежу ренти діляться на негайні й відстрочені.

По моменті виплати ренти діляться на звичайні й постнумерандо (строк платежу настає наприкінці періоду) і звичайні пренумерандо (платіж здійснюється на початку періоду ренти).

У розрахунках рентних платежів, як і при визначенні відсотків, вирішуються два основні завдання: визначення нарощеної суми й сучасної (наведеної) величини ренти.

Нарощена сума ренти являє собою суму всіх членів ренти з нарахуванням на них відсотків до кінця терміну ренти. Сучасна величина ренти – це сума всіх членів, дисконтованих на початок терміну ренти. Математично послідовність членів ренти являє собою числовий ряд у вигляді геометричної прогресії, у якій вид загального члена залежить від виду ренти. Нарощена сума ренти являє собою суму членів геометричної прогресії.

Для постійної річної ренти нарощена сума розраховується по формулі (6.17):

$$S = R * S_{ni} \frac{(1+i)^n - 1}{i}, \quad (6.17)$$

де S – нарощена сума ренти; R – розмір платежу (члена) ренти; i – ставка відсотків по ренті; n – строк ренти.

У формулі 6.17 величина S_{ni} залежить від прийнятої ставки відсотків і числа років ренти, що дуже зручно для спрощення розрахунків за допомогою таблиць S_{ni} .

Наприклад: слід розрахувати накопичену суму ренти, якщо строк ренти встановлений на 10 років, виплата виробляється один раз наприкінці року по 1000 од., ставка декурсивних відсотків – 5. У цьому випадку $S = 1000 * sn; t=12,5779 = 12\,577,9$ од.

Розрахунки по нарощенню суми ренти по інших видах ренти виводяться із загальновідомі формули суми членів ряду геометричної прогресії, залежно від умови рентних платежів.

Розрахунок сучасної величини простої річної ренти здійснюється по формулі (6.18):

$$A = V \frac{V^n - 1}{V - 1} = \frac{1 - V^n}{i} = R * an; \quad i = \frac{1 - (1+i)^{-n}}{i}, \quad (6.18)$$

де A – сучасна величина ренти; V – дисконтуємий множник.

Наприклад: потрібно визначити розмір суми, що, вкладена у банк під 6% річних, забезпечить навчання сина в медичному інституті, якщо періодичні річні виплати за навчання становлять 20000 од. протягом 8 років.

У цьому випадку $A = 20000 \frac{1 - (1 + 0,06)^{-8}}{0,06} = 124200$ од.

Питання для самоперевірки:

1. Опишіть сутність і особливості нарахування простих відсотків.
2. Опишіть сутність і особливості нарахування складних відсотків.
3. Опишіть сутність та особливості застосування дисконтування.
4. Опишіть особливості розрахунку банківських відсотків.
5. Опишіть сутність та особливості фінансової ренти.
6. Опишіть існуючі класифікації рент.

Тестові завдання за темою

*Інструкція: питання з позначкою * мають декілька правильних відповідей*

1. Остаточна сума боргу за простими відсотками нараховується за формулою:

а) $S = P \left(1 + \sum_{k=1}^m n_k * i_k \right);$

б) $P * (1 + n * i).$

2. Фінансова рента – це:

- а) послідовність платежів, що наступають через рівні проміжки часу поза залежністю від походження платежів, їхнього призначення й цілей;
б) дохід фінансового посередника.

3. Залежно від частоти виплат ренти діляться на *:

- а) річні;
б) тимчасові;
в) p -термінові (p – число виплат протягом року);
г) безперервні (виплати виробляються дуже часто).

Розрахункові завдання

№1. Постановка завдання: розрахуйте остаточну суму боргу з відсотками:

- а) при нарахуванні відсотків методом простих відсотків;
б) при нарахуванні відсотків методом складних відсотків.

Вихідні дані: Підприємство одержало позику 500000 грн. під реконструкцію офісних приміщень на 3 роки під 14 % річних.

№ 2. Постановка завдання: визначити:

1) яку суму необхідно повернути кредитору після закінчення терміну позики?

2) яку суму необхідно повернути кредитору, якщо термін повернення був ще продовжений на 2 роки під 5% річних?

Вихідні дані: фірма отримала позику під капітальні вкладення в розмірі 2000 ум. грош. од. під 3% річних терміном на 5 років (річні відсотки виплачуються щорічно).

№3. Постановка завдання: визначити суму позики.

Вихідні дані: 1000 ум. гр. од. слід виплатити через 2 місяці із розрахунку простих щомісячних 3%, при цьому дохід кредитора із позики віднімається.

№4. Постановка завдання: визначити наращену суму за 5 років.

Вихідні дані: сума позики складає 10000 ум. гр.од. під 6% річних.

№5. Постановка завдання: визначити, які умови більш привабливі для позичальника.

Вихідні дані:

а)сума позики 1000 ум.гр.од. под 6% річних на 20 років (відсотки виплачуються у кінці позики),

б)сума позики 1000 ум.гр.од. под 10% річних на 10 років (відсотки виплачуються щорічно).

№6. Постановка завдання: розрахувати реальну наращену за 5 років суму позики з урахуванням інфляції при відсотковій ставці 10% річних та прогнозного рівня інфляції рівного 12%. Розмір кредиту – 1000 ум. гр.од.

ТЕМА 7. АНАЛІЗ ДИНАМІКИ Й ЦИКЛІЧНОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Питання для теоретичної підготовки:

1. Співвідношення попиту та пропозиції по фазах економічного циклу.
2. Методи аналізу основних тенденцій кон'юнктури ринку.
3. Зміст і ендогенний механізм довгих хвиль.
4. Малі цикли економічної кон'юнктури.

Ключові поняття й терміни: попит, пропозиція, довгі хвилі, малі цикли ділової активності, фази циклу.

Після вивчення теми студенти повинні:

знати: сутність та особливості розрахунку співвідношення попиту та пропозиції на ринку, особливості довгих хвиль, малих циклів ділової активності.

уміти: розрізняти фази циклів ділової активності відносно до сучасних світових ринків.

7.1. Співвідношення попиту та пропозиції по фазах економічного циклу

Людські потреби народжують певні інтереси в економічних відносинах. З одного боку, природні потреби народжують попит на товари, що задовольняють ці потреби. З іншої, щоб одержати ці товари, їх варто зробити або обміняти на інші, тобто продати даний товар, запропонувати його до обміну на ринку. Таким чином, ті самі люди, з одного боку, є покупцями, з іншої, продавцями, створюючи попит та пропозицію на товарному ринку. Всі вироблені товари повинні споживатися. Порушення цього правила говорить про непотрібність на даний момент тих товарів, яких запропоновано більше необхідної кількості. На макроекономічному рівні попит повинен дорівнювати пропозиції.

Разом з тим, для того, щоб обміняти якусь кількість товару на інші, необхідно знати співвідношення обміну цих товарів. Це співвідношення прийнято називати ціною. Ціна товару залежить не тільки від попиту та пропозиції, але й від інших факторів: грошового доходу, смаків і переваг покупців, нагромаджень і стану грошової системи. Однак ціна є функцією від цих факторів і тому, якщо вони фіксовані обсяг попиту або пропозиції можна виразити функцією (7.1):

$$Q = f(P), \quad (7.1)$$

де: Q – обсяг попиту або пропозиції; P – ціна товару.

Зміна попиту та пропозиції від ціни є динамічною функцією. А оскільки ціна товару залежить від великої кількості факторів, та її зміна в динаміку, як правило, носить кон'юнктурний характер.

В економічній літературі динамічну зміна пропозиції прийнято називати кривою пропозиції, що графічно можна ілюструвати наступним рисунком 7.1:

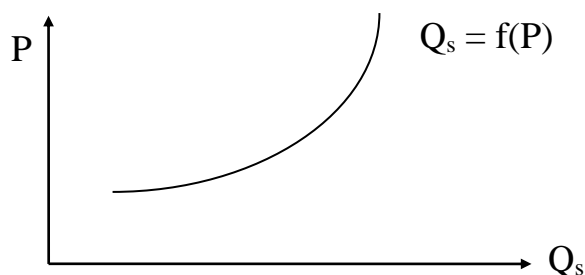

Рис. 7.1. Крива пропозиції
(залежність ціни від кількості запропонованих товарів на ринку)

При цьому справедливо твердження, що чим вище ціна товару, тим більше кількість його пропозиції. Крива пропозиції показує, яке кількість товару й за якою ціною виробники можуть продати на ринку.

Крива попиту (рис 7.2) показує, яке кількість товарів споживачі можуть придбати при даному рівні ціни.

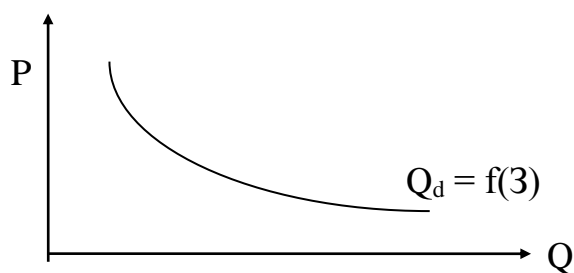

Рис. 7.2. Крива попиту
(залежність ціни від кількості проданого товару на ринку)

Природно, що попит падає зі зростанням ціни. Для одного виду товарів криві попиту та пропозиції можна розташувати на одному графіку (рис. 7.3).

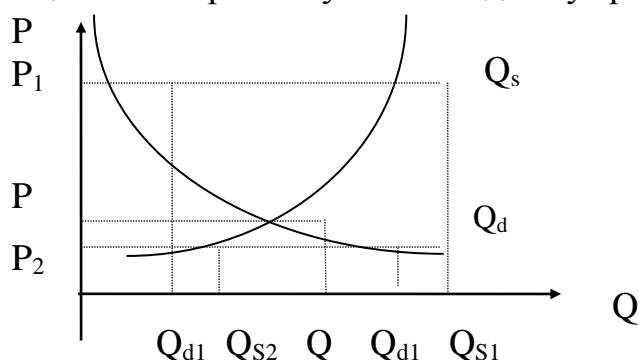

Рис. 7.3. Динаміка попиту та пропозиції за ціною товару

Перетинання кривих попиту та пропозиції прийнято називати крапкою їхньої рівноваги. Дійсно, у крапці з координатами Q і P обсяг попиту Q_d дорівнює обсягам пропозиції Q_s . При такому стані ринку на даний товар

відсутнє його надвиробництво або дефіцит. Пропозиція та попит не завжди врівноважені, однак властивість конкурентних ринків – тенденція до рівноваги.

Дійсно, якщо первісна ціна P_1 (рис. 8.3) вище рівноважного рівня, то виробники будуть намагатися виготовити більше товарів, чим покупці можуть їх купити. Це приведе до затоварення й, в остаточному підсумку, до зниження ціни до P . Якщо ж вона нижче ціни рівноваги P_2 , те товарів, що виготовляють, не буде вистачати для покриття попиту, що буде створювати тиск на підвищення ціни. Ріст ціни викличе зростання виробництва, і попит та пропозиція будуть урівноважені. Криві попиту та пропозиції показують залежність об'єктів продажу й покупок від ціни товару. Однак попит та пропозиція визначаються й іншими факторами. Виробництво товару залежить від витрат виробництва, попит – від бюджету споживачів і від інших факторів. Ухвалюючи рішення щодо виробництва, виробник прагне вибрати такі його обсяги, при якому прибуток як різниця між ціною й витратами повинен бути максимальним.

На рисунку 7.3 функція Q показує стандартне положення виробництва деякого товару при заданій ціні P_1 . Однак, крім ціни, на виробництво, впливає ряди інших факторів. Наприклад, у результаті застосування більш прогресивної технології вдається підвищити обсяг випуску продукції й одночасно знизити витрати виробництва. Це дає можливість виробникові при ціні P_1 дістати додатковий прибуток за рахунок збільшення обсягу виробництва. На рис. 8.4 показано, як ріст від Q_1 до Q_2 . Випуск зростає незалежно від ціни, а тому вся крива пропозиції зрушується вправо з Q_{S^*} до $Q_{S^{**}}$.

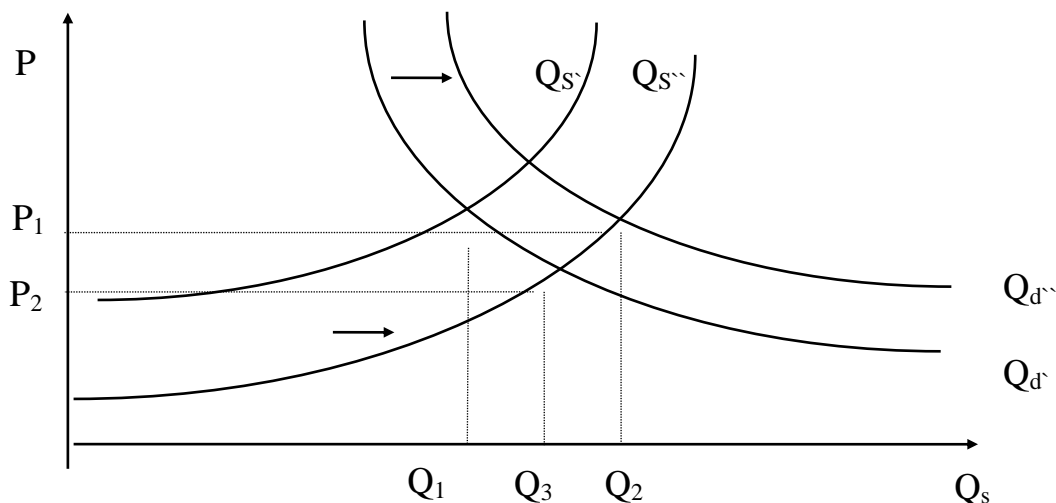

Рис. 7.4. Зрушення кривої пропозиції при зростаючому попиті

Однак ціна не може залишатися постійною при зміні умов виробництва. Крива пропозиції $Q_{S^{**}}$ приходить у рівновагу із кривою попиту Q_d у крапці P_2 з обсягом виробництва Q_3 , тобто, ціна падає зі збільшенням обсягу виробництва. Така ситуація можлива лише в умовах, коли дохід не росте. Зростання доходів виробників веде до росту їхніх доходів як споживачів і в результаті ланцюжка обмінів відбувається зрушення кривої попиту Q_d до $Q_{d^{**}}$ (рис. 8.4). З

розглянутих нами прикладів стає очевидно, що рівновага на ринку не є статичний стан.

Економіка розвивається циклічно. Хвилю повного циклу можна представити трендом залежності ділової активності від фактора часу. На рис. 8.5 по осі ординат відкладений обсяг виробництва, по осі абсцис – час. Кожна з напівфаз циклу відзначена крапкою зміни динаміки виробництва.

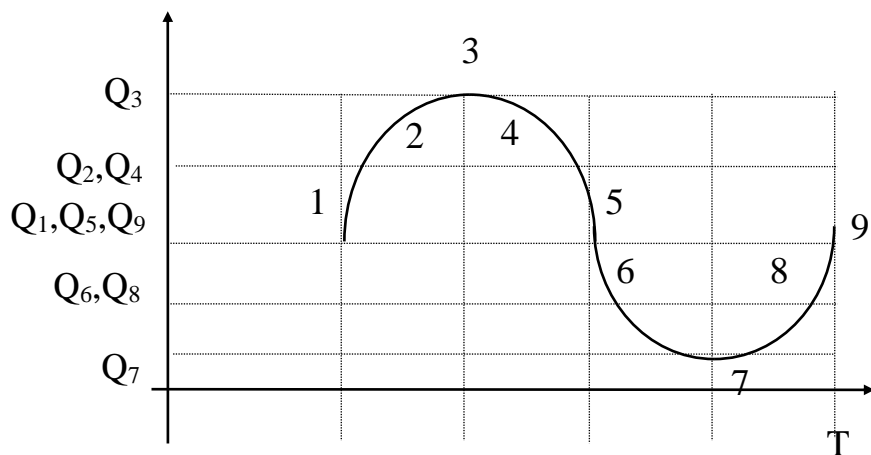

Рис. 7.5. Цикл ділової активності

Розглянемо зміну попиту та пропозиції в динаміку економічного циклу.

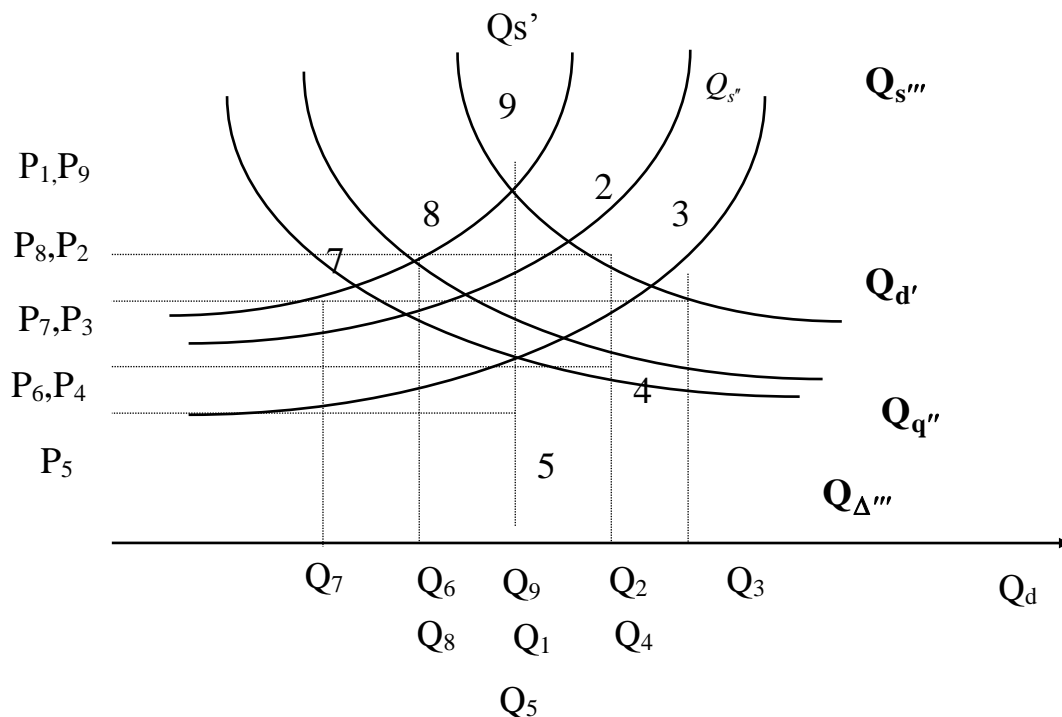

Рис.7.6. Динаміка попиту та пропозиції по фазах економічного циклу

Крапка 1 – початок економічного циклу – характеризується ціною рівноваги P_1 і обсягом попиту-пропозиції Q_1 . (таблиця 7.1).

Таблиця 7.1

Характеристика динаміки попиту та пропозиції
по фазах економічного циклу

Крайки рівноваги	Ціна рівноваги	Обсяг рівноваги	Попит				Пропозиція			
			Функція Попиту		Динаміка Попиту		Функція Пропозиції		Динаміка Пропозиції	
			Позначення функції	Напрямок зрушення функції	Обсяг попиту	Ціна попиту	Позначення функції	Напрямок зрушення функції	Обсяг попиту	Ціна попиту
1	P_1	Q_1	Q_d'	—	↑	↓	Q_s'	→	↑	↓
2	$P_2 < P_1$	$Q_2 < Q_1$	Q_d'	—	↑	↓	Q_s''	→	↑	↓
3	$P_3 < P_2$	$Q_3 < Q_2$	Q_d'	←	↓	↓	Q_s'''	—	↓	↓
4	$P_4 < P_3$	$Q_4 < Q_3$	Q_d''	←	↓	↓	Q_s'''	—	↓	↓
5	$P_5 < P_4$	$Q_5 < Q_4$	Q_d'''	—	↓	↑	Q_s'''	←	↓	↑
6	$P_6 > P_5$	$Q_6 < Q_5$	Q_d'''	—	↓	↑	Q_s''	←	↓	↑
7	$P_7 > P_6$	$Q_7 < Q_6$	Q_d'''	→	↑	↑	Q_s'	—	↑	↑
8	$P_8 > P_7$	$Q_8 > Q_7$	Q_d''	→	↑	↑	Q_s'	—	↑	↑
9	$P_9 > P_8$	$Q_9 > Q_8$	Q_d'	—	↑	↓	Q_s'	→	↑	↓

Перша напівфаза (від крапки 1 до крапки 2) підйоми характеризується зрушенням пропозиції (крива від Q_s' до Q_s''). Друга напівфаза (від крапки 2 до крапки 3) характеризується подальшим зростанням виробництва й зрушенням кривої пропозиції (крива від Q_d'' до Q_d'''). Рівень попиту залишається колишнім Q_d' . Це веде до постійного зниження цін протягом всієї фази підйому (від P_1 у крапку 1 до P_3 у крапку 3), що зрештою приводить до затоварення ринку й початку кризи в крапці 3. Початок кризи характеризується подальшим падінням попиту й зрушенням уліво кривої попиту (крива від Q_d' до Q_d''). При зупиненій пропозиції, при цьому вперше з початку циклу знижується обсяг виробництва й споживання до Q_3 . Друга напівфаза кризи характеризується подальшим згортанням попиту (крива від Q_d'' до Q_d''') і падінням виробництва до Q_5 при незмінній функції пропозиції Q_s''' . У крапці 5 ціни на товари настільки мінімальні, що крива пропозиції Q_s''' зрушується вліво до Q_s'' - починається перша фаза депресії. На цій фазі подальше згортання виробництва приводить до росту цін від P_5 до P_6 . Однак не попит, що змінився, і інертність економічних процесів на другій фазі депресії приводять до подальшого зрушення пропозиції вліво від Q_s'' до Q_s' . Ціни продовжують зростати до P_7 на тлі мінімального обсягу виробництва Q_7 . Скорочення виробництва приводить

до відносного зрушення попиту (крива від Q_d'' до Q_d') і росту пропозиції Q_8 . Починається перша напівфаза пожвавлення, що характеризується пожвавленням ділової активності. На другій напівфазі, що передує підйому виробництва, відбувається подальше зрушення попиту від Q_d' до Q_d . На тлі цього ціни й обсяг пропозиції товарів продовжують рости до P_9 і Q_9 .

Таким чином, на початку й кінці циклу ціни на товари максимальні. Максимальний обсяг виробництва спостерігається наприкінці підйому (крапка 3), а мінімальний наприкінці депресії (крапка 8.).

7.2. Методи аналізу основних тенденцій кон'юнктури ринку

Основною метою аналізу ринкової кон'юнктури є вивчення тенденцій розвитку ринку. На практиці крива кон'юнктури може бути побудована лише на основі динамічних рядів показників – індикаторів ринку. Для оцінки динаміки кон'юнктури використовують статистичні методи аналізу тимчасових рядів і індексний метод. При дослідженні кон'юнктури прийнято витримувати таку послідовність:

- 1) розраховуються показники динаміки рівнів ряду (ланцюгові, базисні темпи росту й приросту);
- 2) будуються графіки рівнів аналізованого показника й показників його динаміки;
- 3) за допомогою того або іншого методу дається оцінка кривої кон'юнктури;
- 4) робиться інтерпретація основної тенденції й функції кон'юнктури;
- 5) розраховуються показники коливання й циклічності кон'юнктури.

Після розрахунку показників динаміки побудова графіків дає певні подання про форму тренда кон'юнктури. Однак для нестійкої кон'юнктури графіки динаміки можуть не виявити стійкої тенденції. Виявити стійку тенденцію в таких умовах можна, удавшись до спеціальних статистичних методів згладжування. Метод технічного вирівнювання полягає в тім, що на графіку візуально проводиться крива, що відбиває, на погляд дослідника, тенденцію розвитку. Метод механічного згладжування полягає в розрахунку й побудові ковзних і більш вирівнених середніх, що відбивають тенденцію або циклічність розвитку.

Методи аналітичного вирівнювання складаються в побудові статистичних моделей тренда на основі того або іншого припущення. Одним з таких методів є метод найменших квадратів. Побудована з його допомогою теоретична крива кон'юнктури дає можливість розрахувати показники коливання й циклічності кон'юнктури. Однак у ряді випадків виявлення циклічності вимагає застосування особливих методів. Послідовність їхнього застосування наступна: відбираються ринкові показники, що проявляють найбільші коливання, будуються їхні динамічні ряди за досить тривалий період. У кожному з них виключається тренд, що відбиває єдину тенденцію до росту або зниження, а також сезонні коливання. Залишкові ряди, які по суті повинні відбивати кон'юнктурні або чисто випадкові коливання, стандартизуються, тобто

приводяться до загального знаменника, що забезпечує їхня порівнянність. Потім встановлюється синхронність і взаємозв'язок показників шляхом розрахунку коефіцієнтів кореляції. Багатомірність зв'язку забезпечується розбивкою показників на однорідні кластерні групи. Нанесені на графік кластерні оцінки повинні виявити лаг фаз кон'юнктурних циклів. Багатомірна модель циклічності загальногосподарської кон'юнктури прийнято називати економічним барометром.

При аналізі досить представницького динамічного ряду паралельно повинні вирішуватися питання вичленовування основного тренда, циклічності середньої довжини, сезонності й залишкових (випадкових) коливань.

7.3. Зміст і ендogenous механізм довгих хвиль

Економіка являє собою складну за структурою систему складових елементів, кожний з яких може становити локальні взаємозалежні підсистеми, підлеглі власним закономірностям з різним ступенем коливання динаміки.

Історія аналізу довгих хвиль почалася в XIX сторіччі, коли в 1847 році англійські вчені Х.Кларк і В.Джевонс помітили, що між двома «економічними катастрофами» вибухнули в 1793 і 1847 роках пройшло 54 роки. Вони вперше припустили, що цей інтервал не випадковий і що повинні існувати природні причини, що викликають такі катастрофи.

Були початі спроби довести на статистичному матеріалі існування тривалих коливань в економіці.

У Росії проблемою довгих хвиль займався Н.Д.Кондратьєв, висновки якого засновані на аналізі великої кількості економічних показників (індекси цін, номінальна зарплата, тощо). Згідно з Кондратьєвим (рис. 7.5), на відміну від класичного ділового циклу, довжина хвилі визначалася як відстань між сусідніми підйомами або спадами економічного росту:

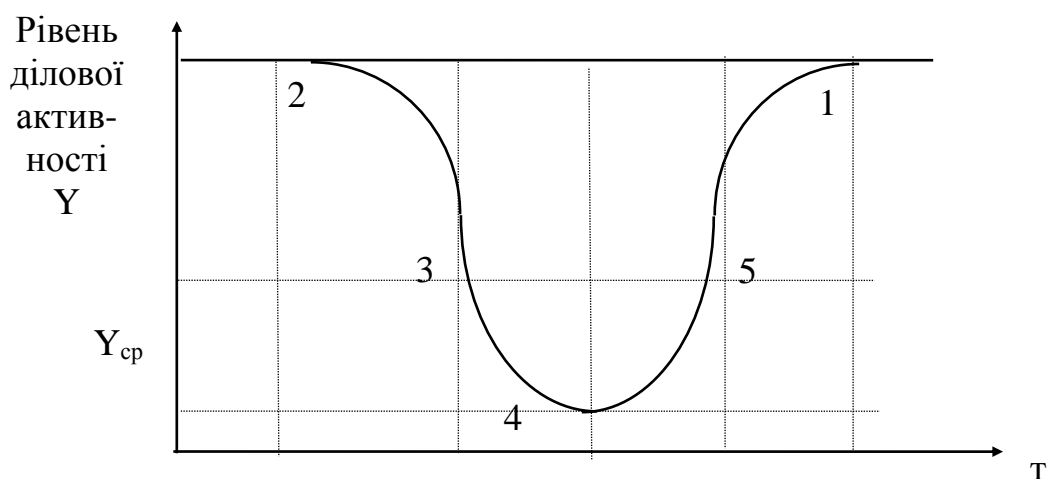

Рис. 7.7. Форма довгої хвилі в економіці

Н.Д.Кондратьєв визначив, що довга хвиля має дві фази: підвищувальну й знижувальну. Характеризуючи довгі хвилі в економіці, Н.Д.Кондратьєв виділяє наступне:

1. У джерел підвищувальної фази або в самому її початку відбувається глибока зміна всього суспільства. Цим змінам передують значні науково-технічні винаходи й нововведення.

2. Підвищувальні фази більш багаті соціальними потрясіннями (революції, війни), чим знижувальні.

3. Знижувальні фази роблять особливо гнітючий вплив на сільське господарство.

Періодичні кризи (цикли ділової активності середньої довжини 7-10 років) як би нанизуються на відповідні фази довгої хвилі й змінюють свою динаміку залежно від її: у періоди підйому більше часу доводиться на «процвітання», а в періоди тривалого спаду заглиблюються кризові явища.

Сучасне подання про довгі хвилі знайшли своє відбиття в роботах таких економістів, як С.Ю. Глазьев, У.Ростоу, Ван Дейн, Г.Доси, Е.Слущкий й ін.

Сучасна періодизація довгих хвиль ділить їх на чотири класичних напівфази: ріст, рецесія, депресія й поживавлення. По загальному визнанню економістів основною причиною тривалих коливань є розвиток науково-технічного процесу.

У таблиці 7.2. представлені макроекономічні характеристики довгої хвилі.

Таблиця 7.2

Макроекономічні характеристики довгої хвилі.

Показник	Фази довгої хвилі			
	Ріст	Рецесія	Депресія	Поживавлення
ВНП	Швидкий ріст	Падіння темпів	Стабільність	Повільний ріст
Інвестиції	Швидкий ріст	Вкладення в розширення виробництва	Надлишкові потужності, тенденція до раціоналізації виробництва	Вкладення в технології, які замінюють традиційні, нововведення
Попит	Збільшення попиту у всіх галузях	Ріст попиту з боку нових галузей	Повільне збільшення зростаючих доходів	Пошук нових ринків

Поява великих відкриттів сприяє економічному росту, однак воно тісно пов'язане із соціально-економічними процесами в суспільстві. Соціально-економічним процесам властива тривала інертність від загального благополуччя до соціальної ненависті, що й визначає, на наш погляд, тривалість довгих хвиль в економіці. Наростання соціальної активності в суспільстві дає поштовх НТП, що, у свою чергу, приводить до загального економічного підйому.

7.4. Малі цикли економічної кон'юнктури

Цикли середньої довжини в 7-11 років прийнято називати малими циклами ділової активності. Виділяються наступні напівфази (фази) малих економічних циклів:

- криза;
- депресія;
- поживавлення;
- підйом.

Тобто, на відміну від класичного виду, тренд малої хвилі має такий вигляд:

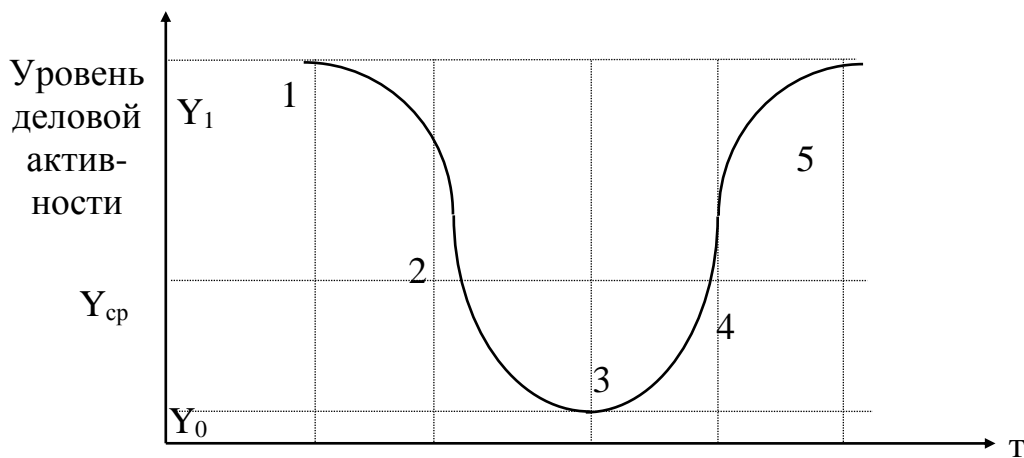

Рис. 7.8. Форма малих хвиль ділового циклу

Багато економістів вважають, що причиною малих економічних криз є періодична заміна засобів виробництва, особливо їхньої активної частини.

Розглянемо характеристики фаз ділового циклу.

Роль кризи двоїста. Наслідками кризи є скорочення виробництва, падіння цін і руйнування частини суб'єктів господарювання. Однак, з іншого боку, кризові явища сприяють природному добору ефективних виробників. Кожне подолання кризового етапу, в остаточному підсумку, приводить до більше високого рівня господарювання, заміні застарілих технологій, структурним зрушенням виробництва й більше високому росту національного доходу. Спад має й зовнішньоекономічні наслідки: скорочується імпорт і збільшується експорт, оскільки виробники, які не можуть продавати на внутрішньому ринку в результаті зниження сукупного попиту, розширюють свої продажі на світовому ринку.

Розглянемо динаміку фази кризи більш докладно.

1. Кризовому падінню виробництва передують зниження товарних цін і ряд інших ознак кризи, що починається: кредитну напругу, падіння курсів акцій, зменшення оптової й роздрібною торгівлі, мінімальне підвищення облікового відсотка, скорочення вкладень в основний капітал, тощо. Таким чином, симптоми кризи, що починається, насамперед, виявляються в сфері обігу й кредиту, а потім уже починається падіння виробництва.

2. Падіння виробництва викликає ланцюг банкрутств суб'єктів господарювання, що веде до зменшення сукупного доходу й падінню цін. При цьому дохід не опускається нижче деякої величини через наступні ефекти:

- починає рости реальний дохід;
- зменшення цін при спаді відбувається швидше, ніж знижується номінальна зарплата, тому реальна зарплата трохи зростає, що приводить до короткочасного підвищення частки споживання в доході, і, як наслідок, збільшенню попиту й виробництва;
- падіння цін на інвестиційні товари полегшує пошук нових інвестицій;
- ціна пропозиції капіталів зменшується, що збільшує їхню можливу прибутковість;
- відсоток по кредитах зменшується, що дає можливість фінансування інвестицій;
- запаси поступово скорочуються до мінімального рівня.

Спільна дія перерахованих факторів приводить до поступового вповільнення спаду.

Однак економіка, як і всяка динамічна система, має певну інертність протікання процесів. Тому криза не забезпечує наступного автоматичного підйому.

Однієї із причин депресії є несприятливе значення граничної ефективності інвестицій і високого рівня відсотків по кредитах. Для настання економічного пожвавлення повинен зменшитися середній рівень відсоткових ставок по кредитах, що став непомірно високим у період кризи. Якщо «песимізм» підприємців через умови господарювання дуже високий, зниження значення відсоткових ставок може виявитися недостатнім стимулом для активізації їхньої діяльності, насамперед, у сфері виробництва.

Наступною причиною затягування депресії вважають зменшення величини грошових агрегатів у результаті зменшення значення грошового мультиплікатора. Це викликає дефляційну зміну цін і блокує економічний ріст.

На тривалість депресії впливає також величина терміну служби капітального майна тривалого користування й розміри витрат на зберігання товарних запасів, які повинні «розсмоктатися» до початку фази пожвавлення.

Тривала депресія свідчить про наявність зовнішніх сильних збурювань (політичних, соціальних, тощо), які вводять економічну систему в стан нерівноваги. У цьому випадку депресія стає самостійним явищем із двома розглянутими раніше можливостями виходу з неї. Для повернення системи до первісної рівноваги звичайно рекомендують скорочення податкового преса з виробників і державне регулювання розподільних процесів.

Скорочення виробництва на етапах кризи й депресії приводить до росту цін на товарну масу, що скоротилася. На етапі депресії відбувається поступове вирівнювання й зростання доходів, що пожвавлює сукупний попит. Воно на цьому етапі неможливо розширити виробництво до рівня підвищеного попиту, оскільки матеріальна база виробництва за роки кризи відстала від сучасних

потреб. Здійснюється на фазі пожвавлення відновлення основного капіталу, будівництво нових підприємств.

На цій фазі відбувається прискорене зростання виробництва. На початку підйому ціни на продукцію ростуть, однак зростання виробництва перевищує темпи росту цін, що, в остаточному підсумку сповільнює й припиняє їхній ріст. На цій фазі ростуть загальні доходи, по інерції промислове виробництво перевищує максимальний рівень відповідності попиту та пропозиції, що приводить систему в стан нового витка циклу.

Оскільки малі цикли ділової активності становлять доступну для огляду ділянку розвитку економіки при житті одного покоління, то вони найбільш помітні на макроекономічному рівні, на відміну від довгих хвиль.

Питання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте сутність та графічне зображення попиту і пропозиції.
2. Опишіть стан рівноваги попиту та пропозиції на ринку.
3. Охарактеризуйте особливості зміни попиту та пропозиції в залежності від фаз економічного циклу.
4. Охарактеризуйте послідовність дослідження кон'юнктури.
5. Опишіть сутність та особливості застосування методів аналітичного вирівнювання.
6. Викладіть основні положення теорії Н.Д. Кондратьєва.
7. Опишіть макроекономічну характеристику фаз довгої хвилі.
8. Охарактеризуйте фази малих циклів ділової активності.
9. Опишіть основні причини фази депресії.

Тестові завдання за темою

*Інструкція: питання з позначкою * мають декілька правильних відповідей*

1. На початку циклу ціни на товари:

- а) максимальні;
- б) мінімальні.

2. Згідно з Н.Д. Кондратьєвим хвиля має:

- а) дві фази (підвищувальну, знижувальну);
- б) три фази (первинну, вторинну, малу).

3. Довгі хвилі розділяють на наступні напівфази*:

- а) ріст;
- б) рецесія;
- в) депресія;

- г) пожвавлення;
- д) стабілізація.

4. Тривалість малих циклів ділової активності:

- а) 7-11 років;
- б) 3-5 років.

ТЕМА 8. ЦІНИ Й ЦІНОВІ ПОКАЗНИКИ КОН'ЮНКТУРИ

Питання для теоретичної підготовки:

1. Попит і ціноутворення.
2. Види цін і цінових показників
3. Методи встановлення цін на ринку

Ключові поняття й терміни: ціна, класифікація цін, методи встановлення ціни, види знижок.

Після вивчення теми студенти повинні:

знати: сутність та існуючу класифікацію цін, особливості встановлення ціни та розрахунку індексів цін, існуючі знижки.

уміти: розраховувати індивідуальні та агрегатні індекси цін.

8.1. Попит і ціноутворення

Ціна – це грошове вираження вартості. На ринку закон вартості діє як тенденція, а ціни на ньому мають властивість відхилятися від вартості. Коливання цін відбуваються також під впливом закону вирівнювання норм прибутку й динаміки попиту. Закон вартості визначає рівень ринкової ціни на основі витрат на виробництво й реалізацію продукції. Вирівнювання норм прибутку регулює напрямок її зміни з урахуванням деякого рівня, регламентованого законом вартості, а механізм цієї зміни встановлюється співвідношенням попиту та пропозиції. При перевищенні попиту над пропозиціями ціни на ринку зростають і, навпаки: якщо пропозиція вище попиту, ціни знижуються.

Зв'язок між динамікою попиту й ціною залежить від виду товару. Так, для товарів першої необхідності спостерігається невисока залежність між попитом і цінами, оскільки їхнє споживання визначається, насамперед, фізіологічними потребами. Наприклад, рівень споживання хліба, овочів, м'яса, тощо різко не змінюється залежно від зміни цін. У той же час еластичність попиту по товарах тривалого користування дуже висока й залежить від життєвого рівня населення. Зміна цін на такі товари вирішальним чином впливає на споживання.

По засобах виробництва еластичність попиту в цілому невисока, тому що обсяг їхньої покупки залежить, у першу чергу, від виробничої необхідності. Придбано може бути стільки, скільки це визначається технологічним процесом.

У ході ціноутворення частка прибутку в ціні різних товарів, як правило, не вирівнюється, а вирівнювання ціни відбувається по нормі прибутку на капітал. Норма прибутку, у свою чергу, залежить не тільки від частки прибутку в ціні, але й швидкості обороту капіталу.

Стійкість цін на ринку залежить від багатьох факторів, наприклад, циклу, у якому перебуває національна економіка, що зложилася кон'юнктури, характеру конкурентної боротьби, рівня валютних курсів.

Облік цих та інших факторів формує цінову політику фірми, що дозволяє виявити можливість її стійкого положення на даному ринку.

Рівень ціни на ринку складається під впливом витрат виробництва, цін конкурентів, величини попиту, транспортних витрат, різних надбавок і знижок на користь посередника, витрат на рекламу й заохочення збуту.

Для товарів виробничого призначення першорядне значення має не продажна ціна, а ціна споживання, що враховує економічність їхньої експлуатації.

8.2. Види цін і цінових показників

Залежно від особливостей купівлі-продажу встановлюються різні види цін, які для зручності й щоб уникнути плутанини позначаються спеціальними термінами (таблиця 9.1).

Таблиця 8.1.

Класифікація цін

Класифікаційна ознака	Вид ціни	Спосіб установаження	Особливості
1	2	3	4
1. По ступеню співвідношення попиту та пропозиції	1.1. Ціна попиту	Встановлюється на ринку покупцями	На макрорівні визначається сукупним попитом
	1.2. Ціна пропозиції	Вказується в оферті (офіційній пропозиції продавця без знижок)	На макрорівні визначається сукупною пропозицією
	1.3. Ціна рівноваги	Визначається шляхом оптимального сполучення ціни попиту та пропозиції	
2. Співвідношення попиту та пропозиції на товарному ринку	2.1. Ціна виробництва або виробників	Включає витрати виробництва й середній прибуток на авансований капітал	
	2.2. Ціна продавця	Включає ціну виробництва й середній прибуток торговця	
	2.3. Ціна покупця	Заявлена ціна покупця	Встановлюється для даного ринку й купівельного попиту
	2.4. Ціна угоди	Встановлюється шляхом угоди продавця й покупця	
3. Торгівельні ціни	3.1. Продажна ціна	Ціна, по якій реалізується товар на ринку	
	3.2. Оптова	Встановлюється на товари, що поставляють великими партіями	

Класифікаційна ознака	Вид ціни	Спосіб устанавлення	Особливості
1	2	3	4
	3.3. Роздрібна	Встановлюється при реалізації окремим покупцям або окремим партіям	
4. По ступеню охоплення ринку	4.1. Світові	Встановлюються рівнем цін країн експортерів або імпортерів товару, цінами світових бірж, аукціонів, тощо	
	4.2. Внутрішні	Встановлюються на товари, реалізовані на внутрішньому ринку	
	4.3. Експортні	Встановлюються на товари, реалізовані на зовнішньому ринку	
	4.4. Імпортні	Встановлюються на товари, реалізовані на внутрішньому ринку, але завезені з-за кордону	
5. По ступеню конкуренції	5.1. Ціни конкурентного ринку	Ціни, встановлені на конкурентному ринку	
	5.2. Монопольні ціни	Ціни, встановлені монополістами на монопольному ринку	
6. За рівнем контролю держави	6.1. Вільні ціни	Ціни, на які держава не накладає обмежень	
	6.2. Регулюємі ціни	Ціни, на які держава накладає певні обмеження	
	6.3. Державні ціни	Ціни, встановлені на товари й послуги державного сектора економіки	
	6.4. Фіксовані ціни	Жорстко встановлені державою ціни	
7. По ступеню фіксації ціни	7.1. Ковзана ціна	Встановлюється залежно від обговорених умов	
	7.2. Тверда	Фіксована ціна, яка вказується в угоді купівлі-продажу	
	7.3. Номінальна	Публікується в довідниках, біржових котируваннях, прайс-курантах	
8. По методах стандартизації	8.1. Прайскурантна ціна	Вказується в прайс-листах	Рівнозначна довідкової
	8.2. Тарифна ціна	Ціни на послуги	
	8.3. Біржові котирування	Ціни, зафіксовані на біржі	
	8.4. Ціни Інкотермс	Ціни, встановлені контрактами відповідно до	

Класифікаційна ознака	Вид ціни	Спосіб установлення	Особливості
1	2	3	4
		міжнародних стандартів Інкотермс	
	8.4. 1. Фактурна ціна	Визначається умовами поставки, закріпленими в контракті	
	8.4. 2. Фактурна ціна СІФ (cif - cost, insurance, freight - вартість, страхівка, фрахт)	Передбачають фрахтування судна, оплату вартості перевезення, митні витрати, страхівку й ризик загибелі або псування товару після перетинання лінії порту за рахунок продавця	
	8.4. 3. Фактурна ціна ФОБ (fob - free on board – вільний на борту)	Передбачає транспортні, страхові й митні витрати до моменту доставки товару на борт судна за рахунок продавця. Покупець за свій рахунок фрахтує судно, страхує вантаж і несе ризик за його загибель або ушкодження	У США ціни ФОБ рівнозначні цінам «Франко»
	8.4. 4. Фактурна ціна ФОР (for - free on rail - вільний на рейках)	Передбачає доставку вантажу на залізничну станцію і його навантаження у вагон за рахунок продавця, інші витрати несе покупець	
	8.4. 5. Фактурна ціна ФАС (fas - free alongside ship - вільно уздовж борта судна)	Передбачає витрати з доставкою товару в порт відправлення й розміщення уздовж борта судна в межах досяжності його вантажних пристроїв, а при відсутності судна – у місці, зазначеному покупцем; а також ризик псування й загибелі товару до моменту розміщення й здачі його в борта судна за рахунок продавця.	
	8.4. 6. Фактурна ціна КАФ (caf - cost, freight - вартість, фрахт)	Обов'язки продавця й покупця по угодах КАФ ідентичні їхнім обов'язкам по угодах СІФ, за винятком страхового забезпечення перевезення. Ризик від випадкової загибелі або псування товару в процесі морського перевезення несе покупець	
	8.4. 7. Фактурна ціна Франко	Передбачає доставку товару в певне місце за рахунок	

Класифікаційна ознака	Вид ціни	Спосіб устанавлення	Особливості
1	2	3	4
	(franco)	продавця (франко-завод, франко-склад, франко-вагон, франко-причал). Покупець несе всі подальші витрати по відвантаженню, транспортуванню, зберіганню й всі пов'язані із цим ризики.	
9. За часом встановлення	9.1. Базисні	Ціни порівняння	Рівнозначні фактичними
	9.2. Поточні	Ціни на момент їхньої оцінки	
	9.3. Звітні	Ціни за звітний період	
	9.4. Планові	Плановані ціни	

При аналізі динаміки цін та визначенні їхнього рівня використовуються цінові показники, такі, як індекси й питомі ціни.

Індекси цін – це відносні показники, що відбивають динаміку цін. Вони дозволяють виявляти основні тенденції в русі цін і кон'юнктурному прогнозі.

Питомі ціни – середні ціни на одиницю потужності, продуктивності, ваги або іншої характеристики.

Індекси цін ставляться до групи індексів якісних показників, оскільки ціна, як це вже зазначалося раніше, є сумарною характеристикою продаваного товару.

Прості (індивідуальні) індекси цін розраховуються по окремому товару (8.1):

$$i_p = \frac{P_1}{P_0}, \quad (8.1)$$

де i – простий індекс ціни; P_1 – ціна товару на момент розрахунку індексу; P_0 – базисна ціна товару.

Простий індекс показує зміна ціни товару за аналізований період.

Однак для оцінки загального стану кон'юнктури необхідні розрахунки загальних індексів цін.

Залежно від мети аналізу прийнято розділяти загальні індекси на агрегатні й середні з індивідуальних індексів.

Агрегатний індекс цін показує середня зміна цін на товари й послуги, реалізовані у звітному періоді (8.2):

$$I_p = \frac{\sum_{i=1}^n P_{1,i} * Q_{1,i}}{\sum_{i=1}^n P_{0,i} * Q_{1,i}}, \quad (8.2)$$

де I_p – агрегатний індекс цін; $P_{1,i}$ – ціна на момент вирахування індексу; $P_{0,i}$ – базисна ціна i -го товару; $Q_{0,i}$, $Q_{1,i}$ – відповідно базисні звітні обсяги реалізованого товару.

Індекс із середніх індивідуальних індексів цін розраховується по наступній формулі (8.3):

$$I_p = \frac{\sum_{i=1}^n i_p * T_0}{\sum_{i=1}^n T_0} = \frac{\sum_{i=1}^n P_i * T_0}{\sum_{i=1}^n P_0 T_0}, \quad (8.3)$$

де T_0 – товарообіг базисного періоду.

Наприклад: ситуація на товарній біржі характеризується наступними даними, представленими в табл. 8.2:

Таблиця 8.2

Ситуація на товарній біржі

Товар	Одиниця Виміру	Результати торгів на 1.05.		Результати торгів на 1.06.	
		Обсяг продажів	Ціна (ум. од.)	Обсяг продажів	Ціна (ум. од.)
А	тис. т.	100	2	80	2,5
Б	п. м.	120	5	190	5

Варто оцінити тенденції в змінах цін на товари й у цілому на біржі.

Розрахунок індивідуальних індексів цін показує, що ціна товару А підвищилася на 25%, а ціна товару Б залишилася незмінною.

Агрегатний індекс становить:

$$I_p = (80 * 2,5 + 190 * 5) : (100 * 2 + 120 * 5) = 1150 : 1110 = 1,04$$

У результаті можна зробити висновок, що загальна ситуація із цінами характеризується невеликим їхнім зростанням на весь обсяг продажів (+4%).

Таким чином, підвищення ціни товару А надало загального приросту всього товарообігу на 41 ум. од. (1150-1110).

Індекс із середніх індивідуальних індексів становить:

$$I_p = (2,5 * 100 + 5 * 120) : (2 * 100 + 5 * 120) = 850 : 800 = 1,06$$

Цей індекс передбачає, що ціни на товари А и Б у середньому збільшилися на 6% без обліку зростання товарообігу.

8.3. Методи встановлення цін на ринку

Способи встановлення цін на товари залежать від типу ринку, на якому вони реалізуються. Домінуючі принципи функціонування ринку й методів ціноутворення дозволяють виділити серед них три основні групи з переважним впливом:

- 1) ринкового механізму ціноутворення через співвідношення попиту та пропозиції;
- 2) державного регулювання ціноутворення;
- 3) монополістичного фактора.

У чистому виді на практиці жоден з перерахованих типів ринків не зустрічається, а їхня комбінація дає переплетення найрізноманітніших факторів, які необхідно враховувати при встановленні ціни на товари. Формування й рух цін відбувається в тісному зв'язку й залежності від рівня й динаміки витрат на виробництво.

Встановлення витрат виробництва – відповідний момент формування ціни товару. Вони в сумі із середнім прибутком становлять ціну виробництва. Ринкова ціна встановлюється шляхом додатка до ціни виробництва різних надбавок і знижок, обумовлених станом кон'юнктури на ринку.

Звичайно виробник і фірма, що реалізує товар, вносить їхні ціни, що влаштовують, у так звані «прайсинги».

«Прайсинги» формуються за допомогою різних методів, що дозволяють визначити витрати на виробництво й реалізацію товарів і можливий прибуток при різних масштабах виробництва, реалізації й умовах, що складаються на ринку. Найчастіше застосовуються методи:

- повних витрат;
- усереднених витрат;
- граничних витрат;
- прямих витрат;
- стандартних витрат виробництва;
- цільової ціни.

Розрахунки по кожному з перерахованих методів визначають не ринкову ціну, а виступають лише вихідним моментом її встановлення на ринку. Реальне формування ціни відбувається з урахуванням конкурентоспроможності товару й стану попиту та пропозиції. У такий спосіб робляться виправлення до базисної ціни, які враховують розходження в комплектації товарів, різницю в техніко-економічних показниках, ступінь сервісного обслуговування, строки й умови поставки, тощо.

Ціна товару залежно від зміни потужності або продуктивності встановлюється по формулі (8.4):

$$C_1 = C_2 \left(\frac{P_1 C}{P_2} \right)^n, \quad (8.4)$$

де C_1 , C_2 – ціни порівнюваних товарів; P_1 , P_2 – потужність або продуктивність порівнюваних товарів; n – показник ступеня, що враховує залежність ціни від потужності або продуктивності.

Такі показники в розвинених країнах публікуються в періодичних виданнях, наприклад, «Cost Engineering», «Chemical Age», «Power and Gas» та ін.

Рівень конкурентоспроможності при формуванні ціни враховується співвідношенням (8.5):

$$P_1 = P_2 \left(I_{\square} \cdot \frac{\lg B}{F \lg Q^{-1}} - I_{\circ} \cdot \frac{1 - F_1}{F^1} \right), \quad (8.5)$$

де I_{mn} , I_{en} – груповий параметричний показник по технічних параметрах і економічний параметр конкурентоспроможності товару без обліку продажних цін;

B – частка ринку базисного товару;

Q – показник, що відбиває співвідношення між попитом та пропозицією на розглянутий базисний товар, а також показник престижу виробника.

При здійсненні угоди часто приймаються знижки до ціни, основними з яких є:

1) базисні – для постійних покупців, якщо вони за встановлений період часу здобувають певну кількість товару;

2) дилерські – для покриття власних витрат дилера на продаж і сервіс, а також забезпечення йому прибутку;

3) спеціальні – для покупців, у яких продавець особливо зацікавлений.

При здійсненні торговельних угод товар часто реалізується з оплатою авансу або продається в кредит. Тоді, у першому випадку, покупець кредитує продавця, і продажна ціна знижується, у другому – продавець кредитує покупця, і продажна ціна збільшується.

Питання для самоперевірки:

1. Дайте визначення ціни.
2. Охарактеризуйте взаємозв'язок попиту та ціни.
3. Охарактеризуйте основні класифікаційні ознаки та види цін.
4. Дайте визначення питомих цін.
5. Дайте визначення індексів цін.
6. Охарактеризуйте прості та агрегатні індекси цін.
7. Охарактеризуйте основні існуючі методи ціноутворення.
8. Дайте визначення основних видів знижок.

Тестові завдання за темою

1. По ступеню співвідношення попиту і пропозиції виділяють наступні види цін:

- а) ціна попиту, ціна пропозиції, ціна рівноваги;
- б) ціна виробництва, ціна продавця, ціна покупця, ціна угоди;
- в) ковзані, тверді, номінальні ціни.

2. По співвідношенню попиту та пропозиції на товарному ринку виділяють наступні види цін:

- а) ціна попиту, ціна пропозиції, ціна рівноваги;
- б) ціна виробництва, ціна продавця, ціна покупця, ціна угоди;
- в) ковзані, тверді, номінальні ціни;
- г) продажна, оптова, роздрібна ціна.

3. По ступеню охоплення ринку виділяють наступні види цін:

- а) ціна попиту, ціна пропозиції, ціна рівноваги;
- б) ціна виробництва, ціна продавця, ціна покупця, ціна угоди;
- в) ковзані, тверді, номінальні ціни;
- г) світові, внутрішні, експортні, імпорتنі ціни.

4. За рівнем контролю держави виділяють наступні види цін:

- а) ціна попиту, ціна пропозиції, ціна рівноваги;
- б) ціна виробництва, ціна продавця, ціна покупця, ціна угоди;
- в) ковзані, тверді, номінальні ціни;
- г) продажна, оптова, роздрібна ціна.
- д) вільні, регулюємі, державні, фіксовані ціни.

5. Фактурна ціна СІФ передбачає:

- а) відшкодування вартості фрахтування судна, оплати вартості перевезення, митні витрати, страховку й ризик загибелі або псування товару після перетинання лінії порту відбувається за рахунок продавця;
- б) відшкодування транспортних, страхових й митних витрати до моменту доставки товару на борт судна відбувається за рахунок продавця.

6. Фактурна ціна ФАС передбачає:

- а) відшкодування вартості фрахтування судна, оплати вартості перевезення, митні витрати, страховку й ризик загибелі або псування товару після перетинання лінії порту відбувається за рахунок продавця;
- б) відшкодування транспортних, страхових й митних витрати до моменту доставки товару на борт судна відбувається за рахунок продавця.
- в) витрати з доставкою товару в порт відправлення й розміщення уздовж борта судна в межах досяжності його вантажних пристроїв, а при відсутності судна – у місці, зазначеному покупцем; а також ризик псування й загибелі товару до моменту розміщення й здачі його в борта судна за рахунок продавця.

7. Агрегатний індекс цін визначається за формулою:

а) $i_p = \frac{P_1}{P_0}$,

де i – простий індекс ціни; P_1 – ціна товару на момент розрахунку індексу; P_0 – базисна ціна товару;

б)
$$I_P = \frac{\sum_{i=1}^n P_{1,i} * Q_{1,i}}{\sum_{i=1}^n P_{0,i} * Q_{1,i}}, \quad (8.2)$$

де I_P – агрегатний індекс цін; $P_{1,i}$ – ціна на момент розрахунку індексу; $P_{0,i}$ – базисна ціна i -го товару; $Q_{0,i}$, $Q_{1,i}$ – відповідно базисні звітні обсяги реалізованого товару.

Розрахункові завдання

№1. Постановка завдання: визначити: цінову конкурентоспроможність підприємств. Зробити висновки.

Вихідні дані: витрати підприємства з виробництва 1 ц пшениці складають 265 грн., у його найближчих конкурентів аналогічні витрати складають 415 грн. Встановлена ціна на ринку за 1 ц пшениці при її реалізації складає 540 грн.

№2. Постановка завдання: визначити середню ціну на молоко по області.

Вихідні дані:

Районні центри	Товарообіг, тис. грн.	Ціна за літр, коп.
А	1620	2,00
Б	1816	2,05
В	1372	1,90
Г	985	1,95

№3. Постановка завдання:

а) визначити зміну фізичного товарообігу, якщо ціни підвищились на 35%, а загальна вартість товарообігу збільшилась на 20%;

б) визначити зміну цін, якщо фізичний товарообіг зріс на 5%, а вартість товарообігу зросла на 25%.

№4. Постановка завдання:

1. Розрахуйте індивідуальні індекси фізичного обсягу товарообігу, цін і вартості товарообігу.

2. Розрахуйте зведені індекси фізичного обсягу товарообігу, цін і вартості товарообігу.

3. Розрахуйте суму додаткових витрат (економії) покупців, унаслідок зміни цін по кожному продукту й у цілому.

4. Дайте оцінку кон'юнктури зміни цін, попиту на продукти і тенденції зміни товарообігу і його структури.

Вихідні дані:

Товар	2009		2010		2011	
	Продано, кг	Середня ціна за кг, у.г.о	Продано, кг	Середня ціна за кг, у.г.о	Продано, кг	Середня ціна за кг, у.г.о
М'ясо	2000	6,5	1500	7,0	1200	6,3
Молоко	2500	0,8	2000	0,85	1800	1,0
Картопля	8000	0,5	2200	0,55	8200	0,65
Борошно	5000	0,58	4500	0,5	4600	0,7

№5. Постановка завдання:

1. Розрахуйте середні ціни, питомі товарні запаси (у днях продажу), рентабельність товарообігу.

2. Проаналізуйте динаміку вихідних та розрахованих показників, дайте оцінку стану ринку.

3. Побудуйте модель загальної тенденції розвитку попиту на ринку.

4. Вкажіть який чинник, на ваш погляд, здійснив найбільший вплив на зміну величини попиту.

Вихідні дані:

На ринку імпортного текстилю склалась ситуація, яка характеризується наступними показниками:

Місяць	Товарообіг (тис. ум. од.)	Обсяг продаж (ум. од.)	Сумарний прибуток (тис. ум. од.)	Товарні запаси (тис. ум. од.)
1.	120.0	10 000	48.0	3.2
2.	162.5	13 000	65.0	2.8
3.	210.0	14 000	77.7	2.3
4.	195.0	15 000	64.2	2.5
5.	100.0	12 000	30.0	3.8
6.	85.0	10 000	23.0	4.5
7.	85.0	8 000	20.0	5.0
8.	90.0	9 000	22.0	7.0
9.	100.00	10 000	25.0	9.0
10.	120.0	12 000	36.0	7.2

№6. Постановка завдання:

1. Дайте графічну інтерпретацію залежності обсягу продаж бензину від ціни на нього.

2. Дайте оцінку еластичності попиту на бензин.

3. Оценіть кон'юнктуру ринку, якщо вищенаведені дані являють собою рівні динамічного ряду.

Вихідні дані: є наступні статистичні дані щодо коливання попиту на бензин:

Ціна за літр, грн.	4,5	4,5	4,8	4,9
Обсяг продажу, тон	1000	1100	1000	980
Ціна за літр, грн.	4,6	4,7	5,0	4,8
Обсяг продажу, тон	990	950	900	950
Ціна за літр, грн.	5,0	5,2	5,2	5,5
Обсяг продажу, тон	850	800	750	700
Ціна за літр, грн.	4,8	4,7	5,5	5,8
Обсяг продажу, тон	800	850	750	650
Ціна за літр, грн.	5,9	6,0	5,8	5,7
Обсяг продажу, тон	600	620	580	550
Ціна за літр, грн.	5,7	5,5	5,4	5,3
Обсяг продажу, тон	600	650	700	720

№7. Постановка завдання: побудуйте баланс попиту та пропозиції борошна.

Вихідні дані: Збір зернових складає 100 тис. тон.

Вихід борошна – 85%.

Попит населення – 45 тис. тон.

Попит підприємств харчової промисловості – 35 тис. тон.

Експорт складає 20% від загального споживання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ацюковский В.А. Блеск и нищета “физической экономики» Линдона Ларуша. // Экономическая газета. – 2001. – №3.
2. Ацюковский В.А. Космос против «рынка». // Экономическая газета. – 2002. – №37.
3. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента. – М.: “Финансы и статистика”, 1995.
4. Балабанов И.Т. Финансовый менеджмент. – М.: “Финансы и статистика”, 1994.
5. Бутенко А.И., Кучеренко В.Р. и др. Механизм образования свободных экономических зон. – Одеса: ОЦНТІ, 1992.
6. Бутенко А.И., Кучеренко В.Р. и др. Механизм функционирования акционерных обществ. – Одеса: ОЦНТІ, 1991.
7. Бутенко А.И., Кучеренко В.Р., Карпов В.А. Конъюнктура рынка. – ОДЕУ, 1998
8. Введение в рыночную экономику // Под ред. А.Я.Лившица, И.Н.Никулиной. – М.: Экономика, 1993.
9. Величко Ф., Герасимова Т. Путь к успеху. – М.:ВШКА, 2001.
10. Величко Ф.К. Ритмы нашей жизни и их нарушения. – М.:ДА, 1991.
11. Вернадский В.И. Начало и вечность жизни. – М.: Советская Россия, 1989.
12. Вернадский В.И. Размышления натуралиста. Пространство и время в неживой и живой природе. – М.: Наука, 1975.
13. Волков И.М., Грачева М.В. Проектный анализ. – М: «Банки и биржи», 1998
14. Гудвин Р.М. Динамические модели народного хозяйства. – М.: Экономика, 1990.
15. Гуляев В.К., Карпов В.А. Обоснование приватизации государственного имущества и создание на основе приватизируемого предприятия открытого акционерного общества. – Одеса: ОЦНТІ, 1993.
16. Дамари Р. Финансы и предпринимательство: финансовые инструменты, используемые западными фирмами для роста и развития организации. – Ярослав: «Периодика», 1993.
17. Дефоссе Г. Фондовая биржа и биржевые операции: Перевод с франц. – М.: Церих ПЭЛ, 1992.
18. Иновационный менеджмент /Под ред. Фишман Б.Е. – К.: Видання концерн “Рамо”, 1991.
19. Карпов В.А. Конъюнктурные исследования потенциала рынка. // Инвестирование экономики Украины в условиях рынка. – Одеса: Інститут проблем ринку й економіко-екологічних досліджень НАН України, 1998.
20. Карпов В.А. Конъюнктурный анализ регионального валютного рынка. // Ринкові важелі та стимули розвитку господарчих систем. – Одеса: ОДЕУ, 1998.
21. Карпов В.А. Роль арендных предприятий в процессах приватизации государственной собственности. – Одеса: ОЦНТІ, 1993.

22. Карпов В.А. Фондовая биржа – индикатор РЦБ. Фондовое обозрение. – 1997. – № 3-4.
23. Карпов В.А., Кучеренко В.Р., Писной К.В. Методические рекомендации по созданию организации арендаторов. – Одеса: ОЦНТІ, 1993.
24. Карпов В.А., Кучеренко В.Р. Маркетинг: прогнозування кон'юнктури ринку: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.:Т-во «Знання», КОО, 2003. – 284 с.
25. Карпов В.А. Порядок составления и содержания плана приватизации (методические рекомендации). – Одеса: ОЦНТІ, 1993.
26. Коваль Б. Время и деньги. – М.: ЦАИ, 1995.
27. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. – М.: «Экономика», 1989.
28. Костюк В.Н. Макроэкономика: приспособление и становление. – Одесса: ОМК, 1995. – 145 с.
29. Кузнецов П.Г. Смысл жизни человечества. // Экономическая газета. – 2000. – №16.
30. Кучеренко В.Р. Конъюнктура рынка научно-технической продукции. // Инвестирование экономики Украины в условиях рынка. – Одеса: Інститут проблем ринку й економіко-екологічних досліджень НАН України, 1998.
31. Кучеренко В.Р. Конъюнктурные исследования валютного рынка. // «Фондовое обозрение». – 1997. – № 3-4.
32. Кучеренко В.Р., Карпов В.А. Рекомендации по подготовке предприятия к приватизации. – Одесса: ОЦНТІ -ОІНГ, 1993.
33. Кучеренко В.Р., Карпов В.А., Маркітан О.С. Бізнес-планування фірми: Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 423 с.
34. Ларуш Л. Семь атак на цивилизацию. // Экономическая газета. – 2000. – №25. Ларуш Л. Торговля без валюты. // Экономическая газета. – 2000. – №49.
35. Левшин Ф.М. Мировой рынок: конъюнктура, цены и маркетинг. – М.: «Международные отношения», 1993.
36. Льюис Эджел, Брэндан Бойд. Как покупать ценные бумаги. – Самара: “Самарский Дом Печати”, 1993.
37. Мажухани Г.Р. Золотое правило инвестирования: Пер. с англ. – М.: «Церих ПЭЛ», 1994.
38. Манн А.Т. Жизнь во времени. – М, 1997.
39. Маслов А. Экономика будущего, или Наука о том как быть богатым. Ч.1. Экономическая теория. – Омск, 2000.
40. Настольная книга валютного дилера. – М.: «Верба», 1992.
41. Нефедов А.М. Прощай, Фридман! // Экономическая газета. – 2000. – №48.
42. Никаноров С.П. Русский космизм // Экономическая газета. – 2001. – №4.
43. Нікбахт С., Гропеллі А. Фінанси. – К.: “Вік”, “Глобус”, 1992.
44. Овсієнко В. Витоки української економічної школи // Освіта. – 2001. – №4-5
45. Осокина И.Е. Делайте деньги на бирже. – М.: «Мировой океан, Российский банкир», 1992.

46. Писарев В.М. Феномены и парадоксы. // Экономическая газета. –2001. – №19
47. Попов В.В. США – Канада: взаимодействие национальных экономических циклов (распространение циклических колебаний в мировом капиталистическом хозяйстве). – М.: Международные отношения, 1988.
48. Салыч Г.Г. Опционные, фьючерсные и форвардные контракты. –М.: «Экономика», 1994.
49. Скляр Ю. Фондовые индексы как индикаторы экономики // Бизнес-информ. – 1996. – №9.
50. Соколенко С.И. Глобальные рынки XXI столетия. Перспективы Украины. – К.: «Логос», 1998.
51. Стасюк Ф.Ф. и др. Методические рекомендации по спецкурсу “Рынок ценных бумаг”. – Одесса: ОДЕУ, 1994.
52. Стасюк Ф.Ф. Рекомендации по участию инвестиционных посредников в размещении местных займов. – Одесса: “Инвестсервис-ЛТД” - ОЦНТІ, 1994.
53. Теслюк И.Е. Статистика финансов. – Минск: “Высшая школа”, 1994.
54. Уманец Т.В., Гандрабура А.С. и др. Финансово-банковская статистика. – К.: УМК ОІНГ, 1992.
55. Циклы природы и общества. // Материалы V Международной конференции. Ч.2. Ставрополь, 1997. – с 8-77.
56. Четыркин Е.М. Финансовые вычисления по внешнеэкономической деятельности. – М.: Финансы и статистика, 1984.
57. Чижевский А.Л. Земное эхо солнечных бурь. – М.: Мысль, 1976.
58. Шабаров В.Н. От либерморства – к физэкономике Кузнецова и Ларуша. // Экономическая газета. – 2001. – №1.
59. Экономика и организация предпринимательской деятельности. // Под редакцией Кучеренко В.Р., Маркитана А.С., Карпова В.А. – Одесса: «Логос-сервис», 1998.
60. Эрлих Анна. Технический анализ товарных и финансовых рынков. – М., 2000.
61. Економіка і планування бізнесу // Кол.авт. під кер. Кучеренка В.Р. Одеса: «Автограф», 2005. – 428 с.

ЗМІСТ

1. Кон'юнктурна складова динамічної рівноваги в економіці України

- 1.1. Кон'юнктура як галузь економічної теорії і практики.....5
- 1.2. Теоретичні аспекти динамічної рівноваги в економіці.....8

2. Поняття й завдання вивчення ринкової кон'юнктури

- 2.1. Рівновага в економіці, економічна статика й динаміка.....20
- 2.2. Види економічних процесів.....22
- 2.3. Зміст і види економічної кон'юнктури.....24
- 2.4. Основні завдання кон'юнктурних досліджень.....25

3. Основи методики кон'юнктурних досліджень

- 3.1. Етапи дослідження економічної кон'юнктури.....30
- 3.2. Особливості дослідження кон'юнктури по видах ринків.....32
- 3.3. Інформаційне забезпечення дослідження кон'юнктури.....34

4. Система кон'юнктурних показників

- 4.1. Основні вимоги до використання економічних показників у кон'юнктурному аналізі.....38
- 4.2. Класифікація показників ринкової кон'юнктури.....38
- 4.3. Особливості розрахунку основних показників ринкової кон'юнктури.....41
- 4.4. Кон'юнктурна політика держави.....50

5. Методи кон'юнктурних досліджень

- 5.1. Класифікація методів аналізу економічної кон'юнктури.....57
- 5.2. Методи фундаментального аналізу.....58
- 5.3. Загальна характеристика методів технічного аналізу.....62
- 5.4. Теорія Доу.....68
- 5.5. Хвильова теорія Елліотта.....69
- 5.6. Організація розробки кон'юнктурних прогнозів.....71

6. Фінансові обчислення в кон'юнктурних дослідженнях

- 6.1. Область застосування фінансових обчислень у кон'юнктурному аналізі....76
- 6.2. Прості й складні відсотки.....76
- 6.3. Фінансові ренти.....81

7. Аналіз динаміки й циклічності економічних процесів

- 7.1. Співвідношення попиту та пропозиції по фазах економічного циклу.....85
- 7.2. Методи аналізу основних тенденцій кон'юнктури ринку.....90
- 7.3. Зміст і ендогенний механізм довгих хвиль.....91
- 7.4. Малі цикли економічної кон'юнктури.....93

8. Ціни й цінові показники кон'юнктури

- 8.1. Попит і ціноутворення.....97
- 8.2. Види цін і цінових показників.....98
- 8.3. Методи встановлення цін на ринку.....102